

H
330
W36
cop. 2

Library of the Haw. Board

Out of print)

Francis Wayland

Political Economy -
trans

By Rev. Wm Richards -

NO KE KALAIAINA.

O KA HOAKAKAANA.

Ua haawi mai ke Akua i mea e waiwai ai na kanaka a pau. Ua haawi mai oia i ka aina kahi e ulu ai ka ai. Ua haawi mai oia i ka laau, i mea e paa ai na hale, i mea hoi e pono ai na hana he nui loa. Ua haawi mai no hoi oia i na mea ulu a pau, i mea e hooko ai i ka makemake o na kanaka. Ua haawi mai oia no kakou, i mau lima, a me ka ikaika e lawelawe ai, a hooponopono i ka aina, a me na mea a pau e waiwai ai. Aka, i ka noho naaupō ana o na kanaka, ua hune loa lakou. Aole ilo na mea a ke Akua i haawi mai ai, i mea waiwai no ke kanaka. He ana kona hale, a i ole ia, he hale kamala no, he hale paa ole, a he hale pelapela. O na laulaau kona kapa, a i ole ia, he ili holoholona, a he ili laau kekahi. Hahai no hoi oia i na holoholona hihui i mea ai, a imi no hoi i na mea ulu wale ma ka nahelehele; aole hoomahui i ka ka nonanona a hoomakaukau i ka ai a nui.

Pela e noho ilihune ai na kanaka i ka wa naaupō. Aole ike lakou i kahi e loa mai ai ka

waiwai. Ike lakou i ka waiwai no kahi e mai, a kahaha ko lakou naau i ka nui o ka waiwai o na aina e. Aole lakou e hoomaopopo, ua lulu wale mai ke Akua ma na aina a pau i mea e waiwai nui ai.

2. Nolaila, he mea nui ke *kalaiaina*. Ua nui no ke ano o ia hua. O ka lepo, kahi e mahiai ai ke kanaka, he aina ia. O ka moana, kahi e lawaia ai, he aina ia. O ka pakuai, he aina ia. O ke kalaiwaa, he aina ia. O ke kukulu hale, he aina ia. O kela mea keia mea e waiwai ai na kanaka he nui, ua kapaia ia mea, he aina. O ka hooponopono ana i na aina, i mea e waiwai ai, ua kapaia ia mea e na kakaolelo kahiko, o ke kalaiaina.

3. I ko kakou noho ana ma keia ao, ua nui loa na mea a kakou e makemake ai, i mea e oluolu ai ko kakou noho ana. O na mea a pau e ko ai ka makemake o ke kanaka, a e hooluolu ai hoi i kona noho ana, he waiwai ia. He mea waiwai ka ai, no ka mea, he mea ola ia. Nolaila hoi, he waiwai ka ia, a he waiwai ka laau lapaau. Aole nae o ka mea ola wale no ka i kapaia he waiwai. O na mea a pau i makemakeia, ina he mea e pono ai ka noho ana, he waiwai ia. Ua makemakeia ka malamalama i ka po; nolaila, he waiwai ka aila. Ua makemakeia ka malu i ka la; nolaila, he waiwai ka mamalu. Ua makemakeia ka lole kilika; nolaila, he waiwai ka enuhe hana kilika.

Aole nae he waiwai na mea i waiho wale ia. O ka aina i mahi ole ia, a noho ole ia, aole ia he waiwai. O ke kala e waiho wale ana iloko o na mauna, aole ia he waiwai. O ka ia e holoholo ana ma ka moana, aole ia he waiwai. O ka laau ala i nalo loa ma kahi e hiki ole ai ke kanaka, aole ia he waiwai. A loa i ko ke kanaka lima, alaila, lilo ia mau mea, i waiwai; aole waiwai i ka wa e waiho wale ana. I ole e loa i ka lima, aole e ko ko ke kanaka makemake; aole ia e hooluoluia. A loa ia ia, alaila, ua ko kona makemake; ua oluolu oia; ua waiwai hoi ia.

Ina he nui ke kala o kekahi kanaka, ua oleloia, ua nui kona waiwai. Aole nae ia e maona ma ia mea, aole mahana kona kino: aka, he kumu no ia e hiki ai ke kuai a loa mai kela mea, keia mea i makemakeia. Nolaila, ua waiwai ke kanaka ke nui kona kala.

O ke kala ke ana e hiki ai ke ana i ka maikai, a me ka nui o ka waiwai.

Ina i makemake nui ia kekahi waiwai no kona maikai loa; ua nui ke kala iloko o ia waiwai. Ua makemake nui ia kela mea no kona maikai; a no ka makemake nui ia, e loa nui mai ke kala, ke kuai aku. O kekahi waiwai, aole nui kona maikai iho, ua nui loa nae ke kala iloko. A o kekahi waiwai, ua nui loa kona maikai, aole nae he nui ke kala iloko. He mea maikai ka hao, a ua oi loa aku kona maikai mamua o ke gula,

Ua nui loa nae ke kala iloko o ke gula, no ka mea, e hiki no ke kuai aku, a nui ka loa mai.

Waiwai kuai. He waiwai kuai kekahi waiwai, a he waiwai loa ole i ke kuai kekahi waiwai. Ina e anaia ka maikai, ua oi loa aku kekahi waiwai kuai ole, mamua o kekahi waiwai kuai. Ua oi aku ka maikai o ke ea mamua o ka lolo, no ka mea, ola ke kanaka me ka lolo ole, aole ola ke kanaka ke loa ole ia ia ke ea. He waiwai kuai ole ka malamalama o ka la. He mea maikai loa nae ka malamalama. Ina e anaia ka maikai, ua oi aku ia mamua o na moku, a me na waa. No ka mea, ola no ke kanaka me ka moku ole, a me ka waa ole, aole ola ke loa ole ia ia ka malamalama.

Ina nana kakou i ka waiwai kuai, a me ka waiwai kuai ole, eia na wahi e like ole ai laua.

1. O ka waiwai kuai ole, he waiwai pau ole ia no ka nui loa. O ka waiwai kuai, e pau wale ia no ka uuku. He mau mea pau ole ke ea, a me ka malamalama, no ka nui loa. Pau koke ka lolo, a me na moku, a me na waa, no ka uuku.

2. No ke Akua wale no ka waiwai kuai ole, aole i pili aku ko ke kanaka lima ia waiwai, a no ke Akua no ka maikai o ia waiwai. O ka waiwai kuai, ua pili aku ka lima kanaka ma ia waiwai, a no ka lima kanaka mai kekahi o kona maikai.

O ka waiwai kuai a pau, ua hanaia ia, a ua hoo-pono ponoia paha, a ua hoomaluia e na kanaka,

Aole na ka lima kanaka i hana i ka malamalama a me ke ea. Aole hoi laua i kuaiia. O ka lole, a me ka moku, a me ka waa, na ka lima kanaka i hana ia mau mea, a ua kuaiia. O ka ua, ka mea a ke Akua i haawi mai ai, he waiwai kuai ole ia. Aka, ina pili aku ka lima kanaka, alaila, lilo no ia i mea kuai. Ina kii aku ke kanaka a ukuhi iloko o ka hue, alaila, ua lilo mai ia wai i waiwai pono nona, no ka mea, ua lilo aku kona ikaika ma ia mea, a ua lilo hoi ia i waiwai kuai.

He mea kuai ole ke kai o ka moana, no ka mea, na ke Akua i haawi mai ia mea a nui. Aka, ina kii aku kekahi i wahi kai a lawe iuka, i mea hana paakai, alaila, ua pili aku ko ke kanaka lima, a ua lilo mai ia na ke kanaka, no kona lawelawe ana, a ua lilo hoi kela kai i waiwai kuai.

Ma na mea a ke Akua i hana'i, aohe waiwai o ke kanaka i lilo, aole i kokua ke kanaka ma ka hana ana, aole hoi e loa ko ke Akua waiwai ma ke kuai. O ka ke kanaka ka i kuaiia. O na mea a pau a ke Akua i haawi nui mai ai, pono no i ke kanaka ke kii aku a lawe wale. O na mea a ke kanaka i hana'i, a hooponopono paha, a hoomalu paha, aole pono ia hai ke kii aku me ka uku ole. O ka mea kii wale aku, he aihue ia, a he hao, a he kaili wale.

Ina holo kekahi kanaka e imi aina a loa, aohe kanaka e noho ana, aole i ike mua ia, alaila, ua lilo pono mai ia aina no ka mea i ike mua, no ka mea, ua lilo aku kana ma ka imi aina ana. A

ina e holo wale ana ke kanaka, a loa ia ia ka aina me ka imi ole, a he aina ike ole ia mamua, a pae kela kanaka iuka, me ka manao e lawe i kela aina nona, alaila, ua pili pono kela aina ia ia. A ina holo aku kela kanaka, a hai, "Ua loa ia'u ka aina," a lohe na kanaka, a holo mai me ka manao e noho ma ia aina, pono ia lakou e uku aku i ua kanaka la, nana i ike mua i ka aina, a hai ia lakou. No ka mea, ua pomaikai lakou ia ia. He wahi hana uuku kana i hana'i. Ua like nae me ka wai. I ka wa aole i ukuhiiia, na ke Akua. I ka wa i ukuhiiia, ua lilo mai na ke kanaka, no ka mea, ua hana oia.

I ka wa kahiko loa, i ka wa a kakou i ike ole ai, holo mai ke kanaka i Hawaii nei a noho, a lilo ka aina nona. Nana no i hooponopono i ka aina, a hana no hoi me ka hoomalu. Mai ia manawa mai, ua hoomalu ia ka aina e na'lii a me na kanaka o Hawaii nei, a ua malamaia no hoi. O ka poe nana i malama, a hooponopono, no lakou no ka aina, a no ka lakou poe hooilina, no ka mea, ua lilo ka lakou ma ka malama ana. Oia ka mea, e maopopo ai ka hewa, ke manao na'lii o kekahi aina e, e kii mai i keia aina, e lawe no lakou. He mea kuai liilii nae ka aina. Ina hookahi pahu kui, ua nui loa ke kala iloko o ia pahu. Ina hookahi pahu lepo, aole ia e manaoia. Ina he umi pahu, aole no i manaoia. Ina paha he anana, ua manao uukuia no. Ina he nui loa aku, alaila, ua manaoia he waiwai.

Aka, o kekahi waiwai a ke Akua i haawi liilii

mai ai, ua nui no ke kala iloko, a pono no ke kuai nui, me ka hana liilii a ke kanaka. Ina hele kekahi kanaka ma kona wahi e hele ai ma kahakai, a loa ia ia he kohola, ua pae wale iuka, ua nui loa ke kala e loa ma ia kohola, a pono no ke kuai nui, no ka mea, aole hoopae pinepine mai ke Akua ia mea, kakaikahi no. Ina i hoopaeia mai i kela la, i keia la, ina ua lilo ke kohola i mea waiwai ole. O na mea a pau loa a ke Akua i haawi nui loa mai ai me ka hana ole a kanaka, aole hiki ke kuai.

Ina i nui ka hana a ke kanaka i hana'i i kekahi mea, alaila, lilo kela mea i mea kuai nui. Ina uuku iho ka ke kanaka hana, alaila, he mea kuai liilii; aia no e like me ka nui o ka ke kanaka hana ana, a me kona akamai no hoi kekahi. No ka mea, ina e hana kekahi kanaka akamai i kekahi la, a hana ke kanaka hawawa i kekahi la, ua oi aku ka ka mea akamai, ke kuaiia ka laua. He waiwai maoli ke akamai. Ina he mau kanaka i like ke akamai, a me ka ikaika, a hooikaika kekahi e hana i pahi koli peni, a paa i na la elua, a hooikaika kekahi e hana i ka pahi kumu laau, a paa kana i ka la hookahi; alaila, ua oi aku ke kuai o ka pahi koli penei, no ka mea, ua nui ka hana malaila, ua like hoi na pahi kumu laau elua, me ka pahi koli peni akahi. Nolaila, eia ka helu pono, e helu aku ai i ka nui o na kala iloko o kekahi waiwai. Ina i nui ka ke kanaka hana i loa ia ia kela waiwai, alaila, ua nui ke kala iloko. Ina uuku ka ke kanaka hana ma ia waiwai, alaila,

uuku ke kala iloko. O ka hana a ke kanaka i hana'i, a me ka mea ana i haawi aku ai, i loa ia ia kekahi waiwai, ua kapaia ia mea, he *kumulilo*.

I ke kuai nui ana i na makahiki he nui, eia ke kuai i ike nui ia, a me ke kuai kupono ma na waiwai a pau; e like ka loa mai me ke kumulilo aku. Aka, i kekahi kuai liilii ana, aole kuai pela.

Eia na mea e akaka'i.

1. Ina hele ke kanaka i ka lawaia i kekahi la, a nui loa ka ia i loa, ua piha koke na waa. Aole hiki i ua kanaka la ke hoemi nui i ke kuai. Ua uuku no kana i lilo, a ua nui loa kana i loa mai. Ua pono nae, no ka mea, aole haawi pinepine mai ke Akua i ka ia pela, a i kekahi la, nui loa kona hooikaika ana aole loa ka ia. Ina haawi nui mai ke Akua i ka ia pela, i kela la i keia la, alaila, emi no ke kuai.

2. I keia manawa, he hana nui ke kii aku i ka wahie, a amo mai, mai ke kuahiwi mai; nolaila, ua nui loa ke kala iloko o ka wahie. Ina i imi akamai kekahi kanaka a loa ia ia ke kaa e hikiawe mai ai ka wahie a nui loa, alaila, uuku ka hana, a nui no ka wahie. Aole nae e hiki ia ia ke hoemi i ke kuai, no ka mea, ma ka imi no kona loa; aka, ina hana na kanaka a pau pela, alaila, emi no ke kuai.

3. Eia no hoi kekahi. Ina kanu na kanaka a pau i ka ai a nui loa; a ulu maikai ka kekahi, a ulu ole ka hekaahi, e oia mau no ke kuai ana i ka

ai, aole emi ka ka mea ai nui, a hooi aku ka ka mea ai uuku. Aka, ina ulu maikai ka ai a lakou a pau, alaila, emi no ke kuai no ka nui loa. A ina e maloo ka ai, a ulu uuku ka lakou ai a pau, alaila, ua wi, a e oi aku no ke kuai. Ina he wi, alaila, ua pololi na kanaka, ua nui loa ka makemake i ka ai, a no ka makemake nui i ka ai, hiki ke haawi i ka uku a nui. Ina i ka manawa i nui ka ai, alaila, ua maona na kanaka; aole i nui ko lakou makemake i ka ai hou aku, nolaila, aole lakou e uku nui aku, emi no ke kuai.

No keia ano o ke kuai, ua mau loa no ka nui o ka waiwai kuai mai, me ka manao kuai aku o na kanaka, ke pono ka hana ana. Ina nui loa na kanaka ma Honolulu e manao kuai i ka lole, aole loa e ole ka lole, e laweia mai no. Pela no ka mamaki, a me ka mauu, a me na mea a pau loa. Ina nui loa na kanaka manao kuai ia mau mea, e laweia mai no. Ina nui loa na kanaka manao kuai i kekahi mea, a uuku kela mea ma ka pakuai, alaila, lilo kela mea i mea kuai nui, no ka nui loa o na kanaka i makemake e kuai, a no ka nui loa o ka makemake o na kanaka i kela mea. A loheia ke kuai nui, alaila, lawe nui ia mai kela waiwai kuai nui. O ka mauu ka mea e akaka'i.

Ina nui loa na lio, a uuku ka mauu, alaila, pololi na lio, a minamina kela kanaka keia kanaka i kana lio. No kona minamina i ka lio, hiki no ia ia ke hooi aku i ke kuai i ka mauu, a haawi paha i ka hapaha no ka haawe hookahi, i ola kona lio. A lohe na kanaka he mea kuai nui

ka mauu, hookahi haawe, hookahi hapaha, alaila, pau loa na kanaka i ke kii mauu, a piha koke ka pakuai. A ike ka poe mea lio, ua nui loa ka mauu, maona e na lio, aole pau ka mauu, alaila, emi hou ke kuai, hookahi haawe, hookahi hapawalu, a he hapauumi paha. Oia ke ano o ke kuai. Ina nui loa ka waiwai kuai aku, a uuku ka poe makemake mai, alaila, uuku ke kala iloko o ia waiwai. A ina uuku kekahi waiwai kuai aku, a ua nui loa ka poe makemake mai, alaila, ua nui loa ke kala iloko o ia waiwai.

Eia kekahi ano o ke kuai. O na mea pau koke, i ka pala paha, a ino koke paha, aole e mau ke kuai like ana ia mau mea; emi koke no, a oi hou, emi no, a oi hou. A o na mea pau ole i ka popo, a i ka ino, e mau iki no ke kuai o ia mau mea. Ina e waiho ana na uwala ma ka pakuai, a o ka ipuhaole paha, a pau na moku i ka holo, alaila, emi koke, a emi nui ke kuai o ia mau mea. Ina, he kulina, a he papapa, aole emi nui, no ka mea, hiki no ke malama ia mau mea, a hiki i ka manawa e lilo pono ai.

Eia kekahi ano o ke kuai ana. Ina loihi ka manawa o ka hana ana i kekahi waiwai, a o ka ulu ana paha, aole hiki ke loa koke, alaila, emi nui ke kuai i kekahi wa, a oi nui aku i kekahi wa.

Ma Amerika, ua loihi ka manawa o ka ulu ana o ka hua palaoa. Nolaila, ina hiki i ka manawa e wi ai, aole hiki ke kanaka e kanu hou a loa

koke. No ia mea emi nui ke kuai i kekahi manawa, a oi nui i kekahi manawa. I kekahi makahiki he umi kala iloko o ka barela, a i kekahi makahiki, elima wale no kala o ka barela. O ka hao, he mea kokoke ia, a pela no na mea hana, o ka lipi, o ka pahi, o ka papa, o ka noho, a o kela mea hana, keia mea hana. Nolaila, he oia mau no ke kuai ana o ia mau mea. Ina emi iki, emi no, a ina oi iki, oi no, aole emi nui, a oi nui like me ka palaoa.

Eia na mea akaka ma keia mau mea, i oleloia maluna.

1. *Kumulilo.* Oia ka hana i hanaia i mea e loaai kekahi waiwai. A ma ka nui o ka hana e maopopo ai ke kala iloko o ia waiwai. I ke kuai nui ana i kela makahiki i keia makahiki, loa mai no i ke kuai, ke like ka nui o ka waiwai haawi aku, me ka nui o kona kumulilo. Aka, i ke kuai lili ana, luli no ke kuai, a penei ka luli ana.

2. Ina piha loa ka pakuai, i ka waiwai, a hapa ka poe makemake mai, alaila, poho ke kuai ana.

3. Ina uuku ka waiwai iloko o ka pakuai, a nui ka poe makemake mai, alaila, oi aku ke kuai ana.

4. Ina nui ka makemakeia o kekahi waiwai, alaila, ua nui ke kala iloko o ia waiwai.

5. Ina uuku ka makemakeia o kekahi waiwai, alaila, uuku ke kala iloko o ia waiwai.

Okoa ke kumulilo, okoa ke kumukuai. O ke

kumulilo, oia ka ke kanaka i lilo aku i ka loaa ana ia ia kekahi waiwai. O ke kumu kuai, oia ka mea i loaa mai i ke kanaka no ka waiwai lilo aku.

No ka hoonui waiwai. Ua akaka ke ano o ka hoonui waiwai. Oia ka hoolilo i ka mea i makemake ole ia, i mea makemakeia; a o ka hoolilo i ka mea i makemake uuku ia i mea makemake nui ia. Oia ka hoonui waiwai.

He mea makemake ole ia ke one ma kahakai. Aka, ina kii aku ke kanaka ia one, a hoohehee, a lilo ia i aniani, alaila, ua makemakeia. O ka mea hana pela, ua hoonui waiwai oia.

He mea makemake uuku ia ka laau e ku wale ana ma ke kuahiwi. A ina kii aku kekahi kanaka ia laau, a kua ilalo, a kalai, a lilo ia i waa, a kauo mai oia a hiki i kai, alaila, ua makemake nui ia kela laau. O ke kanaka hana pela, ua hoonui waiwai oia.

Ua nui wale na mea i makemake ole ia, a makemake uuku ia i ka wa e waiho wale ana, a pili aku ko ke kanaka lima a hooonopono, alaila, ua makemake nui ia.

O na mea hoonui waiwai a pau, kii no lakou i kekahi mea hana. Kii aku no kekahi ma ka ke Akua wale no. Ke kai paha o ka moana, i mea paakai, ke one paha, i mea aniani, ka pohaku paha e waiho wale ana, i mea hale. A kii aku no kekahi poe hoonui waiwai ma ka ke kanaka, a uku aku ia ia. Kii no ke kamana i ka papa a hai i olo. Kii no ka poe o kohola i ka moku a

hai i hana. Kii no ka mea ulana lole i ka huluhulu a hai i kanu, a hana oia ia huluhulu a lilo ia i lole. A kii aku no kela i ka lole a hai i ulana, a hana oia i puliki, i wawae, a i kela mea komo keia mea komo, a mailaila mai kona waiwai. O kela mea i loaia mua i ke kanaka, i kumu no ka hana, ua kapaia ia, he *kumuwaiwai*. A ina hana ke kanaka ma kela kumuwaiwai, a loaia hou mai ka waiwai ma kana hana ana, ua kapaia kela waiwai hou, he waiwai loaia. O ka waa, o ka upena, o ke aho, ka makau, oia mau mea ke kumu waiwai o ka lawaia. Ina holo oia i kai a hana i kana oihana, o ka ia i loaia ia ia, oia ka waiwai loaia.

Eia ke kumuwaiwai o ka amara. O ka upamakani, o ka auka hao, o ka lanahu, o ka hamare, ke apuapu, ka upa. A hana oia i kana oihana, o ke kala i loaia ia ia, oia kona waiwai loaia.

Eia ke kumuwaiwai o ke kanaka kuai. O ka mea i paa i kona lima i kona wa e hoomaka'i i ke kuai.

Ina hookahi tausani ona mau kala, a hele aku oia i ka haole a kuai i ka lole a loaia mai, a kuai hou aku oia i ua lole la, a loaia mai elua tausani kala, alaila, o kona waiwai loaia, hookahi tausani kala. I kona hoomaka ana, hookahi ona tausani kala. Oia kona kumuwaiwai. Malaila e loaia hou mai ai ia ia ka waiwai. A ina loaia ia ia elua tausani, alaila, hoolawe i ke tausani mua mailoko mai o na tausani i loaia, a koe hookahi tausani. O kela tausani i koe, oia kona waiwai loaia.

No ke kuai anu. He mea nui no i kanaka ke hana, o kela mea keia mea ma ka hana ana e makemake ai. Makemake kekahi i ka mahiai, a hana oia malaila. Makemake kekahi i ka lawaia, a hana oia malaila. A makemake kekahi i ke kalai waa, a hana oia malaila. Makemake kekahi i ke kamana, a hana oia malaila. Makemake kekahi i ka amara, a hana oia malaila. O keia hana ana a kanaka, pakahi lakou i ka hana, oia ke kumu o ke kuai. Ina i hana ke kanaka hoo-kahi i kela mau mea a pau, ina ua lako oia me ke kuai ole. I keia wa, aole lako me ke kuai ole. Ina makemake ka mahiai i ka ia, hele aku no oia i ka lawaia, a kuai. Ina makemake oia i ka waa, hele no oia i ke kalai waa. A o ka ai kana e haawi aku.

Ina manao ka lawaia e kuai, o ka ia kona kumu. Hele aku no oia i ka mahiai, a loa ka ai. Hele i ke kalai waa, a loa ka waa. Hele i ke kamana, a loa ka pahu. Hele no i ka amara, a loa na mea hao ana e makemake ai. I ke kuai ana i keia mau mea, o ka ia ka mea lilo aku. No ka nui loa o ke kuai ana, ua lilo loa kekahi poe ma kela hana, ma ke kuai. Oia ka lakou hana.

Puunau waiwai. Ina hui pu na kanaka he nui, hiki wawe ia lakou ke hoonui i ka waiwai, aole hiki wawe ke hana pakahi na kanaka. Ina manao na kanaka elima e hoonui waiwai, eia ka hiki wawe, e hui lakou, a haawi na kela mea keia mea o lakou i kana hana iho. Ina ma ka lole ka

hana ana, penei lakou e hana'i. Hookahi mea kanu i ka huluhulu, hookahi mea hemo i ka ano-ano, a kahi i ka huluhulu, hookahi mea nana e hilo, hookahi mea nana e ulana, a hookahi mea nana e hooluu. O ka hana pela ka hiki wawe: he lohi ke kanu lakou a pau, a hilo lakou a pau, a ulana lakou a pau.

Ina hana pu na kanaka, a loa ka waiwai, alaila, pono e haawiiā kela waiwai loa na kela mea, keia mea i hooikaika e hana. O ia haawi ana, ua kapaia ia o ka *puunaue waiwai*.

Okoa ka uku o kekahi paahana, okoa ka uku o kekahi paahana. Nolaila, he mea nui ke puunaue pono. He mea imi hoi na ka poe kalaiaina. Ina hoomalu maikai ia na hana pono a pau, a like pu ka pomaikai o ka mahiai me ka lawaia, a me ka hoewaa, a me ke kahurio, a me ke kalaiwaa, a me na kanaka paahana a pau, ua akamai no kolaila poe kalaiaina. A ina hooikaika nui kekahi a uuku kona loa, a hooikaika uuku kekahi a loa nui ia ia, a noho hana ole kekahi, a loa wale kana, ina pela, ua pono ole ka puunaue waiwai ana, ua hawawa hoi kolaila poe kalaiaina, ua hana kapulu no.

Waiwaipau. Ina imiia ka waiwai a loa i ka lima, alaila, lawe na kanaka a hooko i ko lakou makemake. Ina he mea ai, ai no lakou, a ua pau ia waiwai. Ina he mea inu, inu no lakou, a ua pau ia waiwai. Ina he mea komo, hookomo no lakou, a ua pau ia waiwai. Ina imi ka amara i

ka hao a loa, alaila, hana oia i kona mea e make-make ai, a ua pau ia waiwai. O ka waiwai i hoopauia pela, ua kapaia, he *waiwaipau*, a o ia hoolilo ana i ka waiwai, ua kapaia he *hoopauwaiwai*.

Okoa nae kekahi waiwaipau, okoa kekahi waiwaipau. O ka ai i aia, ua lilo loa ia waiwai, a pela no ka lolo i komoia a me ka waa i hooholoia a naha; a pela no kekahi mau waiwai e ae. A o kekahi waiwaipau, aole ia i lilo loa a poho wale. O ka hao a ka amara i kuai ai, ua kui paha oia ia hao, a ua lilo ia i oo. Ua hoopau oia i kela waiwai mua ana i kuai ai, ua lilo nae ia i waiwai hou, he oo. Pela no ke kamana. Ina loa ia ia ka papa, hoopau no oia ia waiwai, a lilo nae ia i waiwai e, he pahu paha, i papapaina paha, i hale paha. O ka waiwai i hoopauia pela, ua kapaia ia waiwai, he *waiwaipau pono*. O ka waiwai lilo loa, e like me ka ai, a me ka ia, a me ka wahie i puhia, ua kapaia ia waiwai, he *waiwaipau wale*.

Ua maheleia ke kalaiaina i eha mau mokuna.

1. O ka mokuna mua, no ka hoonuiwaiwai ia. A ma ia mokuna e maopopo ai ka pili pu ana o ka hana me ke kumuwaiwai, i mea e mahuahua ai ka waiwailoaa.

2. O ka mokuna lua, no ke kuai ia. Malaila e hoakakaia mai ai na mea e loa ai ia kakou i mea a hai i hana.

3. O ka mokuna akolu, no ka puunauewaiwai ia. Ma ia mokuna e akaka ai ka uku pono no kela

mea hana, keia mea hana, a malaila hoi e akaka'i ka puunaue pono ana o ka waiwai loa a pau.

4 O ka mokuna aha, no ka hoopauwaiwai ana ia. Malaila e hoakakaia mai ai ka waiwaipau wale a me ka waiwai pau pono, a me ka waiwai i hoopoho wale ia.

Maloko o keia buke e hoakakaia mai ai kela mau mea eha.

BUKE AKAHĪ.

HOONUIWAIWAI.

I ka wa i hanaia mai ai ke kanaka, aohe waiwai ma ka honua nei, o na mea wale no a ke Akua i hana'i. O ka aina hoi ia a me na mea ulu, a me na mea maloko o ka lepo, a me na holoholona. O ke kanaka hoi kekahi, me kona mau lima, a me kona ikaika, a me kona noonoo. Okoa ka noho ana o na kanaka i keia wa, okoa ka noho ana i kela wa. Ia manawa aole i ikeia ke ano o na mea ulu, a me na mea e waiho wale ana maluna o ka honua, aole i maopopo kahi e waiwai ai ke kanaka ma ia mau mea. Aole i akamai na kanaka o ia wa i ka hana, he hapa ko lakou ike.

I keia wa, ua naauao kekahi poe kanaka, a imi akamai lakou, a ua nui wale na mea i ikeia i keia manawa, na mea e pono ai na aina, na mea e pomaikai ai hoi ka poe ike. Ua akamai no hoi na kanaka o keia wa i ka hana i na mea i ike ole ia mamua.

Eia ka mea e waiwai ai na aina i keia manawa,

ua hoopiliia na lima kanaka ma na mea a ke Akua i hana'i, a ua hookuponoia kela mau mea i ko ke kanaka makemake.

Nolaila mai no na mea a pau loa i manaoia'i he waiwai. Ma kahi i hoopili nui ia ka lima kanaka ma na mea a ke Akua i hana'i, a hooikaika nui na kanaka, ua waiwai nui ia wahi. Pono nae ke hoopili akamai ia, alaila, hiki wawe ka hoonui waiwai.

No ka ike ole o kekahi poe, ua kakau ka poe akamai i ko lakou manao. I ka lakou olelo ana, ekolu mea nui i komo iloko o ka hoonuiwaiwai.

O ke kumuwaiwai ka mea mua.

O ka hooikaika ka lua.

O ka hoopili pono ana i ka hana ma ke kumuwaiwai, oia ke kolu.

MOKUNA AKAHI.

NO KE KUMUWAIWAI.

1. Eia ka mea mua iloko o ke kumuwaiwai. O na mea paahana a ka poe hana. O ka oo ka ka mahiai, ke koi ka ke kahuna kalai, o ka pahi olo a me ke koi kahi ka ke kamana, o ka moku ka ka poe holo moana, o ka huila ka ka poe hilo lopi, o ke kepau ka ka mea pai palapala. Ina loa ole keia mau mea paahana, aohu kumu e waiwai ai ke kanaka. Nolaila, ua komo oia mau mea a

pau iloko o ke kumuwaiwai, a ua komo no hoi na mea paahana a pau loa.

2. Eia ka lua o na mea komo iloko o ke kumuwaiwai, o ka ai, a me na mea a pau e pono ai ka noho aua o na kanaka i ka wa e hana ana lakou. Ina manao kekahi kanaka e mahiai, ua makemake mua no oia i ka ai e ola'i kona kino oiai e ulu ana kana ai hou. Ua makemake mua no hoi oia i ka hale kahi e noho ai, a me ke kapa no hoi. Oia mau mea i loaia mua ia ia, ua komo no ia mau mea iloko o kana kumuwaiwai,

Pela no ke kamana, a me ke kahuna kalai, a me na kanaka hana a pau. O ka ai a me kela mea keia mea i loaia mua ia lakou i mea e pono ai ko lakou noho ana i ka wa e hooikaika ana i ka hana, ua komo ia mau mea iloko o ka lakou kumuwaiwai.

3 Eia ke kolu o na mea i komo iloko o ke kumuwaiwai; o na mea a ke kanaka i kii mua'i, i kumu no ka hoonuiwaiwai. Ina he kanaka mahiai, o ka aina, ka huli, na hua kanu a pau, ke kipulu no hoi, a me na holoholona kamulau. Ina he kanaka hana lole, o ka huluhulu no kana kumu; ina he amara, o ka hao no kana; ina he kahuna lapaau, o ka laau no kana; ina he kanaka kuai, o ke kala no kana kumu, he mea e loaia mai ai ia ia na mea ana e manao ai e kuai aku.

4. Eia ka 'ha o na mea i kapaia he kumuwaiwai, o na mea a pau i hanaia a paa maluna o ka

aina, he loi paha, he loko paha, he laau hua paha, a oia mea aku ia mea aku.

5. Eia ka lima o na mea i kapaia he kumuwaiwai, o kela mea keia mea i paa i ka lima e hiki pono ai ka hana a ke kanaka e manao ai. Ina he kala, oia, ina he waiwai e, oia no. O ke kala ka mea e hiki pono ai na hana a pau. O ke kala i hoohelele i ma na lima kanaka, ua like ia me ka aila e hamo ai i ka huila, i mea e hiki wawe ai ke kaa ana me ka oluolu.

O ke kumuwaiwai o ka aina, oia ke kumuwaiwai a pau loa o na kanaka a pau e noho ana ma ia aina. Aole kaawale ko na'lii, a kaawale ko na kanaka. Ua huiia. No ka mea, ina waiwai na kanaka, ua waiwai pu no me na'lii. Aole aina i ikeia ua waiwai nui na'lii, a waiwai ole na kanaka.

Okoa ke kumuwaiwai ma kekahi aina, okoa ke kumuwaiwai ma kekahi aina. Ma na aina i nui ke kumuwaiwai, ua nui no ke kala. Ma na aina i uuku ke kumuwaiwai, ua uuku no ke kala.

I keia manawa ina helu ia na kala maoli a pau, a me na kala gula, a me na kala pepa, ma Amerika Huipuia, elua no haneri me ka umi keu a me kumamakolu miliona kala.

O na kala maoli me na kala gula . . .	73,000,000
O na kala pepa	140,000,000
	<hr/>
	213,000,000

O na kala, a me na kala gula a pau ma Berita-

nia, hookahi haneri kumamaono miliona kala. A o ke kala pepa a pau, hookahi haneri me kanakolu miliona kala. A huiia ke kala pepa, me ke kala maoli a me ke kala gula, elua haneri me kanakolu kumamaono miliona kala.

O ke kala a pau loa o Farani, o ke kala maoli, o ke kala gula, a me ke kala pepa, ekolu haneri me ka iwakalua kumamaono miliona kala. Ina he kala maoli ia mau kala a pau, a kauia maluna o na moku, he kanakolu kumamalua moku i komo.

Oia ke kumuwaiwai kala wale no ma ia mau aina, aole i heluia ke kumuwaiwai e ae. Ina heluia na kala a pau iloko o ke kumuwaiwai a pau loa ma Beritania, ua oleloia, he umikumamalua tausani, hookahi haneri me kanaha kumamahiku miliona kala. Ina i kuaiia kela waiwai a pau, a loa na kala iloko, a kauia kela kala maluna o na moku, hookahi tausani elua haneri moku nui i komo.* Aole nae e hiki ke kuai ia waiwai a pau, a loa mai ke kala. Aohe kala e uku aku ai. Aka, o kela waiwai a pau, na ka lima kanaka i hana, me ke kokua ana mai o ke Akua.

* Kakaikahi ka aina waiwai nui i ka wa kahiko. Ua oi loa aku ka waiwai o na aina i keia manawa. Aka, o Davida, ke alii o Iudea, ua waiwai loa oia. Aohe alii e ae i like me ia. Haawi ae la oia i 400,000,000 kala ia Solomona no ka luakini. Ina i huiia ke kala a pau loa ma na aina a pau o ka honua nei i keia manawa, ua uuku paha, ua nui aku ke kala o kela alii. Oia hoi ke alii haipule o na'lii a pau loa. Kokua mai ke Akua mamuli ona, a hoopomaikai mai ia ia.

Ma na aina a pau, ua nui loa ka waiwai i hoo-pauia i kela makahiki i keia makahiki. Ina i kailai pono ia ka aina, aole poho kela waiwai pau. Lilo no ia i kumuwaiwai hou. Nolaila, okoa ke kumuwaiwai o kekahi makahiki, okoa ke kumuwaiwai o kekahi makahiki. He luli wale na kumuwaiwai a pau, ke nui ka ho'ikaika ana o na kanaka ma ka hana. Aole hiki ke hoonui waiwai me ka luli ole o ke kumuwaiwai. Penei ke ano o ka luli ana. Lilo aku kekahi kumuwaiwai, a loa hou mai ka mea e paa ai kona hakahaka; a lilo hou aku a paa kona hakahaka i ka waiwai e. Aole hewa ka lilo ana o ke kumuwaiwai pela, ua pono no, ke pani pono ia kona hakahaka.

1. Eia na mea mua i lilo, o ka ai a me na mea a pau e pono ai ke kanaka i kona wa e hana ana i ka hana. Ina he kanaka mahi ai; i kona wa e hana'i, ai no oia i ka ai, a ua pau ia. Hookomo no oia i ka lolo, a pau ia. Ai oia i ka ia, a pau no ia. O kona kapa moe, pau no ia; o ke kala auhau no ke kino, a me ka waiwai auhau o ka aina, pau no ia mau mea. Ua make pono nae ka lilo ana o keia mau mea, no ka mea, malaila i loa mai ai ia ia ka ikaika e hiki ai kana hana, a ma kana hana ana, ua loa ka ai hou. O kela kumuwaiwai mua, ua pau. Ua pani ia nae kona hakahaka i ka ai hou. Nolaila, ua pono, aole i poho wale ia kumuwaiwai.

2. Eia ka lua o na kumuwaiwai i lilo i ka wa e

hooikaika ana ke kanaka ma ka hana. O ke kumu i hoonuiia. Ina he kanaka mahiai, o ka hua ana e kanu ai, ua lilo ia. O ka hua palaoa paha, o ke kulina paha, ka papapa, ke ko, ka huli. O na mea a pau ana i kanu ai, ua lilo ia, ua pau ia kumuwaiwai. Aole nae i poho wale, no ka mea, ua paniia kona hakahaka i ka ai hou no ia hua mai. Nolaila ua make pono ia lilo ana.

Ina he kanaka paahana, pau no kana kumu i kona wa e hana ana. Ina he kanaka hana lole, pau no kona kumuwaiwai, o ka huluhulu, ina he kanaka hana pepa kanana, pau no kona kumu, o ka welu. Ina he kanaka hana papale, pau no kana, o ka Biva. Ina he kanaka pai palapala, pau no kana, o ka pepa, a me ka inika. O keia mau kumuwaiwai, ua hoopauia. Ua pono nae, no ka mea, aole lakou i poho wale, ua lilo no i mau waiwai e, a ua paniia ka hakahaka o na mea i lilo. Ua lilo ka huluhulu i lole, ua lilo ka welu i kanana, ua lilo ka Biva i papale, a ua lilo ka pepa a me ka inika i buke. Nolaila, ua makepono ke kumuwaiwai i lilo.

3. Eia ke kolu o na kumuwaiwai i lilo, i ka wa e hana ana ke kanaka i ka hana; o na mea paahana, aole nae i lilo loa, aole hoi i nui keia lilo. Ua lilo kekahi maikai o ka pahi olo o ke kamana, a me ke koi kahi, a me ke koiholu, a me ke koihole. Ua mokumoku kekahi upena o ka lawaiia, ua hai kekahi makau, ua ino kekahi waa. Ina he kanaka hookipa malihini, ua lilo

kekahi kumuwaiwai ana, ma ke ino o kauwahi o ka hale, ua naha kekahi aniani, ua pau kauwahi o ka pena, ua naha kekahi pa, ua ino kekahi pahi, ua naha kekahi paku. Ina he kanaka paipalapala, ua ino kekahi kepau, a ua hai kekahi hao o ka mea pai, a ua ino kauwahi o ka hale. Pela no na kanaka paahana a pau, lilo no kekahi kumuwaiwai ma ia mau mea a lakou. Aole nae i poho wale kela waiwai lilo, ua make pono no ka lilo ana. No ka mea, ma ka hooikaika ana, ua loa hou mai ka waiwai e pani ai ka hakahaka o ka mea i lilo.

Oia na mea i maopopo ka lilo ana; a o ka waiwai i loa hou mai, luli no hoi ia. Ina he kala, lilo aku no ia ma ke kuai, a pela e hooikaika i ka makemake o kanaka. Loa mai kekahi waiwai a lilo aku no kekahi waiwai e ae. Ua maopopo ka luli luli mau ana o ke kumuwaiwai, he okoa no i kekahi makahiki, okoa i kekahi makahiki. O ke kanaka i akamai i ka noonoo mua, a hoomaopopo i keia mau mea lilo, hiki no ia ia ke hoonuiwaiwai.

Aole hewa ka lilo e loa hou mai ai. Eia ka lilo makehewa, o ke kumuwaiwai i lilo pohowale, aole mea loa mai e pani i kona hakahaka. Ina ikaika ka hana ana a kekahi, a nui kona noonoo a me ke akamai, a nolaila, hapa kona lilo, nui kona loa, a pela kana hana ana i kela malama, keia malama, i kela makahiki, i keia makahiki, e waiwai loa auanei kela kanaka.

Ina manao ke kanaka e hoonui waiwai, pono ia ia e hoonui i kana kumuwaiwai. Aole hiki pono ka hoonui waiwai, ke oia mau pela ke kumuwaiwai. Ina loa i ke kanaka ka aina, kahi e mahiai ai, a loa ka oo, a me na hua kanu, a loa no hoi na mea e pono ai kona noho ana i kona manawa e mahiai ai, oia kana kumuwaiwai, a ina he uuku kana kumuwaiwai, hiki no ia ia ke hooikaika a loa uuku mai. Ina mahuahua ka aina, a me na mea e pono ai, hiki no ia ia ke hooikaika a loa nui mai. Nolaila, ina loa i ke kanaka mahiai kekahi mau kala kaawale i keia makahiki, pono ia ia e imi hou i wahi aina a ina lilo aku kona mau kala malaila, ua makepono ka lilo ana, no ka mea, e mahuahua kona loa mai ke mahuahua kana kumuwaiwai, o ka aina.

Pela no ke kanaka kuai. Ina manao oia e hoonui waiwai, pono ia ia e hoonui i kana kumuwaiwai; oia hoi ka mea mua. Penei ka hana ana a ka poe hawawa. I ko lakou kuai ana, loa ia lakou kekahi waiwai kaawale; alaila, hoolilo lakou i kela waiwai, i mea e nani ai ke kino, a i mea ai paha, i mea inu paha. O ke kanaka hana pela, aole hiki ia ia ke hoonui i kana waiwai. Eia ka pono, e pakui aku i ke kala loa mai, me ke kumuwaiwai mua, a lilo ia i kumu waiwai hou, a pela e hoomahuahua'i ke kumuwaiwai i kela makahiki i keia makahiki. Eia ka hewa loa a me ka poho koke, ke hoemiia ke kumuwaiwai.

O na mea paahana kekahi kumuwaiwai a ke kamana. Ina kuai aku oia i kana pahi olo, i ke

koi kahi paha, i loaā mai kana ai a me kana ia paha, mea inu paha, ina pela ke kuai ana, ua poho kela kāmāna; ua kokoke no ia e make i ka pololi. Ua lilo kana mea paahana, Mahea la e loaā hou mai ai ia ia ka ai? Ua lilo kana kumu-waiwai, ua okiia kona mau lima.

Ua like no hōi me ia ke kanaka mahiai, i ai iho kana ai i ka wa opiopio, aole i oo. Ua kokoke make i ka pololi ke kanaka ai i kana ai pela. Eia ka mea e akaka'i. He mau moo uwala paha ko ka mahiai, he umikumamalua moo. Ina i oo ka ai, ua maona ke kanaka a me kana wahine. Ai no laua i ka uwala o kekahi moo i kekahi malamā, a i kahi moo i kekahi malamā, a pela laua e maona'i a pau ka makahiki. Aka, ina ai laua i ka uwala i ka wa opiopio, elua no moo e pau i ka malamā hōkahi; a pau no ia mau moo umikumamalua i na malamā eono; a eono malamā laua e hoomanawanui hou ai i ka ai ole. Ina ua hoomanawanui laua i ka malamā mua o ka makahiki, ina ua oo kahi moo, a pau ia, oo kekahi moo hou, a oo no hoi ka ai a pau i ka wa pono, a maona no laua a pau ka makahiki.

O ka ai e ulu ana, he kumuwaiwai ia. Ina aiia i ka wa opiopio, ua poho wale kela kumuwaiwai. Aole pono e aiia ke kumuwaiwai, ka mea e waiwai hou ai. Pono e kapu ke kumuwaiwai, aole e hoemiia. O ka mahuahua hou aku ka pono. Aole nae e hiki i ke kanaka ke hoomahuahua i kana kumuwaiwai, ke hoomaunauna oia. Hiki no i kekahi poe ke imi waiwai, a loaā no, aole

nae e hiki ia lakou ke malama. Oia ke ano o na holokahiki. Holo no lakou a pomaikai ma ka moana, a loa ka lakou, hookahi haneri kala o ka makahiki, elua haneri kala o ka makahiki ka kekahi. Aole nae lakou i lilo i poe kanaka waiwai. Pae lakou iuka nei, pau ka waiwai i ka lilo, a hune hou lakou, a holo hou no ma ka moana. Nolaila, ua maopopo he mea nui ka

Malama waiwai. Eia ka mea e makemake ai kekahi poe i ka waiwai, i mea e hoomaunauna aku. Ina nolaila, e aho no ka hune. O ka haawi wale, malaila kekahi hoomaunauna, a he kumu ia no ka hewa he nui loa. Eia ka haawi pono, o ka haawi na ka mea hune, na ka mea poino, a na ka mea hana, O keia nae, he uku maoli ia. A o ka haawi wale aku i ka makamaka, i ke aikane, i ka mea noi wale mai, he mea ia e waiwai ole ai ka aina, he kumu ia no ka hewa he nui loa. He mea ia e molowa ai na kanaka i ka hana; he mea ia e pau ai ke kumu waiwai.

Eia hoi kekahi. Ina loa i kekahi kanaka kuaaina, kekahi waiwai, he iwakalua kala paha, hele aku oia, a kuai i ka lole faina. Ina he puapua-moa, oia, ina he tuta, oia no, ina he aitu, oia no hoi. Pela e hoomaunauna aku ai i ka waiwai, Ina kuai oia i ka lole kupono i kona noho ana, ina ua pomaikai. A ina lawe oia i kana kala a kuai i kumu waiwai, e waiwai hou ai, ina ua pono, He mea hilahila i ke kuaaina ke hookomo i ka lole faina a me ke kilika maikai, a me kela mea, keia mea nani, he mea hoomaunauna waiwai hoi,

Ma na aina waiwai, ua akamai na kanaka i ka malama i ka waiwai i loa a i ko lakou mau lima. Ina ike lakou i kekahi mea maikai, aole lakou e kuai no ka maikai. Eia ka mea e kuai ai, ina hemahema io lakou, kuai no lakou i mea e pau ai ka hemahema. A pela no ka poe a pau i akamai i ka hoonuiwaiwai. Nana pono lakou i kahi e loa hou mai ai, a kuai malaila. Aole kuai i kela mea i keia mea maopopo ole. He nui ka poe hiki ke imi waiwai a loa no, a paa i ka lima, aole hiki ke malama, e lilo hou aku no, a poho wale. Oia ka mea nui i ka poe noonoo ole, a me ka poe hawawa.

Ma keia olelo ua maopopo ka mea hoomahua-hua, a me ka mea hoopoho waiwai. O ka mea malama i kekahi o kana waiwai loa, a hoolilo i kumu e waiwai hou ai, a hana pela i kela makahiki, i keia makahiki, e nui loa auanei kana waiwai, O ke kanaka ai, a inu, a hookomo i kona waiwai-loa a pau, aole e mahua-hua kana waiwai. A o ka mea kii aku i kana kumuwaiwai, ka mea e loa hou mai ai, a ai, a inu, a hookomo, a hoopau i kekahi o ia kumuwaiwai, oia ka i poho koke. E make auanei oia i ka pololi.

O ka olelo i pili i ke kanaka hookahi, ua pili no ia i na lahuikanaka, a me na aupuni, a me na 'lii. Ina uuku ke kumuwaiwai o na kanaka, ua uuku no ke kumuwaiwai a na 'lii, no ka mea, no na kanaka mai ka waiwai o na 'lii. Na na kanaka e hooikaika i ka hana, a loa ka ai na na 'lii. Na na kanaka e hana nei i ka lakou hana. Na

na kanaka mai ke kala o ke kino, a me ke kala o ka aina, a me ka ai o ka mahina ai. He mea mau no i na aina a pau, e hooku pono i ka auhau i ka waiwai o na kanaka. Ina i nui ka waiwai o kekahi kanaka, alaila, ua nui kona kala auhau; a ina uuku ka waiwai o kekahi kanaka, alaila, uuku kona kala auhau. Ma Bosetona, ua like ka nui o kanaka me na kanaka o Hawaii nei. Aka, no ka nui o ka waiwai ma Bosetona nui loa ke kala auhau. Ua oi aku ke kala a na kanaka i hookupu ai mamua o na kala hookupu ma Hawaii nei. O ke kanaka hookahi malaila i nui kona waiwai, ua like paha kona kala hookupu me na kala a pau i hookupuia ma Hawaii nei. Ina i nui ka waiwai o na kanaka ma keia aina, alaila, nui ke kala o ke aupuni, no ka mea, nui ke kala i loa mai i ka auhau ana. Oia kahi i like ole ai na aina waiwai me na aina waiwai ole.

Ua haahaa na 'lii o na aina waiwai ole malalo o na 'lii kahi e nui ai ka waiwai. Eia hoi kahi e like ole ai na aina naauao me na aina naaupo. Ma ka aina naaupo, ua manaoia, ina waiwai na makaainana, aole e malu ka aina. Aole makau na kanaka i na 'lii. Ma na aina naauao, ua manaoia, ina waiwai nui na makaainana, oia kekahi mea e malu ai ka aina; oia ka mea e manao ai na kanaka i ke kanawai.

Eia ka mea e akaka'i. O ke kanaka waiwai ole, ina malu ka aina ua pono, a ina malu ole, ua pono no, no ka mea, aole ona mea lilo. O ka malu, o ka malu ole, ua like no ia. O ke kanaka

waiwai, ua ike no ia, ina aole malu ka aina, alaila, aole malu kona waiwai. Nolaila, manao nui loa oia i na kanawai o ka aina. A hiki i ka manawa e pilikia ai ke aupuni, manao nui loa ua kanaka waiwai la, a makemake loa oia e kokua pu me na 'lii i ka mea e hoomalu ai i ka waiwai ona, a i ka mea hoi e malu ai ka aina. A haawi ko'ke no i kekahi o kona waiwai, a ina kaua, ikaika loa kona kaua ana, aole hee, no kona manao nui ana i kona waiwai.

Ma keia olelo, ua maopopo, o na kanawai a pau e nawaliwali ai na kanaka ma ka hana, he mea ia e hune ai ka aina, he mea hoi e pono ole ai ke aupuni. No ka mea, ma ka nui o ka hana, malaila ka nui o ka waiwai.

Eia kekahi mea maopopo ma keia olelo, ina hoomaunani ke kala o ke aupuni, e nawaliwali auanei ia aupuni. No ka mea ma ka waiwai kekahi ikaika. He mea mau no ma na aupuni a pau, ina malama ole ia ke kala o ke aupuni, ina lilo aku ia kala ma na mea waiwai ole, a ma na mea poho wale, ua kokoke no kela aupuni e kahuli. A ina akamai ke alii, a me kona mau kuhina e malama i ke kala o ke aupuni, ua kupaa no ia aupuni, ua mau, a ua ili aku no na ilina pono.

No ke kumuwaiwai hoonui, a me ke kumuwaiwai hoonui ole. He kumuwaiwai ka aina. Aka, ina waiho wale ia ka aina, aohe kanaka, aole mahiia, alaila, he kumuwaiwai hoonui ole ia. Aole loa hou mai ka waiwai ma kela aina mahi ole ia.

Pela no ke kala. He kumuwaiwai ia. Aka, ina e waiho wale ia ke kala iloko o ka pahu, aohe waiwai e loa i kela kala. Ua lilo kela kala i kumuwaiwai hoonui ole, e like me ka aina i mahi ole ia. Ina he umi kela mau kala, a lawe ke kanaka ia mau kala, a kuai i wili ko paha, a hoolimalima i kanaka hana ko paha, ina ua loa mai ia ia he iwakalua kala ma kela kumu, he umi. A ua waiho waleia, nolaila, aole i mahuahua. Pela no ka hale, he kumuwaiwai ia. Aka, ina aole noho ke kanaka maloko, he kumuwaiwai hoonui ole ia. Ina makemake kekahi e noho maloko, a uku mai i ka mea nona ka hale, alaila, lilo kela hale i kumuwaiwai hoonui. Ua loa ke kala ma ka hale. Pela no ka bipi kauo, a me ka hoki, a me ka lio. He mau mea kumuwaiwai, ina e hoohanaia. Aka, ina hoohana ole ia, alaila, lilo lakou i waiwai hoonui ole, i waiwai poho wale no hoi. Pela no na mea paahana, ke hana ole ke kanaka, a me na mea komo, ke hookomo ole ia, a me na waiwai a pau i waiho wale ia. Ina waiho wale ia kekahi waiwai, he kumuwaiwai hoonui ole ia.

O ke kumuwaiwai hoonui ole, e emi mau ana no ia waiwai. Ina he aina, e lilo ana ia i nahelehele. Ina he hale, e popo no na laau, me na papa, a e ino auanei ka hale. Ina he waiwai kuai i makemake ole ia, e ino no ia waiwai ke waiho loihia. Pau no i ka mu, a me ka huhu, a me ka popo. Nolaila, o ke kumuwaiwai i waiho wale ia, e poho ana ia waiwai. Ua maopopo loa ma na moku i hukiia iuka, a me na moku e ku wale ana,

a me na moku holo ole. Aole pono e waiho waleia ke kumuwaiwai. Ina he aina, pono e mahiia ua aina la. A ina aole hiki i ke kanaka nona ka aina, ke mahi ia aina a pau, alaila, pono ia ia e hoolimalima me na kanaka, i pau kona aina i ka mahiia. A ina aole hiki ia ia ke hoolimalima i mau kanaka hana, alaila, pono ia ia e kuai lilo aku i kona aina. Aole pono e waiho wale ia kela kumuwaiwai.

Pela no ka hale. Ina aole makemake ka mea nona ka hale e noho iloko, pono no ia ia ke hoolimalima me kekahi kanaka e, a lilo ka noho ma ua hale la, a uku aku oia i ka mea nona ka hale. Ina pela ka hana ana, alaila, ua lilo kela hale i kumuwaiwai hoonui. Pela no na mea kumuwaiwai a pau. Aole pono e noho hoohana ole ia ka bipi kauo, a me ka lio, a me ka hoki; aole pono e ui ole ia ka bipi wahine. Ina e hoohanaia lakou, a uia paha, alaila, ua lilo lakou i kumuwaiwai hoonui. A i ole lakou e hoohanaia, ua lilo lakou i kumuwaiwai hoonui ole, i waiwai poho wale no hoi.

Ina i hooholoia ka moku kialua i hookahi malama, a hoolimalimaia kela moku, ua ku pono no ekolu haneri dala no ka holo ana o ia moku. Ina pela, ekolu no haneri dala e lilo ke ku wale ia moku, aole holo no ka malama hookahi. He kanihiku dala i lilo i ke ku wale ana i hookahi hebedoma. A he umikumamakolu e lilo i ke ku wale ana i ka la hookahi. Eia ka pono, e hoohana nui ia kela kumuwaiwai keia kumuwaiwai.

No ke kumuwaiwai hoolewa. O ke kumuwaiwai i lilo aku i mea e loaa hou mai ai ka waiwai, ua kapaia ia, he *kumuwaiwai hoolewa*. O na mea kuai a ka poe kuai, o na mea i hanaia e ka poe paahana, a me ka ai kuai a ka poe mahiai, he mau kumuwaiwai hoolewa ia. No ka mea, ina aole e hooholo ia kela waiwai, aole ia he waiwai. Ina aole kuai ia ka waiwai o ka poe kuai, aohe o lakou mea e waiwai ai. Pela no ka lole a ka mea hana lole, ina aole lilo i ke kuai, aole ia e waiwai i ka hana ana. O keia mau mea a pau i kuaiia'ku i mea e loaa hou mai ai, oia ke kumuwaiwai hoolewa.

Eia ke kumuwaiwai hoolewa ole; oia hoi ke kumuwaiwai paa. O ka aina, he kumuwaiwai hoolewa ole ia, he kumuwaiwai paa. Ina imi waiwai ke kanaka ma ka aina, aole lilo aku ka aina, e like me ka ai ana e kuai aku ai, he kumuwaiwai hoolewa ka ai, he kumuwaiwai paa ka aina. Pela ka hale maluna o ka aina, a me na kaa, a me na oo palau, a me na mea hana a pau a ka mahiai. He kumuwaiwai paa ia mau mea, no ka mea, i ka imi waiwai ana, he mau mea lilo ole ia. Pela no na halepapaa, a me ira hale kuai o ka poe kuai. I ka imi waiwai ana, aole lilo ia mau mea. He kumuwaiwai paa no ia mau mea. Pela no na huila o ka poe hana lole, a me na pahi olo o na kamana, a me na mea paahana a pau. He kumuwaiwai paa no ia. I ka imi waiwai ana, aole lilo. Ina e lilo aohe kumu e waiwai hou ai. Nolaila, ua maopopo ke ano like ole o ke kumuwaiwai paa, me ke kumuwaiwai hoolewa.

Ma kekahi hana, ua nui ke kumuwaiwai paa, ua uuku ke kumuwaiwai hoolewa. A ma kekahi hana, ua uuku ke kumuwaiwai paa, ua nui ke kumuwaiwai hoolewa. Eia ke kumuwaiwai paa o ke kamana, o ka lipi, ke koi holu, ka pahi olo, a me kana mau mea paahana, oia wale no kona kumuwaiwai paa. Eia ke kumuwaiwai paa o ke tela, o ka upa, o ke kui, o ke komo, a me ka aina. He waiwai hoolewa kona waiwai e ae a pau loa. Pela no ke kumuwaiwai a ka poe kuai, he kumuwaiwai hoolewa wale. O na hale kuai, oia ko lakou kumuwaiwai paa. O ke dala, o ka lolo, o kela mea kuai, keia mea kuai, he kumuwaiwai hoolewa wale no.

Ma kekahi hana, ua paa ka nui o ke kumuwaiwai. Ua paa ka nui o ke kumuwaiwai a ka poe mahiai. He mea hoolewa ole ka aina. Oia ka ka mahiai. O na hale, a me na huila, a me na kaa, a me ka oihana a pau a ka mea hana lolo, he kumuwaiwai paa ia. O na alanui hao, a me na maliwai elia, he kumuwaiwai paa ia. A pela no na mea nui a pau e waiwai ai ke aupuni.

Ma na aina naauao, ina manao na kanaka e hana i kekahi hana pono ole ke hana me ke kumuwaiwai uuku, alaila, hui na kanaka, penei. Ina manao lakou e imi waiwai ma ka moku okohola, kuai no lakou i ka moku, a me na mea a pau e pono ai ka holo ana o ia moku. He 30,000 dala paha ke kuai ana o ia moku. Alaila, haawi kekahi kanaka i hookahi tausani dala, a pela no kekahi, a o kekahi kanaka haawi no oia i elua

tausani dala, a o kekahi i elima tausani. Pela lakou e haawi ai, a pau na kanakolu tausani i ka loa. A holo ka moku, a piha i ka aila, alaila, mahele lakou, aole mahele like; mahele no lakou no kela mea keia mea o lakou e like me kona haawi ana i ke dala. Ina hookahi tausani ko kekahi kanaka mau dala maloko o ia moku, alaila, nona no kekahi hapa kanakolu o ka waiwai loa. Ina ekolu tausani dala ana i haawi ai, alaila, nona no kekahi hapaumi o ka waiwai loa.

Pela no ka poe hana lole, a me ka poe hana aniani, a me ka poe hana alanuihao, a me ka poe eli muliwai, a me na mea hana i na hana nui loa a pau. Aole hiki pono ia mau hana i ke kanaka hookahi, no ka nui o ke kumuwaiwai.

Eia ke ano o ke kumuwaiwai hoolewa. He mea ai ia, he mea inu, he mea komo, a he mea hoi e ko ai ka makemake o ke kanaka. Aole pela ke ano o ke kumuwaiwai paa. O ke kumuwaiwai paa, he mea ia e loa hou mai ai ka waiwai. Pela ka aina, pela na mea paahana, pela ke alanuihao, a me na muliwai elia, a me na moku, a me na kumuwaiwai paa a pau loa. O ke kumuwaiwai hoolewa, e pau no ka nui oia, i ka pau ana o ka makahiki. O ka waiwai i pau i na kanaka i kela makahiki i keia makahiki, he waiwai hoolewa ia, aole nui ka waiwai paa i pau. Ua pau no kekahi hale, a ua pau no kekahi moku, a ua pau no kekahi mau mea hana, a ka poe paahana. He uuku nae ia mau waiwai i pau.

He mea mau no i kanaka ke hoolilo i ka waiwai hoolewa, i kumuwaiwai paa. No ka nui loa o ka waiwai hoolewa, i hoopauia i kela makahiki i keia makahiki, ina aole i paniia kona hakahaka, pau koke na kanaka i ka make. O ka ai hou o ka aina, a me na mea i ulu hou, a me na mea i hana hou ia e na kanaka, oia na mea i paa ai ka hakahaka o na mea i lilo. A ina pono ka hana, ua koe no kekahi waiwai mahope iho o ka pani ana i ka hakahaka o na mea i hoopauia, ua nui hoi ka waiwai o keia makahiki i ko kela makahiki i hala.

Penei ke ano o ka hana ana o na aina naaupo, i ka wa e naauao ai lakou. Hoonui mua lakou i ka waiwai hoolewa. A ina loa ia waiwai, alaila, hoolilo lakou i kekahi o ia waiwai i kumuwaiwai paa. Ina ike ka mea mahiai, ua nui loa kana ai, aole pau i ka ai ia, alaila, hoolimalima no oia, a haawi aku i ka ai, i loa ia ia kekahi waiwai paa, a i ole pela, haalele oia i ke kanu nui loa ana i ka ai, a kanu i mea e loa'i ka waiwai paa, a imi oia i hale maikai, a i pa paha no ka aina, a kuai no hoi oia i mau bipi nana, a imi no hoi i kaa bipi, a i halepapaa. Pela no kona imi ana i ke kumuwaiwai paa, i mea e mahuahua hou mai ai ka waiwai. A ina hiki ke kuai lilo hou mai ka aina, kuai no. A manao kekahi no ka nui o kona kumuwaiwai hoolewa, e kukulu i hale hana lole, a manao kekahi, i hale hana papale, a manao kekahi i hale hana kamaa, a manao kekahi i hale pai-palapala. A i ka wa i makaukau pono, alaila

hiki wawe na hana a pau. Hiki wawe na hana o ka aina, no ka mea na ka bipi, a me ka lio, a me ka hoki e hana. Hiki wawe ka hana ana i ka lole, no ka mea, na ka wai e hana, a na ka mahu. A pela no na hana nui a pau. Kokua ke ahi, a me ka makani, a me ka wai kahe, a me ka mahu a me na holoholana mamuli o ke kanaka. Nolaila, hiki wawe ka lakou hana, aole hiki wawe ka hana ma na aina naaupo. No keia hiki wawe ana, a no ka ikaika a me ka molowa ole o na kanaka i ka hana, nolaila, piha ia aina naauao i ka waiwai, i ka lole, i ka pahi, i ka lipi, i ka pu, a i kela mea, keia mea kuai, a no ka nui loa, laweia ua mau mea la i na aina e e kuai, i na aina hoi i ike ole i ka hana ia mau mea. A i ke kuai ana, eia ka ka naaupo e haawi ai i ka mea naauao; o na mea i hana ole ia e ka lima kanaka. Eia ke ano o ke kuai mau ana o na aina naauao me na aina naaupo. O ka waiwai i laweia mai nei e kuai, he waiwai i hanaia e ka lima kanaka; a o ka waiwai a na kanaka i haawi aku ai, he waiwai na ke Akua, uuku ka pili ana o ka lima kanaka. Ka lole ko lakou, ka mea i hanaia e ka lima. Ka ai maka ko onei, ka mea a ke Akua i hana'i. Ka lipi, ka pahi, ke koi, ka olo, ka ipuhao, ka apuapu, ko lakou ka mea i hanaia e na lima. Ka iliahi ko onei, ka mea a ke Akua i hana'i. Ke pa, ke kiahaha, ke aniani, ka lopi, ka pine, ke kahi, ko lakou, na mea i hanaia a maikai e ka lima kanaka. O ka wahie, ka ili, ka momi, ka leho, ka pu, oia ko onei, o na mea hoi a ke Akua i hana'i.

Ua oi aku ke akamai o Beritania i ka hana ana i kekahi mau mea, mamua o ke akamai o ko Amerika. Nolaila, eia ke ano o ke kuai ana ma ia mau aina. O na mea i hanaia e ka lima kanaka, oia ko Beritania lilo. A o na mea a ke Akua i hana'i, oia ko Amerika lilo. Eia ko Beritania mea lawe i Amerika e kuai, o kekahi lole, he pa, he pahi, he pahi olo, he apuapu, he panana, he ohenana, a me kekahi mau mea iho. He mau mea i hanaia e ka lima kanaka. Eia ko Amerika mau mea lawe i Beritania e kuai, o ka laau hale, o ka papa, o ke kepau, o ka palaoa, o ka raiki, o ka huluhulu, a me kekahi mau mea iho, o na mea wale no a ke Akua i hana, aole i pili nui aku ka lima kanaka.

Oia hoi ke ano o ke kuai ma na aina a pau. Ina he aina akamai i ka hana, o na mea i hanaia, oia ka lakou e kuai aku. Ina he aina naaupo, o ka ke Akua mea i hana, oia ka lakou e kuai aku. Ua make pono no hoi ka waiwai i kuai ia. No ke kokua ana o ka wai, a me ke ahi, a me ka makani, a me ka mahu, a me na holoholona, hiki wawe loa na kanaka o Amerika ke hana i ka lipi, a me ke kuihao. A no ka hiki wawe, aole nui loa ke dala iloko. Ina i loa na dala ekolu no ka lipi, ua make pono ia lakou no ka mea, aole nui ka hana i lilo. Ua make pono no hoi ka lipi i ko onei kanaka, no ka mea, ina o ka pohaku wale no ke koi, aole hiki ke imi nui i ka wahie, a kuai aku. No ka loa ana o ka lipi, hiki no ke kii aku i ka wahie, a nui ka wai-

wai i loa malaila. Nolaila, ua make pono ka lipi i kela kanaka.

Pela no ka lolo. No ke kokua ana o ka wai, a me ka mahu, a me kekahi mau mea e, hiki wawe ka hana ana i ka lolo ma Amerika. Nolaila, aole nui loa ke dala iloko. Ina i loa ia lakou ka hapalua no ke anana hookahi, ua make pono ia lakou, ua loa ka waiwai ilaila. Ua make pono no hoi i ko onei poe, no ka mea, ina o ke kapa maoli, nahaehae koke ia, aole paa, a nui ka lilo ke hookomo na kanaka i ke kapa wale no. Nolaila make pono ke kuai ana i ka lolo. Make pono ia lakou, a make pono i ko onei.

No ke dala. O kekahi dala, he kumuwaiwai, o kekahi dala, he waiwai loa. O kekahi dala, he kumuwaiwai hoolewa, o kekahi, he kumuwaiwai paa. Ma kahi e o keia buke e hoakaka nui ia ke ano o ke dala; pono nae, ke olelo uuku menei.

He kumuwaiwai uuku ke dala ma na aina a pau. Hiki no ia kakou a pau e nana aku, a mapopo no ka oiaio o keia. O ke kahi kanaka, ua waiwai loa no, aole nae he dala i paa i kona lima. Ua nui paha kona aina, a ua nui kona hale, a ua maikai, ua nui kona mau bipi a me na lio, a me ka lolo, aole nae he dala i paa i kona lima. Pela kekahi kanaka waiwai. A o kekahi kanaka, he kala uuku kona, a he kakaikahi ka mea kala nui. A ina pela na kanaka pakahi, pela no na lahuika-

naka; a me na aupuni, he kumuwaiwai uuku ke dala.

Eia wale no ka inaikai nui o ke dala, i mea e hiki pono ai ka hoolimalima ana, a me ke kuai ana. Oia ka mea e hiki wawe ai ke kuai me ka luhi ole, a me ka pololei no hoi. Ina aohe dala, e luhi loa ka mea manao kuai, no ka pono ole o ke kumu kuai; aole hiki ke lawe i kahi loihi. Ma na aina dala ole, ua uuku ke kuai ana.

Aole mahuahua ke dala ma ka lawelawe ana, a me ka hooholo ana; e emi no ia, he emi uuku nae, e like me kekahi mau mea hana a ka poe paahana. He kumu waiwai paa no ke dala, a o kela hakahaka iki no ka emi mau ana, e paa no ia i ka waiwai hoolewa.

MOKUNA ELUA.

NO KA HOOIKAIKA.

Ma ka mokuna mua, ua hoakakaia ke ano, a me ka luli ana o ke kumuwaiwai. Ma keia mokuna e hoakakaia mai ai kekahi mau mea no ka hooikaika ana.

1. Eia ka mea hoakaka mua, *O ko ke kanaka pono ma ka waiwai.*

2. Eia ka lua, *Ka manao o ke kanaka i kona hooikaika ana.*

3. Eia ke kolu, *O na ano like ole o ko na kanaka hooikaika ana.*

4. Eia ka ha, *O na mea e mahuahua'i ka waiwai loa ma ka hooikaika ana.*

PAUKU I.

NO KO KE KANAKA PONO MA KA WAIWAI.

Eia ka mea hoakaka mua, o ko ke kanaka pono ma ka waiwai. Ua pili maopopo kekahi mau pono i kela kanaka i keia kanaka. Mai ke Akua mai kekahi, a nana iho no kekahi. Eia kekahi mau pono a ke Akua i haawi like mai ai i na kanaka a pau, a me na'lii a pau o na aina a pau loa: o ke ola, o na lala o ke kino, o ka noho hoopaa ole ia, a me ke keakea ole ia, o ka malamalama, o ke ea, o ka wai inu, o ka mea a kona lima i hana'i, a me ka mea a kona manao i hooponopono ai. Ina pae wale kekahi tausani kanaka ma kekahi aina maloko o ka moana, mai na kukulu eha o ka honua mai, alaila, ua maopopo no ka pili ana o keia mau pono ia lakou a pau. Aole hiki i kekahi ke olelo i kekahi, aole oe e inu i ka wai, e hana oe i ka'u, na'u kela mea au i hana'i. He mau mea laa loa keia. No kela kanaka keia kanaka kona, o ka mea hoole, hoole oia i ka mea maopopo; ua hoole hoi oia i ka ke Akua.

Ina i ike aku kakou i na manu nunu he haneri, e hoiliili ana i ka raiki, a kii aku lakou a pau ma kahi a lakou i makemake ai, a hooikaika loa lakou, a nui ka raiki i hoiliiliia: a ina nana hou

aku kakou, a ua lele aku ka manu hookahi, a ai i kela ai a maona, a hoomaunauna aku oia i ka nui o ua puu raiki la; a nana wale ae na manu kana-iwa kumamaiwa, aole ai pu, o ke aa wale no ka lakou, a me ka ai ino, ina pela, pehea ko kakou manao i ua poe manu la? A ina nana hou aku kakou, a ike i kekahi o na manu kanaiwa kumamaiwa, ua pololi loa oia, a no kona pololi loa, ua lele ae oia e ai pu me kela manu e ai mua ana, a ike mai na manu a pau ia ia, lele koke mai lakou a pau e hakaka me ua manu pololi la, ina pela, aole anei kakou e kahaha aku, a holo koke, e kokua i ua manu pololi la? Oia ka mea i ike pinepine ia iwaena o na kanaka. Aole i nui na aina e hana pela i keia manawa, aia ma Asia kekahi, a ma Aferika, a ma kahi e no hoi kekahi. Ua maopopo ia kakou a pau ka hewa o ia mea.

Ua pololei maoli ka mea a Iesu i i mai ai, "He pono ke loa a i ka mea hana ka ai nana." Ua pololei no hoi ka Paulo, "Ina aole e hana kekahi, aole hoi ia e pono ke ai." E like me ka nui o ka ke kanaka hooikaika pono ana, a me ka pono ana e haawi aku ai no hai, pela e loa ia ia kana. Oia ko ke Akua manao luli ole. O ka poe ku e i keia manao o ke Akua, he poe aihue lakou, he poe powa, he poe lawe wale. Ina kii hala ole mai ko na aina e a lawe i keia aina no lakou, a lawe i ko o nei waiwai no lakou, ua ike no kakou he kaili wale ia; no ka mea, ua pili pono keia aina i ko o nei poe, na na kanaka o onei i hooikaika, a loa ka waiwai, aole pili iki keia waiwai i na kanaka o ka aina e.

A ina hooikaika na kanaka o Hawaii, a loa ka waiwai, aole pono i ko Maui ke kii aku me ka uku ole. Aole pili iki kela waiwai o Hawaii i na kanaka o Maui. Ina he mea pono ke kii waie aku ko Maui, alaila, pono no ko Beritania ke kii wale mai i keia pae aina.

Pela no ko na kulanakauhale. Ina hooikaika na kanaka o Lahaina, a loa ka waiwai, alaila, aole pono i na kanaka o Wailuku ke hele mai a lawe aku i kela waiwai me ka uku ole mai, e like me ka manao o ka poe nona ka waiwai.

Pela no hoi na kanaka pakahi. Ina hooikaika kekahi kanaka a loa kana waiwai, alaila, aole mea ma ka honua nei e pono ke kii aku, a olelo, na'u keia waiwai. Aole nana. Ina pono kekahi kanaka e ae ke kii aku a lawe wale, alaila, ua pono ko Beritania, ke kii mai a lawe wale i keia pae aina no lakou.

Make hewa wale ka imi waiwai ana, ke maopopo ole keia pono o ke kanaka. Ina manao ke kanaka aole e malu kona waiwai, alaila, aole hiki ia ia ke imi, aole ia e ikaika ma ka hana. Nolaila, pono e imi mua, a akaka ka waiwai ku pono i kela kanaka i keia kanaka, alaila, hiki pono ke hooikaika ma ka imi waiwai ana. Pono e hoakaka mua i ko ka mea aina, a i ko ka mea hana; i ka mea ku pono i na 'lii, a me ka mea ku pono i na kanaka. Oia ka mea mua i ke kalaiaina ana; i kaawale ko kela mea ko keia mea, aole hihia kekahi i kekahi, aole huhu kekahi i kekahi.

Ma keia olelo, ua maopopo ka hewa o Wiliama ka Lanakila, i kona hoolilo ana i na aina nui he iwakalua, i wahi nahelehele, i wahi hoi e holo ai na holoholona hihiu, ua maopopo no hoi ka hewa o ka hoolei ana i kekahi ai, i mea e kuai nui ai kekahi ai. Ua maopopo no hoi ka hewa o ka haawi nui ana i ka ai a ke kanaka, na na holoholona waiwai ole. No ka mea, ua maopopo ko ke Akua manao i ka ai, o ka ai ku pono i ke kanaka, na ke kanaka no ia. Ua maopopo no hoi ka hewa o ka poe kii aku i ka molakeke, a me ka palaoa, a me kela mea keia mea a ke Akua i haawi mai ai i mea ai, a puhi, a hoolilo i mea e ola ole ai ke kanaka.

Ua maopopo ka hewa o ko Tureke hookapu ana i ke Kaiielele, aole e holo na moku o na aina e malaila. Ua maopopo no hoi ka hewa o Beritania i ko lakou hookapu ana i ko na aina e, aole lawaia ma na ahua o Nufounalani: no ka mea, ua haawi mai ke Akua i kela mea a nui, aole i pili aku ka lima kanaka ma ia mea; aole na ke kanaka i hoholo i ka ia malaila. A pela no na kai o Beritania. O kela mea keia mea a ke Akua i haawi mai ai a nui, ina aole i pili aku ka lima kanaka, pono no i kela mea keia mea e kii aku a lawe wale.

Pehea hoi e malu ai na aina, a me na kanaka, i hana ino ole kekahi i kekahi, a keakea ole kekahi i kekahi? Oia ka hana a na 'lii, a nolaila i haawi mai ai ke Akua i ka oihanaalii, a he oihana nui ka lakou.

Ina hooikaika kekahi kanaka ma ka mahiai, pono e ukuia oia e like me ka nui o kana hana ana. Pela no ka lawaia, a me ke kahuna kalai, a me kela kanaka hana, keia kanaka hana. A pela no hoi na'lii. Pono e uku ia mai lakou e like me ka nui o ka lakou hana ana ma ka lakou oihana.

Ina malama maikai lakou i ka aina a kau i na kanawai pololei, a hoopili pono i kela mea hewa i keia mea hewa, a hoomalu pono i kela kanaka keia kanaka hewa ole; i lawe wale ole ia kana; a keakea ole ia oia, aole hoi e hookaumahaia, ina pela ka hoomalu ana o na 'lii i ke kanaka, alaila, pono e uku ia mai lakou, e like me ke kanaka paahana, e like hoi me ke kiai i hoolimalimaia. Ina olelo aku wau i ke kanaka, "E noho oe a kiai i ko'u pa, a me ko'u waiwai, a ina komo mai ka holoholona, e kipaku aku, a ina hele mai ka aihue, e paa oe," alaila e olelo mai no kela kanaka ia'u, "Aole au e kiai wale i kou pa; aka, ina uku mai oe ia'u, alaila, kiai no wau." Alaila, ae no wau, "ae, e uku aku no wau." Ina pela, ua make pono ko'u lilo, no ka mea, ua malu wau a me ko'u pa, a me ko'u waiwai.

Ua make pono no hoi ka luhi o ka mea kiai, ua loa kana, o ka uku pono a'u i olelo mua ai ia ia. Aka, ina hiamoe oia a kiai ole, alaila, aole pono ia'u ke uku aku ia ia, a ina kii mai oia i ka'u, he aihue ia, a he lawe wale. Aole nae i olelo mua na kanaka i na 'lii o keia pae aina. Ua ili mai ko lakou noho ana no lakou. Aka, o ke ano o ka noho ana, ua like ia me ka noho ana

o kela kiai i hoolimalimaia. Ina kiai pono lakou i na mea a pau o ka aina, a malu na kanaka, a me ko lakou waiwai, alaila, ua make pono ko lakou lilo ma ka auhau pono ana, a ua make pono no hoi ka luhi o na 'lii i ka malama ana i ka aina. O ko lakou luhi, a me ka malu i loa i na kanaka, oia wale no ko lakou kumu pono e waiwai ai lakou, aole o ka aina; no ke aupuni ia, ua pili i na kanaka a pau; aole pili i ke kino alii wale no. Aole nae e pono ke ukuia na 'lii no ka luhi o ko lakou kino wale; aole hoi no ka hana a ko lakou lima ka uku. He luhi okoa ko lakou. He hana nui loa ka hooponopono i ke aupuni. Nolaila, aole pono ke hoohalikeia ka uku o ke alii me ko ke kanaka maoli. Pono e nui okoa aku ko ke alii, e like me ka nui o kona luhi, a me ka maikai i loa i na kanaka ma kana hana ana.

Ke olelo mai nei ke kalaiaina o Farani; "He mea hoowahawaha wale ka malama aina ana, ke malu ole ka waiwai a pau o na kanaka. Ina hiki i na 'lii ke kii wale i ka waiwai o kanaka, ma ko lakou manao wale no, a ina hana ka mea e pela, a hoopai ole na 'lii, a ina nawaliwali na 'lii i ka hoomalu ana i ka waiwai o kanaka, alaila, he mea hilahila wale ko lakou noho alii ana. Ina aole hoomaluia ka waiwai, aole hiki ke kapa aku he waiwai. Aole ia he waiwai io.

"No ka nawaliwali loa o ke kanaka hookahi malalo iho o na 'lii, aole loa oia e malu ma ka aina e, ma na aina wale no, kahi i kokuaia na kanawai e na 'liihoounauna, a ma kahi hoi i kapu

ole ka pae palapala. Ma Beritania na na 'liiho-
unauna wale no ka olelo no ka hookupu; a me ka
auhau." Oia ka mea e hiki ole ai i na makaainana
ke hooalahala. A no ko Beritania auhau wale
ana i ko Amerika, me ko lakou lohe ole, aole hoi
i olelo pu, oia ke kumu o ke kaua, a ku okoa o
Amerika, a lilo i aupuni kaawale. Ma Amerika-
huipuia, a ma Beritania, a ma Farani, a ma Sue-
dena, a ma Norewai a ma Holani, a ma Belegiuma,
a ma Sepania, a ma na aina malu maikai a pau
loa, aia no i na 'lii i hoounaia, ka olelo nui no ka
auhau, a me ka hookupu.

Aole i hoonoho mai ke Akua i na kanaka i poe
hana na na 'lii, a i mea e waiwai ai na 'lii. Ua
haawi mai ke Akua i ka oihana alii i mea e pomai-
kai ai na kanaka i mea hoi e pono ai ka aina.

Ina i maopopo ka malu pono o ka aina, a me
ka waiwai, alaila, pono no i ke kanaka, e imi wai-
wai. A ina manao ke kanaka e imi waiwai, pono
ia ia e imi ma ka mea i hoakakaia ma ka

PAUKU II.

KA MANAO O KE KANAKA I KONA HOOIKAIKA ANA.

Ma ka mokuna mua, ua hoakakaia keia; ina
aole hooano e ia na mea a ke Akua i hana'i, aole
e waiwai ke kanaka. Aole e hiki ke hooano e ia
kela mau mea me ka hana ole a ke kanaka. Aole
hooano e wale mai ke Akua i kana mau mea
iho. A pili aku ka lima o ke kanaka, alaila, ua
ano e. Nolaila ka hooikaika ana o na kanaka i

ka hana, i hooano e ia kekahi mau mea ana e manao ai.

Ekolu no wahi e hiki ai ke hooano e i na mea a ke Akua i hana'i. Eia ka mua, e hookahuli i ka mea a lilo ia i ano hou, mailoko a waho. Eia ka lua, o ka hooano hou i ka helehena mawaho, aole ano hou mailoko. Eia ke kolu, o ka lawe i kahi e, oia wale no. Ina hooikaika ke kanaka, ua hooikaika no oia me ka manao i kekahi o keia mau mea ekolu.

1. E hiki no i ke kanaka e hookahuli i ke kahi mea ana e manao ai. Ina hele ke kanaka mahiai, a hooponopono i kona wahi kanu, a kii i ka huli, a me ka lau uwala, a kanu, alaila, loa no ia ia ka mea ano e, he uwala, he kalo. Ua hookahuliia ka wai, ka makani, ka momona o ka lepo, a ua lilo ia mau mea i ai na ke kanaka.

Ina kii aku ke kanaka hana sopa i ka aila, a me ka lehu ahi, a hoolilo i kela mau mea i sopa, alaila, ua hookahuli oia i kela mau mea. Ina e nana kakou i ke sopa, aohe aila, aohe lehu. Ua ano e wale no, mai loko a waho.

Pela no ka poe hooluu lole eleele. Kii aku lakou i ka laau ulaula, a i ka ili ulaula paha, a hui pu ka wai o ia laau me ka paakai omaomao, a lilo ia i mea eleele. Ua hookahuliia. Aole omaomao, aole ulaula, ua eleele. Ua nui wale na mea i hanaia e like me keia mau mea. Aole o ka helehena wale no ka i hana hou ia, ua okoa no ke kino, ua hookahuliia.

2. Eia ka lua o ka hooano hou ana i na mea, o ka hooano hou i ka helehelenā wale no, a oia mau no ke kino. Ina kii aku ke kanaka i ka laau ma ke kuahiwai, a kua ilalo, a kalai, a lilo ia laau i pou hale, a i oa, a i aho, he oia mau no ke kino, he laau no, ua okoa nae ka helehelenā. A ina e olo ke kamana i ka laau a lilo ia i papa, a kahi oia i ka papa, a hana oia i ka pahu; he oia mau no ke kino, he laau, aole i hookahuliia, ua okoa nae ka helehelenā.

Pela no ka hao a ka amara i kui ai. I ka wā aole i kuiia, he hao no. A ina kui ka amara, a lilo ia mea i lipi, a i pahi paha, a i kui paha, he oia mau no kona kino, he hao, aole i hookahuliia, ua okoa nae ka helehelenā.

Pela no hoi ke tela. Helehele oia i ka lole, a humuhumu, a lilo ka apa lole, i wawae, i puliki, i iakeke; ua ano e ka helehelenā, he oia mau no ke kino, he lole, aole i hookahuliia. Pela no ke kamaa, a me ka papale, a me ka lole, a me na mea e, he nui loa. Ua nui wale hoi ka poe lilo mau i keia hana wale no.

3. Eia ke kolu o ka hooano e ana i ka waiwai, o ka lawe ana i kahi e, oia wale no. Ua ano e loa no hoi kekahi waiwai no ka lawe ana. O ka laau nui e ku ana māuka loa ma Amerika, aole ia he waiwai, a pono no i kela mea keia mea e kua wale. He mea puhi wale no i ke ahi. Aka, ina e lawe ia mai kela laau i Hawaii nei, ua ano e, he mea waiwai nui, elima haneri dala paha ma ia laau hookahi

A pela no hoi ma keia aina. O ka wahie e ku wale ana ma ke kuahiwi, aole ia he waiwai. Pono no i kela kanaka keia kanaka ke kii wale aku. A i ka wa e hiki mai ai kela wahie i kai nei, ua ano hou; ua lilo i mea waiwai. Pela no na waiwai kuai a pau. Ua ano hou ke laweia ma kahi e. O ka hao ma Suedena, he mea kuai liili; a lawe ia i Amerika, ua ano hou, he mea kuai nui. O ka palaoa mauka loa, ehiku dala kekahi pahu, a laweia i kai ua ano hou, he umi dala; a lawe ia mai ia nei, ua ano hou aku, he umikumamaha dala.

Ma na aina waiwai, oia kekahi hana nui loa, o ka hooano hou i ka waiwai ma ka lawelawe ana. Ua nui loa na kanaka i lilo i kela hana wale no. Ma na aina naauao, ua kaawale ka poe hooano hou i ka waiwai. Okoa ka poe hooano hou ma ka hookahuli ana, okoa ka poe hooano hou ma ka haawi ana i ka helehena hou, a okoa ka poe hooano hou ma ka lawe ana i ka waiwai i kahi e. Ua hana no na kanaka o keia pae aina i keia mau hana ekolu, aole nae i kaawale ka poe i hana i kekahi, a me kekahi. Maanei, na ke kanaka hookahi i hana i keia mau mea ekolu. Kanu ke kanaka i ka ai, a hookahe i ka wai, a waele i ka nahelehele, a loa mai ia ia ka ai. Oia ka hana mua ma ka hookahuli ana. A pau ia, kui oia i ka ai a wali, a ninini i ka wai a hoowali. Oia ka hana lua, ua ano e, he oia mau no ke kino, he ai no. A pau ia, alaila, lawe mai ke kanaka ia ai mai Waihee mai paha, mai Ukumehame mai paha, mai Wailuku mai paha, i mea kuai. Ua ano hou

ia waiwai. I ka wa ma Waihee, aole lilo i ke dala. A hiki i Lahaina, lilo no i ke dala. Oia ke kolu o ka hooano hou ana i ka waiwai. Na ke kanaka hookahi i hana i keia mau hana a pau.

Ma na aina naauao, ua maheleia ka poe hana i kela mau hana, ekolu poe nui penei, ka poe mahiai, ka poe paahana, ka poe kuai; a i ka hana nui ana, hana no kela kanaka keia kanaka ma kana wale no. Ua komo iki nae kekahi hana iloko pu me kekahi.

1. O ka mea mahiai kii aku no oia i ka hua kanu ma kahi e, a lawe mai, a ma kela hana, ua lilo oia i mea halihali. A pela no i ka wa e oo ai ka ai, lawe no oia i ka ai iloko o ka halepapaa, a i kahi kuai paha. A nana no hoi e kuai. Malaila, lilo oia i kanaka kuai. Aole nae e lilo nui oia i kela mau mea. O ka mahiai no kana hana nui.

Pela no hoi ka paahana, kii aku no oia i ka hao, i ka papa, i ka laau, i ka pulupulu, i kela mea keia mea, e pono ai na hana, a kuai no, a lawe no i kona wahi, a i ka wa e paa ai na mea hana, kuai lilo aku no oia. Ua lilo iki no kela kanaka paahana ma ke kuai, a ma ka lawelawe, aole nui, o ka hana i kana oihana, oia kana hana nui. Ina o ka mahi ai ka hana nui a ke kanaka, kapa aku kakou ia ia, he mahiai. Ina o ke kui hao ka nui o kana hana, kapa aku kakou ia ia, he amara. Ina ma ke kuai ka nui o kana hana ana, ua kapaia oia, he kanaka kuai. Pela no na kanaka a pau, ua kapaia lakou mamuli o ka lakou hana nui ana.

2. O kela mau hana ekolu, he mau hana pono no, he mau mea e waiwai ai. Ina o ka mahiai wale no, poino loa na kanaka. Ua makemake nui ia na mea a ka poe paahana e hana'i, o ka hale, o ka waa, o ka moku, ka lolo, ka buke, ka papale, ka noho lio, ke kamaa, ka lipi, ka pahi, ke aniani, ka pu, ka paoda, ke panana, ke kala, ke gula, a ina ma ka mahiai na kanaka a pau, alaila, aole loa kekahi o keia mau mea.

A ina i nui ka poe paahana, ina aole he poe kuai kekahi, aole kakou e pomaikai. Eia ko kakou pomaikai, ke laweia mai na mea i hanaia e kuai kakou. Aole e pono kakou ma na mea maikai a pau e waiho ana ma Nuioka. Aka, ina e laweia mai kela mau mea e kuai maanei, alaila, ua pono, ua loa ko kakou.

Nolaila, ua maopopo, o ka poe kuai kekahi mea e pono ai na aina, a pono e hoomaluia ke kuai, e like me na hana e a pau loa. Aole e waiwai nui kekahi aina ke uuku ke kuai ana. Ina kuai kakou i kekahi waiwai, uku aku no kakou i ka poe a pau i pili i kela waiwai. Ina kuai kakou i ka pahu palaoa, uku aku no kakou i ka poe nana i kanu, a i ka poe nana i wili, a i ka poe hana i ka pahu, a i ka poe i lawe mai e kuai. Uku no i kela mea, i keia mea o lakou e like me ka nui o kana hana.

Ina o ka palaoa, o ka mea nana i kanu, nana ka nui o ka uku. Ina o ke kaliko, na ka mea na-

na i hana ka nui o ka uku. Ina o ka papa, na ka mea lawe mai e kuai ka nui o ka uku, na kela mea keia mea, e like me kana hana ana.

3. Aole o ka poe kuai loa mai wale no ka i pomaikai, o ka poe kuai lilo kekahi. Make hewa wale no ke kanu ana i ka huluhulu, ina aohe mea nana e hana ka lole. Make hewa no hoi ka hana ana i ka lole, ina aohe mea nana e kuai mai. Nolaila, ua maopopo ka pomaikai like o lakou a pau. Ua pomaikai kakou ka poe komo lole. Ua pomaikai ka poe kuai mai, no ka mea, ua loa ko lakou. Ua loa no hoi ka ka mea hana, a me ka ka mea kanu i ka huluhulu. Pela no na mea kanu a pau, a me na mea hana a pau, a me na mea kuai a pau. Ua pomaikai ke kanaka kuai, i ka mea paahana, a me ka mea mahiai; a ua pomaikai ka mea paahana, i ka mea mahiai, a i ka mea kuai no hoi. A ua pomaikai ka mea mahiai i ka mea paahana, a i ka mea kuai. Ina poino kekahi poe o lakou, ua poino lakou a pau, a ina pomaikai kekahi poe, ua pomaikai lakou a pau.

4. Eia kekahi ano nui o na waiwai. Ina he mea kaumaha loa kekahi waiwai, alaila, o ka lawe ana kona mea e waiwai nui ai. He mea kaumaha ka pohaku. Ma kahi a ke Akua i waiho ai ia lakou, aole ia he waiwai. Aka ina laweia ma kahi loihi, alaila, lilo no ia i mea waiwai. O ka laweia i kahi e, oia no ka mea e waiwai ai ka pohaku, a me ka laau, a me ka wahie, a me ka lanahu poha-

ku, a me na mea nui kaumaha a pau. Ua oi loa aku ke kuai o ia mau mea ke laweia ma kahi loihi loa. Pela no na mea kaumaha a pau.

O na mea liilii, e like me ka pahi, a me ka hainaka a me ke kamaa, o kela mea mama, keia mea mama, aole e mahuahua loa ka waiwai o ia mau mea ma ka lawe ana i kahi e. O ka hana ka mea nui ma ia mau waiwai, a o ka mea nana i hana, nana no ka nui o ka uku.

No ka noho kawalawala ana o na kanaka o ka honua nei a puni, ua ano okoa kela wahi, ua ano okoa keia. He anu kau wahi, he wela kau wahi; he ua nui kauwahi, he ua uuku kau wahi; ulu kekahi ai ma kela wahi, he ai okoa ka ai o keia wahi. Okoa kekahi mea ulu ma kahi anu, okoa kekahi mea ulu ma kahi wela. O ke ko, a me ka huluhulu, ma na aina mehana wale no ia mau mea. O ka palaoa, a me ka hulu hipa, ma na aina anu wale no ia mau mea. Aka, ua like ka makemake nui o na kanaka a pau mai o a o. Ua makemake na kanaka a pau i ke ko, a me ka lole, a me ka palaoa, a me ke faina. A aia ma kekahi aina ka hao, a ma ka aina okoa ka piula, a ma ka aina okoa aku ke keleawe paha, a me ke kala, a me ke gula. Aka, ua makemake na kanaka a pau i keia mau mea a pau loa. Pehea la e loaai? Aole loa, ke ole e lilo kekahi poe, i poe halihali, a i poe kuai no hoi.

E nana kakou i ka moolelo no ka lole kaliko a ka poe kuai e lawe mai nei i keia aina.

Aia mauka loa, ma Amerikahuipua kahi i kanuia'i ka huluhulu no ia lole, a malamaia, a na kolaila poe i ako, a ukuia no kela poe. He poe e nana i halihali i kai, ma ka mokumahu paha, ma ke kaaahi paha, ma ke kaalio paha, a ua ukuia kela poe nana i halihali i kai. He poe okoa ka poe nana i lawe i kela huluhulu i Beritania, a ukuia no lakou. A hiki ia huluhulu ma kahakai o Beritania, he poe okoa nana e halihali iuka i Manekeseta, i kahi i hanaia'i ka lole; a ukuia kela poe. A pau ka lole i ka hanaia, na kekahi poe e wale no e lawe hou i kai, a ukuia kela poe. A hiki ia lole i kai, he poe hou ka poe lawe ia lole i Amerikahuipua, a ua ukuia no lakou. A hiki ia lole malaila, he poe hou ka poe kuai a lawe mai i Hawaii nei, a ukuia no lakou. O kela poe a pau loa, ua ukuia lakou, a ua waiwai lakou i kela uku.

Ua waiwai nui no hoi kekahi aina ma ka halihali waiwai wale no. Aole nui loa ka waiwai o ko Holani mamua, a lilo lakou i poe halihali no ko na aina e, alaila, waiwai lakou. A pela no hoi o ko Venike.

No ka hiki wawe ke halihali waiwai ma luna o ka wai, nolaila paha ka noho mua ana o na kanaka ma kahakai, a ma kapa muliwai, a ma kapa moanawai. He mea mau no ia i na aina a pau; i ka wa i uuku ai na kanaka, noho no lakou makai, a ma kapa wai wale no. A hiki i ka manawa e haauao ai na kanaka, a hana lakou i ke alanui, a maikai, a loa na lio, a me na bipi kauo, a me na kaa, na mea hoi e hiki ai ka ukana, alaila make-

make na kanaka e noho iuka, a ma na wahi a pau e ulu maikai ai na mea kanu.

Eia kekahi, i ka imi akamai ana o na kanaka, ua nui na mea i loaia ia lakou i mea e hiki wawe ai ka hooano hou ana i ka waiwai ma ka lawelawe ana, a ma ka haawi ana i ka helehelena hou. Aka, ua poho ke akamai o ke kanaka i kona imi ana i mea e hiki wawe ai ka hookahuli ana o na mea a ke Akua i hana'i i ano hou. Ua loaia iki, aole i loaia nui.

I ka mahiai ana, ua kokoke like ka hana ana a ka poe naaupo, me ka ka poe naauao. Waele no i ka nahelehele, a kanu i ka ai, a malama i ka wai, a me na holoholona, o ka pau no ia. Pela no ka mea naaupo, aole hoi e oi nui aku ka pono o ka mea naauao. Aka i ka hana ana i na mea paahana, malaila, ua oi loa aku ka poe naauao. A pela no hoi ka lawe ana i ka waiwai i kahi e; hiki wawe loa ka poe naauao.

Eia kekahi mea e hiki ole ai i ke kanaka ke imi akamai i ka hookahuli ana i ka waiwai i kino okoa. No ka mea, aole na ke kanaka wale no ia hana, na ke Akua kekahi. O ka halihali ana, na ke kanaka wale no ia, e hiki no ia ia ke imi akamai. A pela no hoi ka hana ana i na mea paahana, na ke kanaka wale no, nolaila, hiki ia ia ke imi akamai. Aka, aole na ke kanaka ka hooulu i ka ai, na ke Akua no, nolaila, aole hiki nui ke akamai o ke kanaka.

Ua paa paha ka manao o ke Akua, e lilo mau

ka nui o kanaka i ka mahiai, no ka mea, oia ka hana ku pono i ke kanaka, he hana oluolu, he hana mai ole. O ka poe noho ma ka aina, a mahiai, he poe ikaika lakou, aole i nui ko lakou mai, a me ko lakou make. Ua ikaika no lakou, a ua nui ka lakou poe keiki, a he poe keiki maimai ole ka lakou. Oia ka pomaikai o ka poe hooikaika ma ka mahiai.

PAUKU III.

NO NA ANO LIKE OLE O KO NA KANAKA HOOIKAIKA ANA.

Ina ikaika ke kanaka i ka hana, ua kapaia oia ma keia buke, he *kanaka hooikaika*. O ka hana nui ana, o ka hooikaika no ia. Ina hooikaika io ke kanaka, ua ikaika no kona kino ma ka hana, a noonoo no hoi oia. Ina hana oia me ka noonoo ole, aole ia he hooikaika.

Ina hooikaika ke kanaka, hooikaika no oia, e hooano hou i kekahi mea. No ka mea, o ka hooano hou i na mea, oia wale no ka mea e mahuhua'i ka waiwai.

Ma ka pauku elua ua hoakakaia, ekolu wahi e hiki ai ke hooano hou i ka waiwai, ma ka hookahuli ana i ke kino, a lilo ia i kino hou; ma ka haawi ana i ka helehena hou wale no; a ma ka lawe ana i kahi e.

Aka, i ka wa e hana'i ke kanaka, e hooano hou i kekahi mea, aole ia e hana wale me ka hoomaopopo ole i ke ano o ka mea ana e hana'i. Ina

hana oia me ka hoomaopopo ole, make hewa wale kana hana ana, e aho no ka hana ole, o like auanei ia me ka pupule, ka mea hoopau i ka waiwai, aole hoomahuahua waiwai.

Eia kekahi mea maopopo, aole hiki i ke kanaka ke hooano hou i kekahi mea ma kona manao wale no, a hana oia mamuli o ke kanawai o ka honua, alaila, hiki. Ina manao ke kanaka e hoa i ke ahi, pono ia ia e malama i ke kanawai o ke ahi. Ina kii aku oia i ka pohaku, aole ia e a. Ina kii aku oia i ka hao, aole ia e a. Ina makani ole, aole a. Aka, ina kii aku oia i na mea e like me na kanawai o ke ahi, alaila, a.

Ina manao ke kanaka e hoomau i kona aina i ka wai, aole hiki ia ia ke hana ma kona manao wale no. Pono ia ia e malama i na kanawai o ka wai. Aole hiki ia ia ke hookahe maluna o ka puu, aole hiki ke hookahe makuna o ka opala mama, a maluna o kahi aa. Aka, ina malama ke kanaka i ke kanawai o ka wai, alaila, hiki no ia ia ke hoomau i kona aina.

A ina manao ke kanaka e kanu i ka hua palaoa, pono ia ia e malama i ke kanawai o ia hua. I ole oia e malama, aole loa ia ia ka palaoa. Ma ia mau mea, ua maopopo no, he mea nui ke ike i na kanawai o ka honua, i kela mea i keia mea. Ina aole ike ke kanaka ia mau mea, aole hiki ia ia ke hooano hou i kekahi mea.

A ina ike kakou i na kanawai a pau i pili i na mea o ka honua, a ike ole kakou i ke ano o ka

hana ana, aole hiki ia kakou ke hooano hou i kekahi mea. Ua ike no kakou i na kanawai o ke ahi, a me ka mahu, aole nae e hiki ia kakou e hana i ke kaaahi, a me ka mokuahi. Ua ike no kakou i na kanawai o ka malamalama, aole nae e hiki ke hana i ohenana.

A ina ike kakou i ke ano o ka hana ana, alaila, hookahi mea hou aku i koe, o ka maa o ka lima i ka hana. Ua ike no kakou i ke kui hao, aole nae i maa ko kakou lima i kela hana, nolaila, aole hiki pono kakou. Ua ike no kakou i ka oihana a ke kamana, aole nae i maa ka lima ma ia hana, nolaila, aole kakou e pono ke hana. A loihi ka hana ana, a maa kakou, alaila pono.

Ma keia mau mea i oleloia mai nei, ua maopopo, ekolu no ano nui o ka hooikaika ana. O ka hooikaika e imi i na kanawai o na mea o ka honua. O ka hooikaika e imi i ke ano o ka hana ana. O ka hooikaika ma ka hana io ana.

1. O ka hooikaika e imi i na kanawai o na mea o ka honua. Ma na aina naauao, ua nui ka poe hooikaika ma keia hana. O Nutona kekahi mea i hooikaika nui loa ma ia mea, a loa ke kanawai o na mea haule, a pomaikai ko ke ao nei ia ia. O Feranekelina kekahi i hooikaika ma ia mea, a loa ia ia na kanawai o ka uwila. Hooikaika, no o Humeperei Davi ma ia mea, a loa ia ia na kanawai o na mea kahuli ano. Mamua aku, i ka hooikaika ana o kekahi poe, loa ia lakou na kanawai o ke panana.

2. Eia ka lua o ke ano o ka hooikaika ana. *O ka hooikaika e imi i ke ano o ka hana ana.* Aole kakou e pomaikai nui wale i ka ike ana i na kanawai o ka honua, ke ole kakou e hooikaika hou aku a ike i ka pili ana o ia mau kanawai i ka hana. Hooikaika o Felavi o da Melefi, a me Kenita, a me Semeatona, a loa ia lakou ke ano o ka hana ana i ke panana. Ua ike mua ia ka huli ana o ka welau o ke kui hao ma ka akau, aole nae i ikeia ke panana, a na lakou i hooikaika e imi. Pela no ka lupe e pii ai ke kanaka iluna. Ua ike mua ia na kanawai o ke ea, aole nae i hiki i ke kanaka ke pii. A na Farenesa Lana i imi, o lakou me Kale, a me Robereta, a loa ka pii o ke kanaka iluna.

Ua ike mua ia no na kanawai o ka malamalama, a ua ikeia no hoi ke ano o ka huinakolu, aole nae i hiki pono ke ana i ke kiekie o ka la, a me ka mahina, a na Hadelei i hooikaika i ka imi, a loa ia ia ka meananala, alaila hiki pono ke ana i na mea o ka lani, a pomaikai ka poe holomoana ia ia.

Ua ike mua ia na kanawai o ka mahu, i kona ikaika, a me kona pahu ana, aole nae i ikeia ka mokuahi. A na Robereta Fuletona i hooikaika, a loa ia ia ke ano o ka hana ana, a nana no i kuhikuhī i ka poe paahana, a hana lakou i ka mokuahi.

Me ia no hoi ka hana a na kumu. Ua ike no ke kanawai o ke Akua, aole nae e pomaikai nui

wale na kanaka i ke kanawai, a na ke kahuna e kuhikuhi i ke ano o ka hana, ana alaila, ola ke kanaka.

Ua ike no kakou a pau i ka hewa, ke hewa ke aupuni, a ike no hoi kakou i ka malu, ke malu ke aupuni. Aole nae e hiki ia kakou ke hooponopono, a na ke kalaiaina e kuhikuhi mai i ke ano o ka hana ana, alaila pono io.

Ua ike no hoi kakou i ka mai, ke mai kakou, a ua ike no hoi kakou i ka laau lapaau. Aole nae e hiki pono ia kakou ke lapaau, a kuhikuhi mai ke kahuna lapaau i ke ano o ka lapaau ana, alaila, hiki.

3. Eia ke kolu o ke ano o ka hooikaika ana, *o ka hooikaika ma ka hana io ana.*

O lakou ka poe i oleloia he *poe hana*. O lakou no ka poe hooano hou i ka waiwai, a malaila no e hooikaika'i ka nui o na kanaka mai o a o. O lakou no ka poe mahiai, ka poe lawaia, ka poe holomoku, a me ka poe paahana a pau loa.

O keia mau hana ekolu, pono no i ke kanaka hookahi i kekahi manawa. A i ole e pono na hana ekolu, pono elua. Elua o keia mau hana ia Feranekelina ia ia i imi ai i na kanawai o ka uwila, no ka mea, loa no ia ia na kanawai o ka uwila, a loa no hoi ia ia ke ano o ka hana ana i ka uwila, a me ka pale aku i ka uwila. Elua no hana, ia Nutona ia ia i imi ai i ke ano o ka malamalama. Loa no ia ia na kanawai o ka malamalama, a

loaa no hoi ia ia ke ano o ka hana ana i ka ohe-
nana. Aole nae laua i hana i na mea a laua i imi
ai. Na na kanaka paahana okoa ia. A o kekahi
kanaka, ua imi no oia a loaa ke ano o ka hana
ana, a nana iho no i hana mamuli o kona imi ana.
Pela o Rikadi Arekarita. He kanaka paahana ia,
a imi oia a loaa ke ano o ka huila nui e hilo ai ka
lopi, a hana iho la. Pomaikai nui hoi ko ke ao
nei ia ia. Ina he poe naauao na kanaka paahana
a pau loa, a ina i ike lakou i na kanawai o na mea
o ka honua, ina ua nui loa na mea hou i loaa ia
lakou. Oia kekahi mea e pomaikai ai na aina, o
ka naauao o ka poe hooikaika.

O ka poe Negero ma Aferika, he poe akamai
lakou i ka hana i na mea liili, a he poe ikaika no
hoi ma ka hana ana i kekahi mea, a ua mana
lakou i ka holo ana; aole nae lakou i ike i na
kanawai o na mea o ka honua; aole akamai i ka
imi i ke ano o ka hana ana i na mea hou. Nolai-
la, aole lakou i lako i na mea maikai. Kuai no
lakou ma Europa, i na mea komo, i na mea kaua,
a i kela mea maikai, keia mea maikai. Aole hoi
i lako pono lakou i ka ai, make no i kekahi ma-
nawa i ka wi. Oia ka poino o ka poe ike ole i na
kanawai o na mea o ka honua.

I keia manawa ua ike nui ia na kanawai o na
mea o ka honua, aole ike nui ka poe kahiko. Ua
oi aku ke akamai o ko Europa mamua o ko ka
honua nei a pau. Ua akamai iho nei no hoi o
Amerikahuipua. Ua oi aku ka pomaikai a me
ka oluolu o ka noho ana o ke kanaka kuaaina loa

ma Europa, mamua o ko ke alii o ka aina nui ma Aferika, a ma na mokupuni maloko o ka moana Pakifika.

O ke kuaaina ma Europa, he hale maikai no kona, a ua lako ka hale i na mea e pono ai. He puka aniani no, kahi e komo mai ai ka malamalama, a ua maikai no kona wahi moe. He lole no kona, aole ia e komo i ka ili holoholona, a me ka ili laau. Ua lako no oia i ka ai, a me ka ia, aole ia e pololi. Ua nui no kona mea paahana e hiki pono ai kana hana. Aole pela kekahi alii maloko o Aferika, a ma na aina naaupo.

Ua loa ke aniani i ke kuaaina ma Europa. E poonoo kakou i ke kumu i loa'i.

Eia ka mea mua, o ka ike i na kanawai o ke one, he hehee i ke ahi, he paa, e puka ka malamalama ke hooheheea. A ike ia kela mau mea, alaila he mea nui ke ike i ke ano o ka hana ana. Ina o ke one wale no, a o ke ahi, aole hehee ke one. Nolaila, pono e ike mua i ka laau e hehee ai, a me ke ano o ke kaawili ana, a me ke ano o ke kapuwahi, a me ke ano o ka hana ana i ka ipu no ke one. Aole nae e hiki i ka poe hawawa ke hana i ka hale hana aniani; a akamai loa, hiki. No ka mea, aole pono ka hale liilii, aole hoi e pono ke ku ke kia maloko.

Aole oia mau mea wale no. O ke kumuwaiwai e hoomaka ai, oia kekahi mea nui, no ka mea, ua nui loa ka waiwai lilo i ka hoomakaukau ana. A pono i kela kanaka waiwai ke imi i poe kama-

na e hana i ka hale; i poe kui hao, e hana i na mea hao, i poe hana i ka pohaku lepo hehee ole; a i poe hana kapuwahi.

Pono no hoi e imi i na kanaka ike i ka malama i ke ahi, a i ke puhi ana i ke aniani, a i ke kahe ana, a i ke kahakaha ana, a i ka okioki ana. A pau keia mau mea i ka loa, alaila, o ka hooikaika io i ka hana, oia ka mea nui i koe; a pono no e hooikaika mau me ka hoomaha ole i ka po a me ke ao. Alaila, loa ke aniani. Ma keia hooikaika ana ua lilo kela mea ino, a waiwai ole, o ke one, i mea maikai loa, i mea i makemake nui ia mai o a o. No ka naauao, a no ka ike ana i na kanawai o na mea o ka honua, a no ka ike i ke ano o ka hana ana, nolaila mai kela mea maikai.

Hiki no i ka poe ike ke hoolilo i na welu kapa popo wale, a pelapela no hoi, i pepa keokeo maikai, a oia no ko lakou luna hoounauna mai kela wela a keia wela o ka honua e kii aku i ka waiwai, a e hai aku i na mea hou. Malaila no i hoomaopopoia'i ke aloha o ka naau, a me ka eha-eha maloko. Malaila no e laha aku ai ka ike a me ka naauao, a me ka mea e pomaikai ai. Oia ka waha e kamailio ai ke kanaka me kona mea aloha ma ka aina e. Malaila no e kuikahi ai na aupuni, a oia hoi ka mea e maopopo ai ka manao kua. Oia ka mea pouna ole na mea kahiko, a he kumu ia e paa ai ka waiwai, aole lilo, aole nalowale, a oia hoi ka mea e paa ai keia manao e hoikeia'ku nei. O ka welu no, ka mea ino loa. No ka hooikaika keia mamuli o ka naauao a me ka

ike. Aole anei i maopopo, "o ka ike, o ka manā no ia." Malaila mai no na mea a pau e pomaikai ai. Ma ka ike ka oi ana o ke kanaka mamua o ka holoholona.

Aole pono, ka poe ike ole i na hana, ke mana'o e loa'a ole ia lakou, loa'a no. I ka makahiki o ka Haku, 1700, aole lakou i hana lole ma Beritania, he uuku wale no. Kii no lakou i ka lole faina ma Belegiuma, a na ko Gerimania i hana i ke kaliko, a me ka lole keokeo o kela aina e hana nei i ka lole no ko ka honua nei a pau.

I ka makahiki 1705, hookahi miliona, hookahi haneri me kanahiku tausani, ewalu haneri me kanawalu pouna huluhuhu i hanaia ma Beritania. A i ka makahiki 1817, hookahi haneri me kanakolu kumamakahi miliona, eiwa haneri me kanalima kumamakahi tausani pouna i hanaia. A hiki i ka makahiki 1900, heaha ka mea e akamai ole ai na kanaka o keia pae aina e like me ko Beritania i keia wa? Pomaikai na 'lii a me na kanaka i hele mua, a hoomaka i ka hana e pono ai. E aloha nui mai na moopuna ia lakou, a e mahalo nui ia, e like me kakou e mahalo nui nei ia Petero, ka nui o Rusia. E oi aku no ke kaulana maikai ana o ko lakou inoa, mamua o Kaisara, a me ko Bonapati.

NO KA HOOMALU ANA I KA POE HOOIKAIKA MA KA IMI ANA
I MEA HOU.

I. He mea kino ole o ka ike, a me ka naauao. Aole hiki i ka lima ke hoopaa aku, aole hoi ia e

ili mai i ke keiki, mai ka makua mai. Nolaila, o ka poe hooikaika ma ka imi i na kanawai o ka honua, a i ke ano o ka hana ana i ka mea hou, a loa ka mea a lakou e imi ai, he waiwai ano e wale no kela waiwai, aole i like me ka waiwai i paa i ka lima. He waiwai lilo ole ia i ka aihue, a he waiwai pau ole i ka haawi a me ke kuai aku.

2. O ka poe imi i na kanawai o ka honua, a me ke ano o ka hana ana i na mea hou, he poe akamai ka nui o lakou, a he poe noonoo, he poe maiau, a he poe hooikaika loa kekahi poe o lakou, a paupauaho ole. Aka i ka wa e hai mai ai lakou i ko lakou ike, alaila, hiki i ka mea hawawa ke hoolaha aku; aole hoi e hiki ke hookapu i ko lakou mea ike. Pono no i kela kanaka keia kanaka ke ike i kela mea i imi ia.

3. He waiwai hoomau ka ike, a me ka naauao, a he waiwai laha wale aku no hoi. Aole i like me ka waiwai maoli. Ina ike kekahi i kekahi mea, hiki no ia ia ke hai aku i kona mea e make-make ai; a o kela mea i lohe, hiki ia ia ke hai aku i na kanaka he umi, he haneri paha, a o kela poe, hai hou aku lakou, a pela e laha loa aku ai. Ma ka paipalapala, hiki wawe loa ka hoolaha aku i ka ike, a me ka naauao. He waiwai maoli no keia mau mea; he waiwai like ole nae me kekahi mau waiwai. Nolaila, aole olelo nui ia keia waiwai maloko o ka olelo kalaiaina.

Ua ike no ka poe kalaiaina a pau, he waiwai nui loa no o ka ike. Ua maopopo no ia lakou

aole loa e waiwai nui ka aina, ke naaupo na kanaka. Ua ike no hoi ka poe kalaiaina, ua pono na aina i ka poe hoolaha ike. Nolaila, ua kau pinepi-ne na kanawai hoomalu i ka waiwai o kela poe.

Ma na aina naauao, ina palapala kekahi kanaka i buke, hiki no ia ia ke olelo i ke alii nona ia wahi, alaila, ua kapu kela buke i na kanaka e, aole hiki ia lakou ke pai. Aia no ia i ka mea nana ka buke, ia ia wale no.

Pela no na mea i imi akamai ia. O ka mea nana i hana mua, ia ia no ka waiwai o kela hana, e like me ka peni tila. O ka mea nana i hana mua, nana wale no ia hana. Aole pono ia hai ke hana ia peni me ka uku ole i ka mea nana i hana mua. O kona waiwai ia. O kona uku no hoi no kona imi ana. Oia hoi kekahi mea e ikaika ai na kanaka i ka imi i na mea hou.

No ke ano e o keia waiwai, o ka ike, nolaila, he okoa ke kuai ana, aole i kuai like ia me ke kuai ana i ka waiwai maoli. Aole hiki ke hooiili ma kahi hookahi, a e kau maluna o ka moku a e lawe aku i ka aina e e kuai. Ina he huluhulu, a he palaoa paha, alaila, hiki no ke lawe i ka aina e i mea e loa mai ai kolaila waiwai. Aole ma ke kuai ana ka waiwai o ka ike, ma ka hoopili ana no i ka hana. Ina i nui ka poe ike ma kekahi aina, a ohe mea e ae e waiwai ai ia aina ia lakou, o ka hoopili no i ko lakou ike i ka hana. Ina paa pu ka aina i ka poe ike, a hoopili ole ia ka ike i ka hana, make loa no lakou; i ka hune, a

me ka pololi. Aole waiwai ka aina ma ka ike wale no.

Ua like no ka ike, me na huila mahu, e kaa ana. He mea waiwai ole ke hoopili ole ia kela mau huila me ka mea e. Ina hoopiliia me ka moku, a holo ka moku, he mea waiwai. Ina hoopiliia me na kaa ukana, a me na kaa kanaka, i mea huki i kela mau kaa, alaila, he mea waiwai ka huila mahu. Pela no ke hoopiliia me ka oihana hana lole, a me ka oihana olopapa, a me ka oihana kui hao.

Ma keia mau olelo i oleloia'i, ua maopopo ka pono o ka pili pu ana o na mea hooikaika, i kokua kekahi i kekahi. Pono e kokua ka mea ike i ka hana mamuli o ka mea hooikaika i ka hana. Pono no hoi e kokua ka mea ike i na kanawai o ka honua, mamuli o ka mea iri i ke ano o ka hana ana.

Ina pela, pomaikai ka aina, e waiwai no ka aina hana pela.

PAUKU IV.

NO NA MEA E MAHUAHUAI KA WAIWAILOAA MA KA HOO-
IKAIKA ANA.

Ina oia mau no ke kumuwaiwai, a oia mau no hoi ka nui o ka poe hana, a oia mau ka ikaika o ka hana ana, alaila, oia mau no ka waiwai loaa. Aka, ina make kekahi, ua uuku iho ka waiwai loaa. A ina mai kekahi, ua uuku iho ka waiwai loaa.

Ina he aina ko'u, a hoolimalima au i ka poe hana, a hana lakou i na hora elua i ka la hookahi, loaa

no ia'u kekahi waiwai ilaila. Ina hana lakou i na hora eha i ka la hookahi, alaila, papalua ka waiwai loa. A ina hana lakou i na hora ewalu, alaila, papalua hou ka waiwai loa. Ua like ka mahuahua ana o ka waiwai loa, me ka nui o ka hana i hanaia. Oia ka kakou i ike ai i kela la i keia la. O ka poe mai, o ka poe elemakule, o ka poe palaualelo, aole e mahuahua ana ko lakou waiwai, no ka mea, aole hiki ia' lakou e hooikaika.

Eia kekahi, he mea nawaliwali ke kanaka. Ina hooikaika loa oia mai ke kakahiaka a po ka la, a hana pela i kela la i keia la, mamuli, pau kona ikaika, a lilo no ia i mea nawaliwali loa. Ina ua nui aku ka ikaika o ke kanaka, ina ua nui aku ka waiwai loa ma ka hooikaika ana. Ina i like ka ikaika o kekahi kanaka me 'na kanaka e, he umi, alaila like no kona waiwai loa ma ka hooikaika ana, me ko kela poe he umi. Nolaila, ua maopopo keia mau mea.

1. Ina hiki ia kakau ke hoomahuahua i ka hana, a pa umi ka nui o ka hana ana, alaila, ua paumi ka waiwai loa. Ina hiki i ke kanaka hookahi ke hana i ka hana a na kanaka he umi, alaila, loa no ia ia ka uku a na kanaka he umi.

Ina he umi haawe ukana e waiho ana ma Wailuku, a kii kekahi kanaka i ka lio a me ke kaa a lawo mai i kela mau haawe o na kanaka he umi, a hiki i Lahaina nei, alaila, pono ia ia ka uku o na kanaka he umi. A ina hiki i na kanaka a pau ke hana pela, alaila, mahuahua loa ka waiwai loa, pa umi no i na kanaka a pau.

A ina imi akamai kekahi kanaka, a loa ka huila wai olopapa, a hana kela huila i ka hana o na kanaka hookahi haneri, alaila, ua like ka hoonui waiwai ana me na kanaka olo wale hookahi haneri. A ina nui loa ka hana i hana akamaiia pela, alaila, e waiwai loa no kela aina.

2. Eia kekahi. Ua nui loa na mea e pono ai ko ke kanaka noho ana, aole e hiki i ke kanaka ke hana oia wale. Ua makemake kakou i ka hale, i ka ai moa, i ka lolo. Aole hiki ia kakou ke kua i ka laau ilalo me ka niho, e like me ka Biva. Aole hiki ke hoomoa i ka ai ma ka lawelawe ana o ka lima. Aole hoi e hiki ka lima, ke lawelawe a hana wale i ka lolo. Loa koke no nae ia kakou ka mea e hiki ai. Hina koke no ka laau i ka hao, a moa koke no ka ai i ke ahi, a paa koke no ka apa lolo i ka huila. Malaila i maopopo ai ka maikai io o ia mau mea kokua o ka honua.

Ina loa i ke kanaka kela mau mea kokua, hiki no ia ia ke hana i ka waiwai, hana ole ia e na lima wale no.

3. Eia no kekahi. Ina hana mau ke kanaka ma ka hana hookahi, hiki wawe ia ia kela hana, he lohi wale no ka poe maa ole. Ina hana oia i kekahi hana i keia la, a i hana okoa apopo, a he hana okoa aku, kela la 'ku, alaila, aole hiki wawe kana hana ana. Nolaila, ina he umi kanaka e noho ana, a manao lakou e hana i na waiwai ano e he umi, pono ia lakou e hana pakahi. Aole pono lakou ke hana lakou a pau ma ka hana hoo-

kahi, a pau ia e hana lakou a pau ma ka lua o ka hana. Ina pela, ua ino loa. Ua loihi ka hana ana, a ua ino ka waiwai i hanaia. O ka mahele pono ana i ka hana, oia ke kolu o na aoao e nui ai ka waiwai.

O ka malama ana i keia mau mea, oia ka mea e mahuhua loa ai ka waiwai o ka aina. 1. O ka hooikaika i ka hana. 2. E imi i na mea kokua o ka honua. 3. E mahele pono i na hana, i mea e akamai ai na kanaka a pau, o kela mea, keia mea ma kana hana iho. O ka malama i keia mau mea, oia ka mea e lilo ai ka lahuikanaka hune, i lahuikanaka waiwai. Oia hoi kekahi mea e mau ai ka noho pono ana o na kanaka.

Eia ke ano o ka noho ana o na kanaka hupo loa. Hana wale lakou, o na lima, na wawae, na hiho, aohe mea paahana e ae. Nolaila, imi lakou i ka ai m·ka, i ka hua o ka laau, i na aa ma ka nahelēhele, a i kela mea keia mea ulu wale, a hahai i na holoholona, a pela wale no lakou e ola'i, aole nae e like me na kanaka, ua aneane like me na holoholona. A i ka noho ana pela, aole mahuhua na kanaka. Make no na keiki i ka pololi, a make pu no hoi me kekahi kanaka makua. Aole ola ka poe e hana pela ma na aina anu. Aia ma na aina maloko o Aferika lakou e noho ai, a ma Nuholani, a ma kekahi moku puni, maloko o ka Moana Pakifika.

A ina loa i ke kanaka ke kakaka, a me ka pua e make ai na holoholona, alaila, ua loa iki ia ia

ka mea o ka honua nana e kokua. A ina loa ka oo, ua waiwai hou aku. Hiki no ia ia ke kii i na holoholona, a hiki no hoi ke mahiai iki. Ua oi aku no hoi keia poe mamua o ka poe hana wale, o ka lima wale no.

O ka hanai hipa, oia kekahi hana hou aku o ke kanaka; a loa ia ia ka hanai holoholona, alaila, mahiai nui oia. A ma ia hana ana, ua nui loa na mea kokua o ka honua. O ka lepo, o ke kipulu, o ka oopalau, o ka bipi kauo, o ke kaa, o ka lio. Lilo no keia mau mea a pau i mea kokua mamuli o ke kanaka. Nolaila, okoa ka noho ana o ke kanaka i kokuaia pela, okoa kona noho ana i ka wa aole i kokuaia.

Aole nae e lako ke kanaka i ka loa ana ia ia kela mau mea kokua wale no. Nolaila, imi hou oia i mea e lako ai. A i ka imi hou ana, mahele-ia na hana. Alaila, lako koke na kanaka i na mea a pau e pono ai, a waiwai koke no hoi ka aina, a noho kiekie loa no hoi na kanaka, maluna o ka poe a pau i hana ole pela.

Ma na aina naauao, ua nui loa na mea i loa e kokua mai ai i ke kanaka. Aole nae i pau na pono i ka loa. Ua nui loa ke kokua ana mai o ka makani, a me ka wai, a me ka mahu mamuli o ke kanaka. Ua nui na mea i koe paha, aole i loa i keia wa. Ua oi loa aku na mea i ikeia i keia wa, mamua o na mea i ikeia i kela wa mamua. A e oi aku paha na moopuna a kakou, me kakou e oi nei mamua o na kupuna o kakou.

Aole pono e mana'o, ua pau ka lokomaikai o ke Akua. Ina pono ka imi ana a na kanaka, e hoike mai no oia i na pono hou, i kela makahiki, i keia makahiki.

Ma keia olelo, ua maopopo ka hune loa o kekahi aina, ina aohe kanaka ike i na kanawai o ka honua, a ina aohe kanaka imi i mea e pono ai na hana. Heaha auanei ke ano o ka noho ana o na kanaka, ke haule ka ike ana i ke panana, a me na hoku, na mea e pono ai ka holoholomoku? Pehea hoi e pono ai na kanaka o keia hanauna, ke pau ka ike ana o na kanaka i na paahana, i ka hana moku, i ka hana lolo, i ke kuihao, a i kela paahana, i keia paahana. Nolaila, he mea nui i ke kalaiaina ana, e imi i ka mea e makemake ai na kanaka ia mau mea e pono ai; o ka hoomalu hoi i na kanaka ike, a me ka poe paahana.

HAPA I.

NO KE KOKUA ANA O NA MEA O KA HONUA.

Ua nui na mea e mahuahua ai ka waiwai loa ma ka hooikaika ana. Maloko o keia hapa kahi o ka pauku, e hoakakaia mai ai na mea o ka honua i kokua mai, mamuli o ke kanaka i kana hooikaika ana i ka imi waiwai.

Ina loa ia kakou ma keia ao kekahi mea e waiho ana, he mea ia e hiki pono ai ka hana, a he mea paha e mahuahua ai ka mea loa, o ko ka honua kokua ia mamuli o ke kanaka. Eia na mea e akaka'i.

O ka malamalama, a me ka mehana o ka la, he mau mea ia e waiho ana ma keia ao. Ina loa ole kela mau mea aole ulu na mea kanu. O ko ka honua kokua ia.

O ke ahi kekahi mea o ka honua i kokua mamuli o ke kanaka. Ina aole ahi, aole moa ka ai, aole hiki ke hana i na mea hao, aole loa na mea dala, na mea gula, a me na mea keleawe; aole loa ke ko, a me na mea i puhiia; aole loa ka mahu ka mea e holo ai na moku, a me na kaa; aole hoi e ola ke kanaka ma na aina anu.

O ka hao kuhikuhi kekahi mea o ka honua i kokua mamuli o ke kanaka. Ina aole ia mea, aole hiki ke holo na moku ma kahi ike ole ia ka aina, a nolaila, aole loa i kekahi aina ka waiwai, a me ka ike o ko kekahi aina. Aole hoi e hiki ke hele ma kahi loihi loa maloko o ka nahelehele, a ma kahi waoakua. A no ka loa ana kela hao kuhikuhi, e hiki no i ke kanaka ke hele ma na wahi ike ole ia mauka, a ma ka moana loa no hoi.

O ka ikaika, a me ka ike o na holoholona, oia kekahi mea o ka honua i kokua mamuli o ke kanaka. O ka ikaika, a me ka laka nui o ka bipi kauo; o ka mama, a me ka lokomaikai o ka lio; o ka ikaika, a me ka hoomanawanui o ke kamelo; o ke oolea, a me ke akapele o ka hoki, he mau mea ia e pono ai na hana he nui loa; kokua nui lakou mamuli o ke kanaka.

O ka makani, o ka waihi, o ka mahu, o ke kai pii, o ko ka honua mea ia e kokua ai i ke kanaka.

Okoa ko ka honua mea kokua, okoa na mea i hanaia. O na mea kokua i hanaia, ua kapaia kela mau mea, he mea paahana.

He mea paahana ka pahi olo, a kokua oia i ke kanaka i ka oki ana, a i ka wawahi ana i ka laau. He mea paahana ke koikahi, a kokua ia i ke kanaka i ka hoomaikai ana i ka papa. He mea paahana ka oo, a kokua ia i ke kanaka i ke koho ana i ka lepo.

He mea paahana no hoi ka ohenana. No ka mea, kokua ia i ke kanaka i ka nana ana i na mea ma kahi loihi aku.

He mea paahana ke kapuahi hao, no ka mea, kokua ia i ke kanaka i ka hoomakaukau ana i ka ai, a i ka hoomahana ana i ka hale i ka manawa anu.

He mea paahana ke panana. O ka hao kuhikuhi, o ko ka honua ia. A na ke kanaka i imi, a hana i ke panana, i mea kokua i kona imi ana i kahi ana i ike ole ai.

He mea paahana ka huila wai. O ka wai ko ka honua, a o ka huila, o ko ke kanaka ia, a he mea kokua hoi ia mamuli o ko ke kanaka make-make.

O na mea kokua o ka honua, he mau mea kuai ole ia, na ke Akua mai no. Ua haawi wale ia no ke kanaka. A o na mea paahana, na ke kanaka ia mau mea, no ka mea, nana no i hana. Aka, o kekahi mau mea kokua o ka honua, aole lakou e

kokua wale mai, a hoomakaukau ke kanaka i na mea paahana. Aole kokua mai ka wai, a hana ke kanaka i ka huila, alaila, kokua mai. Aole kokua mai ka haokuhikuhi, a hana ke kanaka i ke panana, alaila, kokua. Aole kokua ka makani, a hana ke kanaka i ka pea, a i huila paha, alaila, kokua.

Ua nui nae na mea o ka honua i kokua wale mai me ka hana ole o ke kanaka. Kokua wale mai ka malamalama, a me ke ea, a me ka mehana o ka la, a me ka ua, ma kahi ua. A o ke kahi mau mea o ka honua, ina hana uuku ke kanaka, kokua mai no lakou. He wahi hana uuku ka hana ana i ka pea waa, a kokua mai ka makani i ka holo ana. He wahi hana uuku ka hana ana i ke panana, alaila, kokua mai ka haokuhikuhi, a nui na makahiki, aole hoi e pau ke kuhikuhi ana. A ua miliona, ua miliona paha na waiwai i lawe ia ma ke kuhikuhi ana o ia panana hookahi. A o kekahi mea paahana, he mea nui loa i ka hana ana, a ino koke. Oia ke ano o na huila mahu e holo ai ka moku, a me na kaa.

I ka hoololi ana i na mea o ka honua i ano hou, eia ka mea nui, o ka ikaika. I ole kela mea, aole hiki kekahi hana. Aole hiki ka mahiai, aole hiki ka lawaia, aole hiki na mea paahana, aole hiki ke hooano hou ma ka lawelawe ana. Aole nae no ke kanaka wale no ka ikaika. Ua nui na mea i oi aku ka ikaika mamua o ko ke kanaka. Ina he hana nui, a nui na kanaka, alaila hiki wawe, no ka mea, ua nui ka ikaika. A ina uuku na kanaka,

a loa ia lakou ka ikaika no kahi e mai, alaila, ua like kela mau kanaka uuku, me na kanaka he nui ke loa ole i ka poe nui ka ikaika o kahi e. Nolaila, ua imi ka poe akamai i na mea ikaika a pau loa, i mea kokua mamuli o ke kanaka. O kekahi mea ikaika, aole kokua i ke kanaka. Ua ikaika ka hokuhueloelo i kona holo ana, aole nae i kokua i ke kanaka, no ka mea, aole kaula, aole mea i pili aku ia mea, i mea e hiki ai. Nolaila, he mea nui ka imi i mea e hiki ai ka ikaika ke kokua mai. Oia ka olelo i koe iloko o keia hapa kahi o ka pauku.

Ua maheleia na mea kokua i ke kanaka, i elua ano nui.

I. Eia ke ano o na mea mua, ua ikaika.

II. Eia ke ano o ka lua o na mea kokua, he mau mea paahana, he mau mea i hoopili pu ia me ka ikaika, i mea e pono ai.

I. *O ka ikaika.* Elua no ano o ka ikaika. He *mea ola* kekahi mea ikaika, a he *mea ola ole*, kekahi mea ikaika.

1. *O na mea ola.* Oia na holoholona kauo, a me na holoholona amo, a me na holoholona holo. O ka bipi kauo, o ka lio, o ka hoki, o ke kamelo, o ka elepani, a ma kekahi aina o ka ilio no; o lakou na mea mua i kokua i ke kanaka ma ka ikaika.

I ka wa e noho naaupo ana na kanaka, aole kokua mai na holoholona ia lakou. Noho wale

na holoholona, ai i ka ai a moe, ai i ka ai a moe, aole hana iki. A i ka hoonaaauao ana o na kanaka, eia kekahi hana mua, e haawi aku i ka hana na na holoholona. Ua oi loa aku ka ikaika o ka lio, a me ka bipi, a me ka hoki, mamua o ko ke kanaka. Aole hoi i nui ka hana ke hanai ia lakou. Ua nui okoa ka hana i ka hanai ana i ke kanaka. Uluwale ka lakou ai, aole i mahi ia. Na lakou no i hoiliili. Aole i kahuia, aole i kaliaia. Aole lakou e komo kapa; a ma keia aina aole lakou e noho hale. Nolaila, ua uuku ka hana i lilo i ka hanai ana i na holoholona hana.

Ina hana akamai ke kanaka, hiki no ia ia ke hanai i na bipi kauo he umi, a i ole ia eha no. A e hiki no i kela kanaka hookahi me kana mau bipi, ke hana i ka hana o na kanaka he umi. A ina hana na kanaka a pau pela, alaila, ua hoonui paumi ia ka poe hana ma Hawaii nei. Ina pela, alaila, ua paumi na mea i hanaia, a paumi no hoi ka waiwai loa mai.

I keia manawa, he mea e eha loa ai ka naau ka noonoo ana i ka emi nui o na kanaka o keia pae aina. Mamua, ua nui na kanaka, nui ka ai, nui ke kapa, nui ka upena, nui ka waiwai auhau, nui ka waiwai o na 'lii, no ka mea, ua nui na kanaka, a hiki na hana nui. I keia manawa, ua emi. Aka, ina hoohanaia na holoholona, alaila, ua oi loa aku ka ikaika o keia wa, mamua o kela wa, i ka manawa i nui ai na kanaka. Heaha hoi ka mea e hoohana ole ia ai?

He mau mea hakalia na mea ikaika e ae a pau loa, o ka wai, o ka makani, o ka mahu, a oia mea aku, ia mea aku. O ko ka holoholona ikaika, ua kokoke ia. Eia na hana kaumaha i keia manawa, o ke kii aku i ka laau, a me na pohaku, a me na mea kaumaha, a lawe i kahi loihi. Ina pau kela mau hana katimaha, ua aneane pau ke kaumaha o na kanaka. Nolaila, he mea nui ka hoohana i na holoholona. Pono e hoohana i na lio, a me na hoki, a me na bipi. Ina pau ia mau holoholona i ka hoohanaia, pomaikai na kanaka, waiwai koke ka aina, a waiwai pu no me na 'lii.

I ka mahiai ana, aole hiki na mea ikaika e ae, o na holoholona wale no. Aole hiki i ka makani, aole hiki i ka wai, aole hiki i ka mahu. He uuku no hoi na mea paahana, i hoopili pu ia me na holoholona i mea e hiki ai ka lakou hana. O ke auamo, o ke kaula hao, ko ka bipi; a o ke kaa no hoi kekahi. Ina o ka hoki, a me ka lio, a me ke kamelo, ua uuku no na mea paahana i hoopili pu ia me lakou, i mea e hiki ai na hana.

2. *Na mea ikaika ola ole.* Eia na mea ikaika ola ole i kokua nui mamuli o ke kanaka, o ka *Paoda*, o ka *Makani*, o ka *Mahu*, a me ka *Waihi*. Ua hoohanaia kela mau mea a pau, a ua nui loa ka hana a lakou i hanai.

1. Eia na hana i hanaia e ka *Paoda*, o ke kaua, o ka pepehi i na holoholona, a me na manu, a o ka wawahi pohaku. He mea waiwai loa ka paoda i ka wawahi ana i ka pohaku. Ina hana ke kanaka

i ka la hookahi, a hou aku i ka pohaku i puka uuku, a hookomo i ka paoda, alaila, hana koke kela paoda i ka hana hiki ole i na kanaka he iwakalua. Nolaila, he mea nui loa ka paoda, i ka hana ana i na alanui ma kahi pohaku, a i ka eli ana i na muliwai, a me ka hana ana i na alanui hao. Ina loa ole ka paoda, aole paha e hiki kela mau hana. O ka paoda ka mea nui i ka eli ana i ke kala, a i ke gula, a i ke keleawe, a i ka piula, a me ka hao, a me na mea a pau loa iloko o ka pohaku.

O ka paoda ka mea ikaika o na mea a pau loa i ka hahai i na holoholona, a me na manu, a me na mea i kolohe mai i ke kanaka. Ina loa i ke kanaka ka paoda, aole ona makau i na holoholona hihui, a me na iliohae a pau loa.

Aka, o kela mau hana a pau, ua uuku, he mea nui okoa ke kaua ana o na kanaka. Ina loa i kekahi kaua ka paoda, a loa ole i ka hoakaua, alaila, ua make koke ka mea paoda ole i ka mea paoda. Nolaila, o ka paoda kekahi mea ikaika i makemake nui ia e ka poe kaua a pau. A ina he pono ke kaua ana, alaila, ua pono io maoli no. No ka mea, o ka paoda ka mea e hee ai me ka make uuku. I ka wa mamua, i ka manawa i kaua'i na kanaka me ka ihe, a me na pahi, a me na laau palau, alaila, ua nui loa na mea make, uuku ka poe make'i keia wa i ka paoda. I kela wa, i ka houka ana, ua kokoke loa no kekahi kaua i kekahi kaua, a kaua maoli no kekahi kanaka me kekahi kanaka, a pela no na kanaka a

pau. I keia manawa no ke kaawale aku o na kanaka, aole pili koke mai kekahi i kekahi, nolaila, ua uuku iho ka poe make.

Eia hoi kekahi pono nui o ka paoda. No ke kaawale ana, aole i inoino ka manao kekahi i kekahi e like me ka manawa kokoke kekahi i kekahi, a ikea na maka. Aole hoi i lilo ka naau o ke kanaka e like me ka naau o ke tiga, i ka make-make e haehae aku; aole hoi i lilo i pohaku ma ke aloha ole. Oia paha ka mea i uuku ai ka luku i ka manawa e hee ai kekahi. Mamua, nui loa ka luku ana. I keia wa, aole luku.

2. Eia ka lua o na mea ikaika ola ole, i hoohanaia e ke kanaka, o ka *Makani*. Ma ka moana kahi i hoohana nui loa ia ka makani. Ua ike no ka poe naaupo i ka hookauwa i ka makani. Aole paha aina ike ole ia mea. Ua hana ia ka pea i mea e holo ai na waa ma na aina a pau. O ka makani no ka mea e holo ai na waa uuku a me na waa nui, a me ka moku kalepa, a me ka moku lawaia, a me ka manuwa. No ke akamai o ke kanaka, ina pa mai ka makani mahope, ua pono, a ina pa mai ma kekahi aoao, ua pono, a ina pa mai ma kela aoao ua pono no. A ina pa mai mamua, hiki no ke hoopii. Ina i ikaika loa ka makani, hoemiia ka pea, a ina uuku iho, alaila; hana ka pea a nui, a pela no e hookauwa ai ke kanaka i ka makani, no kona akamai no.

No ka pono loa o ka makani ma ka moana, aole i imi nui ia ka ikaika e ae e hooholo ai i na

moku. Ua imiia nae, a ua pono ma na muliwai, a ma na moanawai, a ma na kai malie. Aole pono nui ka mea e ma ka moana, o ka makani no.

Hiki no hoi i ka makani ke hana i ke kahi hana mauka. Ua ikea no maanei kona pauma ana i ka wai, a na ka makani no i wili i ka palaoa ma kekahi aina, a hana i kekahi mau hana e ae. Aole nae i pono loa ka makani, no ka mea, aole mau loa kona ikaika, a lauwili no hoi ia. I kekahi manawa, mai ka hikina mai, a i kekahi manawa, mai ke komohana mai. Oia kekahi mea i make-make ole ia'i ka makani, i mea e hana'i i ka hana.

Eia hoi kekahi mea pono o ka makani, ua uuku na mea paahana e hoopili aku i mea e hiki ai na hana. Aole hoi i maloeloe, a molowa ka makani e like me na holoholona, aole hoi e pololi, aole waiwai i lilo i ka hanai ana, a me ka malama ana.

3. Eia ke kolu o na mea ikaika ola ole, o ka *Waihi*. Eia ka maikai o keia ikaika. Ua mau loa, ua uuku ka waiwai i lilo i ka hana ana, a ua nui loa ka ikaika. Oia ka mea i hoohana nui loa ia mauka o na mea ikaika ola ole a pau. Mai ka wa kahiko mai ka hoohanaia o ka wai. Aole nae i ka wa kahiko loa aku. Na ka wai no i olo ka papa, na ka wai no i kui i ka hao, na ka wai i wili i ka palaoa, na ka wai no i wili i ke ko, na ka wai i hana i ka pepa, na ka wai i kahi i ka papa, na ka wai i wili i na hoana, na ka wai i kahe i ka huluhulu, na ka wai i hilo i ka ropi, a na ka wai

i ulana i ka lolo, na ka wai no i hana i na pu, na ka wai no i kawili i ka paoda, na ka wai i kawili i ka lepo, i mea pa, a na ka wai no i anai i na pohaku, a na ka wai no i hana i na mea e he nui loa. Na ke kanaka no e malama, a no ka wai ka nui o ka ikaika.

Eia kekahi mau mea pilikia i ka hoohana ana i ka wai. Ua maloo i kekahi manawa, a ua uuku paha ka wai i kekahi manawa. A i kekahi manawa ua nui loa ka wai, a holo moku mai la, a ino ka aina, a naha ka hale, a lilo na huila wai. Oia kekahi mea nui ke hanaia ka hale, a me ka huila maloko o kahawai. A ina hoopaaia ka wai, a hoo-kaheia ma kahi e, ua nui loa ia hana. He waiwai nui nae ka waihi, a me ka wai kahe ikaika. Kookua nui loa ia mamuli o ka ke kanaka hana ana.

4. Eia ka ha o na mea ikaika, ola ole i hoohana nui loa ia e ke kanaka, o ka *Mahu*. Ua oi loa aku kona ikaika mamua o ka ka makani, a me ka wai. Akahi no i hoohanaia ka mahu, i keia mau makahiki wale no. Aole i ikeia mamua. He kanakolu no makahiki mai ka wa mai o ka hoomakana e hoohana i ka mahu. A i keia manawa ua laha loa. Na kekahi kanaka o Amerika i hana mua i ka mokumahu a maikai, a mai ia manawa mai, ua waiwai loa na aina ma ia mea.

Eia kahi i oi aku ai ka maikai o ka mahu mamua o ka wai, a me ka makani. Hiki no i ke kanaka ke hoemi, a ke hoonui hoi i ka mahu ma kona manao. Aole pela ka makani a me ka wai. A

biki pono no i ka mahu ke hana ma kahi hookahi, a hiki no ke laweia maluna o ka moku, a maluna o ke kaa. Nolaila, ua pono no ka mahu ma na wahi a pau loa i loa'a'i ka wahie.

Eia nae kekahi mau mea hakalia i ka hoohana ana i ka mahu. He hana nui loa ka hana ana i ke kapuwahi, a me na huila, a me ka oihana e pono ai. He mea nui no hoi ka malama ia mau oihana, a i ka wa e hai ai e hana hou. A nui ka waiwai lilo malaila. He mea nui loa no hoi ka wahie. Ina he uuku ka wahie, aole pono, aole hiki ka mahu. Nolaila, aole i hoohanaia ka mahu makahi wahie ole. Ma Beritania, o ka lanahu ka wahie, a pela no ma kau wahi o Amerika.

Ina manao ke kanaka e hana i huila hana, eia ka pono, e pono no mua oia i ka wai, i ka makani, a me ka mahu. Ina i nui ka wai kahe ma kahi kokoke, aole hoi he wahie, aole makani, alaila, ua maopopo, o ka huila wai ka pono. A ina aole wai, aole hoi he wahie, a he hana pono i na kanaka uuku, ina i maikai ka makani, alaila pono ka huila makani. A ina aole wai, aole hoi e pono ka makani, a ua nui ka wahie, a ua ike na kanaka e hana i kapuwahi mahu, i mea e kaa ai ka huila, alaila, pono ka huila mahu. I keia manawa, ma Amerika, ua olelo ia, he hapa ka waiwai lilo ke hana i huila mahu ua nui ka waiwai lilo i ka huila wa

Eia kahi i oi ai ka maikai o na mea ikaika ola ole, mamua o na me ola.

1. Ua oi loa aku ka ikaika o na mea ola ole, ma kahi uuku. O ke kapuwahi mahu, ua uuku, a pono e waiho ia mea iloko o ke keena uuku, a kau no hoi maluna o ke kaa, ua oi aku kona ikaika mamua o na lio hookahi haneri. Ina manao ia na na lio e kauo i ka moku, piha e ka moku, aole wahi kaawale no ka lio e ku ai. A ina manao e holo na lio ma ka aina a kauo i ka moku, lohi loa, aole e like me ka mahu. Ua ikaika loa no ka mahu.

2. Eia kekahi maikai o na mea ikaika ola ole, ua mau ko lakou ikaika, ua molowa ole, aole hoi i maloeloe. Ina hana na holoholona i ewalu hora i ka la hookahi, ua loihi ia. Alaila pono ia ia e hoomaha, a ai, a moe. A maloeloe lakou, alaila oki ka hana. A ina ikaika ka hana ana, aole hiki na hora ewalu. O na lio kauo kaa ma Amerika, ekolu hora wale no e hana'i, a elua kekahi. Ina loihi aku ka hana ana, nawaliwali koke, a make no. A nolaila, ina kauo na lio ekolu i ka waa, ekolu no hora e kauo ai a hoomaha, alaila, komo hou mai na lio ekolu, a he iwakalua kumamaha lio i hoohanaia i ka la hookahi. Aole pela ka makani, a me ka mahu, a me ka wai. Aole lakou e make, aole e maloeloe i ka hoohana nui ia.

3. Eia kekahi maikai o na mea ikaika ola ole. He mea kuai ole lakou, a ina he mea kuai he mea kuai lili. He mea kuai nui ka lio, a me ka bipi, a me na holoholona hana a pau. He mea kuai ole ka makani, a he mea kuai lili paha ka

waihi, a he mea kuai ole ka mahu. Lilo nae kekahi waiwai i ka hana ana.

Aole nae i nui kela lilo. Ua nui loa ka lilo i ka hanai ana i na holoholona. Aole i hanaiia na huila mahu. Ina i manaoia, na na lio e kauo i kekahi mokumahu, eha haneri me kanalima lio, hiki paha. Aka i ke kuai ana i kela mau lio, he kanahakumamaha tausani dala i lilo. Ua nui loa ia lilo, he hapa ke kuai ana i ke kapuwahi mahu. Ua nui loa no hoi ka lilo i ka hanai ana i na lio, uuku ka lilo i ka lanahu, a me ka wahie e holo ai ka mokumahu. He mea nui loa keia ma na aina uuku, kahi i pilikia ai kanaka. Ma ia mau aina, pono loa na mea ikaika ola ole. Ma kahi aina e ola i ka lio hookahi, ola na kanaka ewalu. Nolaila, pono loa ka haawi ana i ka hana a na holoholona na na mea ikaika ola ole. Alaila, kaawale na aina kahi e hanaiia i na holoholona, a nui na kanaka e ola malaila.

4. Eia kekahi pono o na mea ikaika ola ole. He hapa ka make o na kanaka ma ia mau mea. I ka hoholo ana i na lio, a i ka hohana ana i na holoholona, ua make no kekahi kanaka. He mau mea huhu na holoholona, a kolohe i ke kanaka. Aole i huhu ka wai, a me ka mahu, a me na mea ola ole. Nolaila, hiki no i ke kanaka ke hana ma kona manao. A ina hihia, no ke kanaka no ka hewa. Ua uuku ka make ma na kaa ahi, a me na moku ahi, ua nui ka make ma na kaa lio. He mea hou no hoi ke kaa ahi, a me ka moku ahi-

A ike nui na kanaka, a maa i ka malama ana i kela mau mea, alaila, pau ka make, aole make iki ma ia holo ana.

5. Eia kekahi maikai o na mea ikaika ola ole. Hana wale lakou me ka eha ole. Ina hoohanaia na holoholona, ua eha lakou. A ina ikaika, a loihi ka hana ana, ua nui loa ka eha. Aole pela ka mahu, a me ka makani, a me ka wai. Aole eha kela mau mea. Aole hiki i ke kanaka ke hana ino aku, a hoeha ia mau mea. Aole loihi ke ola ana o na holoholona i hoohana ikaika ia.

6. Eia kekahi maikai o na mea ikaika ola ole. Ua oia mau ko lakou ikaika i ka wa e holo wikiwiki ana, a i ka wa lohi. Aole pela na mea ola. Ina hele malie ka lio, elua mile i ka hora hookahi, ua oleloia, pono ia ia 200 pouna ke halihali. Ina ekolu mile ka hele ana i ka hora hookahi, alaila, pono ia ia 162 pouna. Ina eha mile kona hele ana i ka hora hookahi, pono ia ia 130 paona. Ina elima mile kona hele ana i ka hora hookahi, alaila, pono ia ia 98 paona. Ina eono mile kona holo ana i ka hora hookahi, alaila, pono ia ia 62 paona.

A ina holo kiki loa ka lio, aole pono ia ia ke halihali ukana.

Aole pela na mea ikaika ola ole. Ina holo lohi, a i na holo wikiwiki, ua pono like no ka hana nui. A pela no ka holo ana o ke kaa ahi, a me na mea ikaika ola ole a pau.

No keia mau ano o na mea ikaika ola ole, i keia

manawa, ua hoohana nui loa ia lakou. No ko lakou ikaika, a no ko lakou wikiwiki, hiki wawe na hana, hiki wawe na kanaka ke hele i kahi e hele ai, a ua emi nui ka uku o ka lawe waiwai ana mauka. Ua kokoke like ke kuai mauka lilo, a ma kahakai, ua like hoi ka makemakeia o kahi mauka me kahi e pili ana i ka moana.

II. *No na mea i hoopili pu ia me ka ikaika i mea e pono ai.* Ua ike no na kanaka a pau i ka ikaika o na holoholona, a me ka paoda, a me ka makani, a me ka waihi, a me ka mahu. Aole nae i ike na kanaka a pau i ka hoohana ia mau mea. Aole lakou i ike i ka hoopili aku i na mea e pono ai. Ina i pono ka hoopili ana i na oihana me ia mau mea ikaika, alaila, ua kokoke mana ke kanaka, no ka nui loa o na mea i kokua ia ia. Ua nui loa na mea i hanaia i mea e mahua'ia i ka ikaika. Ua kapa ia kela mau mea a pau he mau mea hoonui ikaika.

Eia ka inoa o na mea hoonui ikaika, o ka mahiki, ka huila, ka pokakaa, ke kahanahana, ka wili kaomi, a me ka lipilipi. I kekahi hana ana, ua huiia elua, a ekolu paha o ia mau mea, i mea e nui loa ai ka ikaika.

Ina loa keia mau mea, alaila, lilo ka ikaika uuku o ko ke kanaka lima, i ikaika nui, a hiki no ia ia ke hana i na mea pono ole ia ia ke hana, me ka lima wale no. Aole ikaika iloko o ia mau mea; aka ma ia mau mea, ua hoonuia ka ikaika no kahi e mai. Nolaila, ua oi loa aku ka pono o na aina

ike ia mau mea, mamua o ko na aina ike ole. He mua ka loa ana o ia mau mea, he hope ka hoo-hanaia o na mea ikaika. Ike loa no o Akimede i kela mau mea, aole nae ia i ike nui i ka hoo-hana i ka wai, a me ka makani, a me na mea ikaika.

A ikeia kela mau mea elua, alaila, ua lanakila ke kanaka. Ua loa ia ia na mea ikaika a pau, a hiki no ke hoo-hana ia mau mea a pau. Eia hoi ka mea e maopopo ai ua waiwai ke kanaka ma ia mau mea, e hana wale lakou me ka uku ole.

Eia kekahi mau mea maikai i loa mai ma ia mau mea hoonui ikaika.

1. Ma ia mau mea, hiki no ke hoo-huli i ka ikaika i kahi e makemake ai. Ina maluna mai ka ikaika, hiki no ke hoo-huli i kela ikaika, a lilo ia i mea e hapai ai ka mea kaumaha. O ka pokakaa ka mea e akaka'i. Huki no ke kanaka ilalo, a hapai ia no ka pohaku iluna. Pela no ma ka huila wai. Mailuna mai ka ikaika. Aka, hiki no i kela huila ke huki maluna, a e huki aoao, aia no i ka manao o ka mea nana e hana. Ina maluna mai ka ikaika, pono no, ina malalo mai, pono no, ina ma ka aoao mai, pono no. Mailalo a luna ka ikaika o ka mahu, a holo no ka moku imua. Mai ka aoao mai ka makani, a holo ka moku imua. Pa no ka wai ma ka aoao o ka huila, a oloole ka pahi, iluna a lalo.

2. Hiki no ma na mea i hoopili pu ia me ka ikaika, ke panai aku i ka wikiwiki no ka ikaika

a i ka ikaika no ka wikiwiki. Oia ka mea i hana nui ia ma ka hale hana lolo. O ka huila nui, he umi paha kona kaa ana i ka minute hookahi. A hoopili pu ia kela huila nui ikaika me kekahi mau huila e, a wikiwiki loa ko lakou kaa ana; ua tausani, ua tausani ko lakou kaa ana i ka minute hookahi. Oia hoi kekahi mea i ikeia iloko o ka wati. O ka huila nui ikaika, ua lohi kona kaa ana, o kekahi mau huila, ua wikiwiki ke kaa ana.

3. No na mea i hoopili pu ia me ka ikaika, e hiki no ke hana i na mea nui, pono ole i ke kanaka ke hana oia wale. No ka ikaika loa oia mau mea, lilo no ka hao, a me ka pohaku, a me ke keleawe, i mea palupalu loa e like me ka laau. Ua oki ia, a ua helehele ia ke tila, e like me ko ka wahine helehele ana i ka lolo. Ina aole i ikeia kela mau mea, aole hiki ke hana i na mea hao nui me he heleuma la, aole hoi e hiki ka moku ahi, a me ke kaa ahi, a me ka huila olo papa, a me na mea e he nui loa.

4. Ma ia mau mea e hiki ai ke hana i na hana makalii pono ole i ka lima kanaka no ka uuku. Ina aole loa ka huila kaa, aole hiki ke hana i na huila liilii o ka wati, a me ka ropi makalii maikai, a me na mea liilii e ae he nui loa.

5. Ma na mea hoopono ikaika, hiki no ke hoakoako i ka ikaika a nui, kahi hookahi, a i ka minute hookahi. Oia ka mea i hanaia e ka hama-re nui e hookomo ai i ke kia nui ilalo i ka lepo.

Hapaiia kela hamare i ke pokakaa a kiekie loa; alaila, haule mai ia ma ke poo o ka laau, a komo loa ka laau iloko o ka lepo.

6. Ma na mea hoopono ikaika, hiki no ke hoolilo i ka ikaika nui pokole, i ikaika loihi. Oia ka mea i hanaia i ke ki ana i ka wati. Hookahi minute paha e ki ai, a loihi loa ka hele maikai ana o ka wati, hookahi la paha, he hebedoma paha.

Ma ia mau mea, ua nui loa ka maikai i loa mai i ke kanaka. Ua oi aku ka maikai o na mea i hanaia, a ua wikiwiki loa ka hana ana, a ua uuku ka lilo i ka hana ana, a ua waiwai na kanaka ma ia mau mea,

PAUKU V.

NO KA MAHELE ANA I KA HANA.

Ma na mokuna, a ma na pauku i pau, ua hoakakaia kekahi mau mea e mahuahua'i ka waiwai loa ma ka hooikaika ana. Ua hoakaka ia na mea kokua i ke kanaka, a me ke ano o ke kokua ana. Ua hoakakaia na mea ikaika, a me na mea i hoopili pu ia me ka ikaika i mea e pono ai. Ma keia mokuna e hoakaka ia mai ai ke ano o ka hoonohonoho ana i na kanaka i ka hana, i mea e mahuahua ai ka waiwai loa.

He mea mau no ma na aina a pau, ke mahele i kekahi mau hana. Okoa ka hana a na kane, okoa ka hana a na wahine ma na aina a pau. Ina holo ka waa ma ka moana, okoa ka mea hookele, okoa

ka poe hoe. Ina holo pu na kanaka i ka lawaia, okoa ka hana a kekahi, okoa ka hana a kekahi. Mai ka wa kahiko mai, okoa ka hana a ke alii nui, okoa ka hana a na kiaaina, okoa ka hana a na konohiki, okoa ka hana a na makaainana. Mai ka wa kahiko mai, ua kaawale ka hana a ke kahuna pule, kaawale ka hana a ke kahuna lapaau, ua kaawale ka hana a ke kahuna kalai, ua kaawale ka hana a ka poe kaka olelo, kaawale ka hana a ka poe kuauhau.

Ua hapa nae ka mahele ana i ka hana ma na aina naaupo, ua nui ka mahele ana i ka hana ma na aina naauao. Ma keia aina, na ke kanaka hookahi i mahiai, a lawaia, a kukulu hale, a ako hale, a ia mea aku, ia mea aku. Ma na aina ike nui i ka hana, ua mahele liili ia na hana a pau. Ma Beritania ma kahi hana kuipine, aole na ke kanaka hookahi i hana i ke pine a paa. He umi kumamalua mea hana i ke pine hookahi.

I ka hana ana i ke pine, okoa ka mea hoo-makaukau i ke keleawe, okoa ka mea hana i ka wea nui, okoa ka mea hana a liili, okoa ka mea hoopolelei, okoa ka mea okioki, okoa ka mea hookala a oi, okoa ka mea okioki i ke poo, okoa ka mea owili, okoa ka mea hookomo, okoa ka mea hookeokeo, okoa ka mea anai, okoa ka mea nana e opeope, okoa ka mea nana e kuai. Ina na ke kanaka hookahi e hana ia mau hana a pau, aole pono. Ua maopopo loa i ka poe hoao a ike, he mea pono ke mahele liili ka hana, he mea

ia e mahuahua'i ka waiwai loa. Eia na mea e akaka'i.

1. Ina mahele pono ia na hana, alaila, aole nui ka manawa i pau i ke ao ana, akamai koke no. Ma na hana a pau, o ke ao a akamai, oia kekahi mea nui. Ina o ka hookele waa, aole akamai i ka makahiki hookahi. A loihi loa ke ao ana, alaila, akamai. Ina he hana pilikia loa, ua loihi no ke ao ana, a ina aole pilikia aole loihi, akamai koke no. O ka manawa i pau i ke ao ana, he mea poho ia. Aka, ina e loa mai ke akamai, ua pono, no ka mea, e loa mai no ka waiwai ma ia akamai.

Ua oleloia ma Beritania, ina i mana'o ke kanaka e akamai i kekahi paahana, pono ia ia ehiku makahiki e ao ai. Oia na makahiki e pono ai ke kamana, a me ke kuihao, a me ka hoonoho hale, a me na mea oihana nui a pau. Nolaila, ua maopopo ka hiki ole i ke kanaka hookahi, ke ao i na oihana a pau. Ina ehiku makahiki e ao ai ke kanaka i ka hana a ke kamana, ehiku ka ke kuihao, ehiku ka ka hoonoho hale, ehiku ka ka mea hana pena, ehiku ka ka mea hana laka, ahea la e paa ai kona hale? Ina pau loa na kanaka i ke ao pela, alaila, aole manawa e hana'i, ua pau ka manawa i ke ao ana. Aka, ina ao ke kanaka i ka hana hookahi, a hana oia malaila a pela kela kanaka keia kanaka, alaila, uuku ka manawa e pau i ke ao ana, nui ka manawa e hana'i i ka hana.

Eia kekahi hewa o ko ke kanaka hana ana i na hana he nui. Ua nui, ka waiwai i pau i ke ao ana, no kona hawawa. Nui wale ka hao i pau i ke kanaka i kona ao ana e kui. Ua poho ia hao, no ka mea aole maikai kela mea ana i hana'i no ka hawawa. Pela no e poho ai na papa o ke kamana i kona ao ana, a me ka lole o ke tela a me ka ili o ka mea hana kamaa. Aole poho loa. Ua poho hapa no ka hawawa o ka hana ana. Poho no hoi na mea paahana, ka pahi olo a me ke koikahi, a me na mea paahana a pau.

2. Ina i nui na hana i hanaia i ke kanaka hookahi, ua nui no ka manawa i pau i ka hele ana, mai kekahi hana a i kekahi hana. Ina hana ke kanaka i ka hana a ke kamana, i kekahi hora, a i ka hana a ke kuihao i kekahi hora, ua nui loa ka manawa i lilo i ka hoaa i ke ahi, a i ka hoo-makaukau ana. Eia nae ka mea nui, o ka maa ana o ka lima e hana. Ina hana loihi ke kanaka ma ka hana hookahi, alaila, hiki wawe loa, no ka maa o ka lima. Hana wale ka lima me ka manao ole o ke kanaka. O ka mea ao i ka hoonohonoho kepau paipalapala, he mau lalani wale no i paa ia ia i ka la hookahi, i ke ao mua ana. A akamai, alaila, hiki ia ia ewalu aoao i ka la hookahi, no ka maa o ka lima ma ia hana. Eia no kekahi. Ina loihi ka hana ana i ka hana hookahi, alaila, loa ia ia ka ikaika ku pono ia hana. Ina loihi ka hana ana a ke kanaka maluna o ka moku okohola, ikaika loa no kona mau manama-na lima, a ikaika loa kona huki ana i ke kaula,

aole ikaika ke kanaka hou. Hiki no hoi ia ia ke hapai i ka pahu nui. Aole hiki ke kanaka maa ole.

Pela no ka luna holo. Ina lilo oia i kela hana, loa no ia ia ka ikaika o na wawae. Nolaila, aole ia e maloeloe i ka hele loihi ana. Ina o ke kanaka o ka moku, aole hiki ia ia ke hele i kahi loihi mauka, no ka maa ole. Pela no na maka. O ke kanaka maa ole i ka nana i na mea liilii loa, aole no e maopopo ia ia. Aka, o ke kanaka nana pinepine i na mea liilii, maopopo no ia ia. Pela no na pepeiao. Ina aole i maa ka pepeiao i ka hoolohe ana i ka leo himeni, ua like no ia ia kela leo keia leo. Ina aole i maa ka pepeiao i ka hoolohe ana i ka leo namu, aole i maopopo iki. Ina pane aku au ia oukou, *Alexander*, aole no e maopopo ia oukou no ka maa ole.

3. Eia kekahi hewa nui o ka hana ana o ke kanaka hookahi i na hana he nui. Nui loa ka waiwai lilo i ke kuai ana i na mea paahana. Ina manao ke kanaka i ka lawaia, a i ka puhi ko, a i ke kuihao; a i ka hana wati, a i ke kamana, ina pela, nui loa ke dala lilo aku i ke kuai ana i na mea e pono ai. O ka waa, o ka upena, o ka wiliiko, o ka ipuhao, o ka upa makani, o ke kua, a me na oihana a pau a ke kuihao, a me ka oihana a ke kamana, a me ka oihana hana wati, ina kuai oia i kela mau mea a pau, make hewa wale, no ka mea, ua nui loa ka waiwai lilo aku, he hapa ka mea loa mai.

4. Eia kekahi hewa o ka ke kanaka' hookahi hana ana i na hana he nui. I ka wa e hana ana oia i kekahi hana, ua hewa paha kela hana. Ina hele ke kanaka mahiai i kahi loihi e lawaia'i, a e hoolimalima ai, ua ino ka aina, ua maloo paha, ua nahelehele paha, ua ai paha na holoholona i ka ai. Ina e hana ana ke kamana i ka hale, a haalele oia, a hele i kekahi hana, alaila ino ka hale. Hiki mai ka ua paha, a pono ole; nakaka na papa i ka la, a nalowale kekahi mea, a ino kekahi o na mea hana, ke koi, ka pahi olo, a o kekahi mea e paha. Pela no ke kanaka hanai holoholona, hele oia i kahi e, ua pololi na holoholona, a pono ole. Ina he kanaka wiliko, wili paha oia i kekahi la a puhi. Wela no ke kapuwahi ia la, nolaila, ina hoomau oia i ke puhi ana, aole nui ka wahie e pau. Aka, ina hooki oia, a hele i ka hana c, a pau ka wela o ke kapuwahi, alaila, puhi hou, ina pela, nui loa ka wahie i pau. Pela no ka lanahu o ka mea kuihao, ina haalele oia i kana hana, a hele i ka hana e, nui no ka lanahu e pau.

5. Eia kekahi pono nui o ka mahele ana i ka hana, o ka mea ia e maikai ai na mea i hanaia. Ma na aina kahi i mahele nui ia na hana, ua maikai kolaila mau mea a pau i hanaia e na kanaka. Ma na aina i mahele ole ia na hana, aole maikai na mea i hanaia. O na waa koonei mea maikai. Aole nae i akamai koke ke kahuna. A loihi ka hana ana, alaila akamai.

6. Eia kekahi maikai o ka mahele ana i ka ha-

na. Ina lilo loa ke kanaka i ka hana hookahi, alaila, akamai oia i ka imi i oihana hou e kokua ai i ke kanaka ma ia hana. I ka wa e lilo loa ai ke kanaka i ke olo papa, alaila, imi no oia, a na ka wai no e olo. I ka wa i lilo loa ai ke kanaka i ka hana kuihao, alaila, imi oia a na ka wai i hana. I ka wa i lilo loa ai ke kanaka i ke kahi papa, alaila, imi oia, a na ka wai no i hana. Pela no na mea he nui loa. I ka wa e lilo loa ai ke kanaka i kekahi hana, alaila manao koke iho la oia.

7. Eia kekahi pono nui o ka mahele ana i ka hana, he mea ia e emi ai ke kuai. Ina aole maheleia ka hana, alaila, kuai nui. Oia kekahi mea e emi ai ke kuai ma Beritania, a oi ma Amerika, no ka mea, ma Amerika, aole i mahele liliia ka hana e like me Beritania.

PAUKU VI.

NO KAHU HIKI OLE KE MAHELE I KA HANA.

Eia na mea e hiki ole ai ke mahele i ka hana.

1. *No ke kumuwaiwai ole.*

2. *No ka lilo ole o ka waiwai ma ke kuai.*

1. *No ke kumuwaiwai ole.* Ina uuku ke kumuwaiwai o kekahi kanaka, aole hiki ia ia ke mahele nui i ka hana. Oia kekahi mea pilikia i ka hana ana i ka lolo ma keia aina. Ina e mahele pono ia ka hana, alaila, nui loa na kanaka. A ina e nui

na kanaka, nui no hoi na hale hana, a nui no hoi na mea hana, na huila, na mea ulana, a me na mea e ae. Nolaila, aole hiki ke uuku ke kumu-waiwai. Aka, ina e hui na kanaka, alaila, hiki no ke mahele i ka hana. Ua hana nui ia kela mea ma kekahi aina.

E hiki no hoi ke mahele i kekahi hana me ke kumuwaiwai uuku. Hiki no i ke kamana ke hoomau ma kana hana pono, a hiki no hoi ke hoomau ke kuihao i kana hana pono. Ina e ao na kanaka o keia aina i kela mau hana, he mea pono loa ia. O ke ao ole o na kanaka, oia kekahi hemahema nui loa e noho nei. O ka mahele liili loa i ka hana maanei e like me Beritania, aole pono ia. E hiki pono nae kekahi mahele: a mahope aku mahele hou; e like me ia e ikeia ua pono.

Ua manaoia e na kanaka i keia manawa, aole hiki ia lakou na hana nui, no ka mea, aohe o lakou kumuwaiwai e hoomaka'i. E hiki no. Pono nae i na 'lii ke kokua mamuli o ka poe hooikaika i na hana, i mea e lana'i ka manao o na kanaka; i nui hoi ka poe ao i na hana. Ua akamai no kekahi kamana o nei, aole nae lakou i kokua ia, a no ko lakou kumuwaiwai ole, nolaila, aole hiki pono ka lakou hana. A nana aku kekahi poe ia lakou, a no ko lakou kokua ole ia, nolaila, aole makemake na kanaka e ao, o make hewa ke ao ana.

2. *No ka lilo ole o ka waiwai ma ke kuai. Ina*

lilo ole ka waiwai i ke kuai aku, alaila, make hewa ka mahele ana i ka hana. Ina i maheleia ka hana penei, na kekahi poe kanaka kanu uwalakahiki wale no, a na kekahi poe kanu i papapa wale no, a na kekahi poe kanu kulina wale no, a na kekahi poe kanu kapiki wale no; make hewa wale kela hana ke lilo ole ia mau mea i ke kuai. Pela no ke kanaka paahana. Ina hana ke kuihao i ka oo wale no, a loihi kana hana ana malaila, hikiwawe no kela hana ia ia. Aka, ina lilo ole ka oo i ke kuai, make hewa kona lilo loa i kela hana. Pela no na hana a pau loa. Ina uuku ka poe makemake mai i kekahi mea, alaila, aole pono e mahele liliia ka hana a ka poe hana ia mea.

Eia na mea e maopopo ai ka lilo aku o na mea i ke kuai, a me ka lilo ole.

1. *Ka nui o na kanaka.* Ina uuku na kanaka, ua uuku no ka ai a lakou e ai ai. Ua uuku no hoi ka lole o lakou e komo ai. Ua uuku na kanaka ma Maui nei. Nolaila, ina kanu nui loa ia ke kalo, make hewa, no ka mea, aole lilo aku i ke kuai. Pela no ka uwala, a me ka uhi, a me kela mea ai maka, keia mea ai maka. Ina o ke ko, a me ka huluhulu, aole pela, no ka mea, ua nui loa ka poe makemake mai. Aole i like keia aina me na wahi mauka lilo ma na aina puni ole. Malaila, aole hiki pono ke lawe i ka waiwai i kahi e, e kuai, no ka loihi o ka halihali ana mauka. Aole pela ma Hawaii nei. Hiki no ke waiho maluna o ka moku, a lawe i kahi e mana'o ai. Nolaila, po-

no no ke imi i kela waiwai i keia waiwai ma keia aina, no ka mea, hiki pono no ke lawe i kahi e, e kuai.

Ua nui na mea e pono ole ai ka mahele ana i ka hana ma kekahi aina. O ka waiwai ole kekahi, a nolaila, aole hiki ke kuai i na mea i hanaia. No ke kuai nui, oia kahi; a nolaila, aole waiwai e haawi aku ai. Aole nae e pili nui keia mau mea a pau ma keia aina. Ua pili iki no, no ka maikai ole o na alanui.

I keia manawa, no ka uuku o ke kuai ana ma keia aina, aole i maopopo ke ano o ke kuai. Ua like ke kuai ana mauka, a makai, ma kahi loihi aku, a ma kahi kokoke. Aole i manaoia ka hana o ka lawe ana. Ina i nui ke kuai ana, alaila, manaoia kela mea. No ka uuku o ka waiwai ma ke kuaaina i laweia mai nei, nolaila, aole i manao nui loa ia ke alanui. Ina i kanuia ke ko a puni o Wailuku, a me Hamakua, a me Makawao, a me Haliimaile, a laweia kela ko a pau loa i Lahaina nei, alaila, manao nui ia ke alanui, a pono no hoi ke alanui hao.

I keia manawa, ina loa ka lanahu maloko o ke kuahiwi o Maunaloa, aole no ia he waiwai. No ka mea, aole mea e ae nana e halihali i kai, o kaka wale no. Ina he mau hoki malaila nana e halihali, alaila, waiwai iki no. Ina he alanui maikai, a he mau bipi, a he mau kaa, a na lakou e halihali, alaila waiwai. Pela no na mea kaumaha a pau, ke laweia ma kahi loihi. Ma ka lawe ana ka nui o ka hana.

I keia manawa, he mea kuai nui ka wahie ma keia aina. Eia ka mea i pono ole ai. Ua laweia i kahi loihi ma ka ai o ke kanaka. Nolaila, aole oukou e pomaikai i ka wahie. Ina imi na 'lii i kahi pono e hele ai na bipi me na kaa, a na na bipi e halihali i ka wahie, alaila, pono nui. He hapa ka pono o keia hana ana. Pela no ka laau hale, a me ka pohaku, a me na mea kaumaha a pau. Pono i na bipi wale no ia mau hana, a hoomau na kanaka ma ka hana pono ole i na bipi. Aole i kaumaha na kanaka i ka mea e, i ka lawe ana i ka ukana i kahi loihi, a me ka hele ana i kahi loihi e hana'i. Pono no e hoopau mua i kela kaumaha o kanaka.

I ka wa mamua, ua nui no ka lanahu maloko o na kuahiwi o Amerika. Aole nae i waiwai ka aina ia mea, no ke alanui ole, a no ka loihi o ka halihali ana ia lanahu. I keia manawa, ua lilo kela mea, i mea waiwai nui loa. No ka mea, ua maikai na alanui, a ua nui na muliwai i eliia, a me na alanui hao. Ina he waiwai halihali, alaila, pono no na alanui hao, a me na kaaahi, i mea halihali. Ma na aina waiwai ole, a ma na wahi ukana ole, make hewa na alanui maikai, a me na kaaahi.

Eia kekahi mea e maopopo ai ka pono o ka mahele ana i ka hana. Aole i like na aina a pau. Ua pono kekahi aina i ke kalo, a ua pono ole i ke olona. Ua pono hoi kekahi aina i ka uwala kahi-ki, a ua pono ole i ka uwala maoli. Ua pono no hoi kekahi aina i ke ko, a ua pono ole i ka pulu-pulu. Nolaila, ua maopopo loa ka pono o ka

mahele i kela mau hana. O ke kanaka mea aina pono i ke kalo, pono ia ia e hooikaika nui malaila, ma ke kalo, a e kuai aku, na ka mea kalo ole. Pela no ka mea aina pono i ke olona. Pono e hooikaika loa oia ma ke olona, a e kuai aku, na ka mea olona ole. Pela no hoi ka mea aina uwala, a me ka mea aina ko, a me ka mea aina pulupulu.

Oia hoi ke kumu o ke kuai ana me ko na aina e. Okoa ka mea ulu maikai ma Amerika huipuaia, okoa na mea ulu ma Farani, okoa na mea ulu ma Hawaii nei. Nolaila, pono i na kanaka o Hawaii nei e hooikaika ma na mea ulu maikai maanei, a e kuai me ko Amerika, a me ko Farani. Pono no hoi ko Amerika ke hooikaika ma na mea ulu pono malaila, a e kuai me ko Farani, a me ko Hawaii nei. Pono no hoi i ko Farani ke hooikaika ma na mea ulu pono malaila, a e kuai me ko Hawaii nei, a me ko Amerika. Eia ka mea e maopopo ai.

Ma kekahi aoao o Amerikahuipuaia, aole ulu ke ko. E ulu nae kekahi uwala ono malaila, a ina e puhia ka wai o kela uwala e lilo no ia i ko. Aole nae i nui ka wai iloko o ia uwala, a nolaila, aole loa nui ke ko. Ina hooikaika nui ke kanaka a pau ka makahiki ma ia hana, loa paha ia ia ekolu haneri pauna ko, a o na kala iloko olaila, he kanakolu kala. Ina hooikaika oia ma ke kanu hua palaoa, e loa paha ia ia i hookahi kanaha pahu palaoa. O ke kala iloko o ia mau pahu, eha haneri. Ma Hawaii nei, ina hooikaika ke kanaka ma ke kanu ko, loa paha ia ia eha tona i ka ma-

kahiki hookahi. Iloko o ia mau tona, eha hatteri kala. Aka, ina hooikaika oia ma ke kanu hua palaoa, pomaikai oia, ke loa ia ia ekolu pahu, a iloko o ia mau pahu, he kanakolu wale no kala. Nolaila, ua maopopo ka mea e pono ai kela kanaka o Amerika, a me kela kanaka o Hawaii nei. Pono i ke kanaka o Amerika e hooki i kona kanu ana i ka uwala, i mea ko, a e hooikaika ma ke kanu hua palaoa. Pono no hoi i ke kanaka o Hawaii nei ke kanu i ke ko, aole i ka hua palaoa. Alaila kuai kela mau kanaka. Penei hoi laua e kuai ai. Haawi ke kanaka o Amerika i ka mea i loa ia ia i ka makahiki hookahi, he kanaha pahu palaoa ia. A e haawi aku hoi ke kanaka o Hawaii, ka mea i loa ia ia i ka makahiki hookahi, eha tona ko hoi ia.

Eia paha ko ke Akua manao, i kona haawi ana mai i ka aina ano okoa i kekahi kanaka, i ka aina ano okoa no kekahi kanaka, i launa laua kekahi i kekahi, a kuai aku, kuai mai. Ina i ulu na mea a pau loa ma Amerika i ulu maanei, a loa na mea a pau loa malaila, i loa ia kakou maanei, alaila, aole loa e holo hou mai na moku Amerika e kuai maanei. Imi no lakou i kohola malaila, a imi i ka iliahi malaila, aole holo mai i keia aina. Aka no ka like ole o na mea olaila, me na mea o nei, nolaila ka holo ana o na moku, a nolaila hoi ko kakou launa pu ana. Ua imi ke Akua i mea e launa pu ai na kanaka kekahi i kekahi, a nolaila kana hana ana i na aina, ano e kekahi, ano e kekahi, i pomaikai like na kanaka i ka launa pu ana.

PAUKU VII.

KA PILI ANA O KA PONO I KA HOONUI WAIWAI.

Ma kela mau mokuna, a ma kela mau pauku maluna, ua hoikeia mai na mea e nui ai ka waiwai. Aole nae e waiwai ke kanaka ma ia mau mea a pau, ke hoohemahema oia i kona noho ana. Pili no keia i ke kanaka hookahi, pili nui loa nae i ka lahui nui. Ua ikeia no ke kanaka hookahi, ua waiwai oia, ua hemahema nae kona noho ana. Aka, aole ikeia ka lahui nui, ua waiwai lakou, a ua malu, a ua pomaikai, ke hemahema ko lakou noho ana. Ke i mai nei o Numana,

Ina manao kekahi aupuni e lilo ia i aupuni nui kaulana, pono e malama nui ia ko lakou noho ana. O ka ikaika o ke aupuni, oia no ka ikaika o na kanaka hana i ka hana maloko o ia aupuni. Aka, aole loa e ikaika ke kino o ke kanaka, ke pono ole kona noho ana. Ikaika paha i kekahi mau la, aole e mau loa kona ikaika. O ka ai pono, o ka inu pono, o ka noho pono, oia no na mea nui e ikaika ai ke kino o ke kanaka; a e ~~maikai~~ hoi kona ikaika. Ua olelo ia mai, o ka aina mai ole, oia kekahi mea nui e waiwai ai ke kanaka. He oiaio no. Ina pilopilo ka wai, a me ka makani, lilo ia i mea e maimai ai, a nawaliwali na kanaka. Aole e mahuahua nui ka waiwai o ia aina. Ua oi loa aku nae ka hewa o ka inu rama a me ka pakela ai.

Aole ma ka noonoo wale no keia olelo. Ke hoike mai nei no na moolelo no na aupuni. Ina e

nana aku kakou i ka poe i noho mua ma kekahi aina, he poe lakou i hooponopono i ka noho ana; he poe ikaika hoi. Nolaila, hiki ia lakou na hana nui, a nui no hoi ka lakou keiki, a ili ka aina no lakou.

Eia ka olelo a Kanaloaahokana. "O ka pono o ke Akua, a me ka pono o ka noho ana, oia wale no na koo e paa ai ka aina me ka pomaikai. Aole pono e manao aku i ke kanaka, ua aloha oia i kona aina, ke imi oia e hemo i keia mau pou o ka na kanaka pomaikai, na kia paa loa hoi o ka pono o na kanaka, a me na keiki papa o ka aina. O ke kanaka i manao i ka pono o ka aina wale no, pono ia ia e mahalo aku, a e malama ia mau mea, e like me ka mea haipule io. Aole e pau i ka hai ia'ku ma ka buke hookahi ka pili nui ana o ia mau mea i ka pomaikai o ke kanaka, a me ka aina. Mai manao hoi kakou e hiki ke hooponopono i ka noho ana, ke oiaio ole ka malama ana i ke Akua. Ua maopopo no ma ka noonoo ana, a ua maopopo hoi ma na mea a kakou i ike ai, aole e mau ka noho pono ana, ke manao ole ka nana i ke Akua."

Ke olelo hou mai nei o Numana penei. "Ina manao kekahi aupuni e loa ka pomaikai, a me ka ikaika, hookahi no mea e hiki ai, o ka malama i ka pono. Ua maopopo no kahi e pili pu ai ka pono me ka pomaikai. O na kanaka malama i ka pono, aole lakou e palaualelo, e ikaika no lakou i ka hana. He olelo keia ma na aina a pau. O ka palaualelo, o ka makua ia nana e hanau i ka hewa." Eia no hoi kekahi. O ka hewa, he ma-

kua ia nana e hañau i ka palaualelo. Ina e imi kakou ma na aina a pau, eia kekahi mea a kakou e ike nui ai, o ko na aina i malama i ka pono, ua ikaika lakou i ka hana.

Aole hoi e mau ka malu ana, a me ka kuapapa-nui ana o ka aina, ke malama ole ia ka pono. O ka pono o na 'lii, a me na kanaka, oia wale no ke kumu e paa ai na kanawai, a me ke aupuni. E like me ka makani, a me ka wai pilopilo, he mau mea e maimai ai na kanaka, pela no ka hewa, he mea ia e maimai ai ke aupuni. O ka makani mai-kai, a me ka wai maikai, he mau mea ia e ikaika ai ke kino o kanaka; pela no ka pono ke malamala ia. Oia ka mea e ikaika ai, a e mau ai ke aupuni.

Eia kekahi. Aole waiwai nui kekahi aupuni, ke naaupo na kanaka. O ka naauao kekahi mea nui i ka imi waiwai ana o na kanaka. O na aina i oi ka naauao, a me ka pono, oia na aina i oi ka waiwai maoli. Olelo mai o Kanaloaahokana ma kana kauoha hope, ana i kauoha mai ai i na 'lii o Amerikahuipua. "E kokua nui oukou i na kula hoolaha ike. He kumu nui ia e paa ai ke aupuni."

Ua ike nui ia no hoi, mai o a o, e hiki no i ka poe naauao ke hookauwa i ka poe naaupo. Aole ikaika ka naaupo imua o ka naauao. Ina naaupo kekahi, a naauao kekahi, aole pono ko laua kuai ana. Poino ka naaupo i ka mea naauao. Aole loa nui ka waiwai i ka aina naaupo, a naauao, alaila loa. Nolaila, ma na aina waiwai a pau, ua kokua nui ia na kula e na 'lii. O na kula nui ka i

kokua nui ia, ua kokuaia no hoi na kula a pau. Ke olelo mai nei o Lai, ke kalaiaina o Farani;

“He mea nui no na kula mua, kahi e ao ai i ka heluhelu, a me ke kahakaha, a me ka helu. Oia ke kumu o ka ike a pau. Aole hoi e pono ke olelo ua naauao kekahi lahui kanaka, aole hoi lakou e loa ka pomaikai o ka naauao, a ike na kanaka ia mau mea ekolu. I ole lakou e ike i kela mau mea, e noho ana no lakou iloko o ka hupo. Aole hoi e pono ke waiho wale ia na wahine me ke ao ole ia, no ka mea, o lakou no kekahi mea e pomaikai ai ka aina ke naauao lakou. O lakou no na kumu mua, a i kekahi manawa o lakou wale no na kuma na ka hanauna hou. Ina e manao ole na 'lii i keia mea nui o ke ao ana, he hewa pono ole io ke kala ia'ku, no ka nui loa o na mea e hiki wawe ai i keia wa.

E like me keia manao o Kanaloaahokana, a me Lai, pela no na manao o na kalaiaina akamai mai o a o. Aole e waiwai ka aina, a naauao e na kanaka, alaila hiki ia lakou ke imi waiwai. A ina loa i ka poe naauao ka waiwai, hiki no ia lakou ke malama, aole hiki i ka mea naaupo.

MOKUNA EKOLU.

NO KA PILI ANA O KA HOOIKAIKA ME KE KUMUWAIWAI.

Ma kela mau mokuna i hala, ua hoakakaia ke ano o ke kumuwaiwai, a me ke ano o ka hooikai-ka ana, i mea e waiwai ai. Aole nae i pau ka

olelo i pili i kela mau mea. Ua nui wale na aina kahi i malama nui ia ke kumuwaiwai, me ka hoopili ole ia o ka hana. E waiho wale ana no kekahi aina, aole i mahija; a ua malamaia ka waiwai iloko o ka hale, aole i hoohanaia i mea e waiwai hou ai.

Ma kekahi poe aina, ua hoopili pu ia ka hana me ke kumuwaiwai, i mea e waiwai hou ai; a ua hooikaika loa malaila. Nolaila, ua mahuahua loa ka waiwai o ko kekahi aina, a ua mau ko kekahi aina, aole i emi ka waiwai, aole hoi i oi; a ma kekahi aina hoi, ua emi nui loa. Aia no kekahi mau aina momona maikai ma Europa, a ma Asia no hoi; a i ka wa mamua oi aku ka maikai o ia mau mahina ai mamua o ko ka honua nei a pau. I keia manawa, ua hookaumahaia kela mau aina e Tureke, a aneane ola ole na kanaka. Nolaila pono ia kakou ke imi hou aku i mea e hoopiliia'i ka hana me ke kumuwaiwai, i mea e waiwai ai na kanaka.

PAUKU I.

KE ANO O KO KE KANAKA NOHO ANA I PILI I KA HOOIKAIKA A ME KE KUMUWAIWAI.

Heaha ka mea i malama ole ia'i ke kumuwaiwai a ke Akua i haawai mai ai? Heaha ka mea e hooikaika ole ai na kanaka i ka hana i mea e waiwai ai? I ka imi ana i mea e akaka'i kela mau hihia, pono e noonoo kakou i kekahi mau ano o kanaka.

1. Ina noonoo kakou i ke ano o ko kakou kino, ua maopopo no ko ke Akua manao i kana hana

ana ia kakou pela. E like me kakou e nana aku ai i-ka moku a hoomaopopo ka manao o ka mea nana i hana, pela no e maopopo ai ka manao o ka mea i hana i ko kakou kino. Ike kakou i ke kino o ka moku, ua paa, aole liu, alaila maopopo loa, ua hanaia i mea waiho maluna o ka wai, i mea lana hoi. Nana hou kakou, ua nui ka loa, ua uu-ku ka laula, ua mimo mamua, ua mio mahope, ua lapalapa malalo, ua palahalaha maluna, alaila, maopopo loa ia kakou, ua hanaia i mea holo. Nana hou aku kakou i na kia, a me na ia, a me na kaula, a me na pea, ua maopopo loa ka manao o ka mea nana i hana. Ua hanaia na kia i mea e paa ai na ia. Ua hanaia na kaula nui i mea e paa ai na kia. Ua hanaia na ia i mea e paa ai na pea. Ua hanaia na pea i mea e holo ai ka moku. Ua maopopo loa ia mau mea a pau ma ka noonoo wale ana. A ina hoole kekahi, aole nolaila ka hana ana i ka moku, aole pela ka manao o ka mea nana i hana, alaila maopopo loa ia kakou ua wahahee oia, a i ole ia ua pupule maoli.

E like me ia no ko kakou hoomaopopo ana i ka manao o ka mea nana i hana i ko kakou kino. Ua haawi mai oia i ka ikaika. Ua haawi mai oia i na lima, i na wawae, i na maka. Ua haawi mai no hoi i ka ike, i mea e pono ai. No ka ke Akua hana ana i ke kanaka pela, ua maopopo kona manao, e hooikaika ke kanaka i ka hana. Aole pela ka hana ana i na holoholona. Aole hiki ia lakou ka mahiai, a me ka lawaia, a me ia hana aku, ia hana aku. Nolaila, ua maopopo ko ke Akua manao;

ua manaʻo oia e hana ke kanaka. Ua hoʻike mai oia pela iloko o kana olelo. Iloko o ke kanawai eha, olelo mai oia. “I na la eono e hanaʻi oe i kau hana a pau.” I mai o Paulo “Aka, e hana ia, e hooikaika ana me na lima.” Eia kekahi, “Ina aole e hana ke kanaka, aole hoi ia e pono ke ai.” Hoino nti loa no hoi o Solomona i ka poe palau-alelo.

1. Eia no hoi kekahi mea e maopopo ai ko ke Akua manaʻo e hana ke kanaka. Aole ia i haawi wale mai i na mea e pono ai ke kanaka. Uuku loa ka ai pono a ke Akua i hoomakaukau ai me ka hana ole o ke kanaka. Aole i hana mai ke Akua i ka hale, aole i hana mai i ka lolo. Ua haawi mai nae i na mea e pono ai ke hana kakou. Ua maopopo no ko ke Akua haawi ana mai i kela mau mea, i mea e ikaikaʻi kakou i ka hana.

2. Aole oluolu iki ka noho ana o ke kanaka, ke hana ole oia i kekahi hana. Aole loa ia ia kekahi mea nui, a maikai me ka hooikaika ole. Aole loa i ke kanaka ka naauao, me ka hooikaika ole i ke ao. Aole loa na mea e oluolu ai ke kino, aole hoi na mea e olaʻi, ke hooikaika ole. Ua maopopo no kela kanawai kahiko o ke Akua, a oia hoi ke kanawai paa i keia manawa. “Me ka hou no o kou maka e ai ai oe i ka ai, a hiki i kou wa e hoi hou aku ai i ka lepo.” Ina imi ke alii i ke aupuni, loa no ma ka hooikaika. Ina ili mai nana, paa mau ia ia ma ka hooikaika. Ina manaʻo ke kanaka i ka waiwai, ma ka hooikaika wale no

ē loaā'i. A pela no na mea pono a pau loa. Aole loa i ka mea noho wale, a i ka mea molowa, a me ka mea palaualelo.

3. O ka hanā kekahi mea e mai ole ai ko kakou kino, a he mea hoi e ikaika ai ke kanaka i ka noonoo. Aole loa e ole ka maimai o ke kanaka noho wale me ka hana ole. Ua maopopo loa i na kahuna lapaau akamai a pau, ka pono o ka hana i mea e ikaikai ai ke kino, i mea hoi e ola loihi ai. Ina e nana aku kakou i ke ano o ka noho ana o na kanaka, maopopo loa keia mea. O ka poe hoomau maikai i ka hana, aole loa pinepine ia lakou ka mai, a me ka hui, a me ke hahu, a me ke ino o ka opu. Ua ikaika lakou. Ua nui no hoi ka lakou keiki. He hapa na keiki a ka poe hana ole. Aole hoi e pono ka manao ana o ka poe hana ole. He nawaliwali, aole ikaika ka noonoo. O ka hana nae o ka manao, oia ka mea nui e ikaika ai ka manao. E like me ka lima, ua loa ka ikaika i ka lawelawe pinepine ana, pela no ka manao. Ma ka noonoo nui e loa'i ka ikaika i ka noonoo ana. O ka noonoo ka ai e ola'i ka manao, a i ole e ai ke kanaka ia ai, make no kona manao.

4. He mea lealea ka hana, i ka poe pono he mea lealea ole ka noho wale. Aole nae i ka poe pono wale no, i na kanaka hewa kekahi. Okoa ka hana a kekahi i makemake ai, okoa ka hana hana a kekahi i makemake ai. Aka, o ka hooikaika ana kekahi mea, kakaikahi ka mea make-

make ole. Ina hooikaika ke kanaka i ka hana, loa no ia ia ka maloeloe, a me ke kaumaha. He hapa nae ia eha, he nui okoa ka hui, a me ka eha o ka mea moe malie me ka hana ole. Ma Amerika, maloko o kekahi hale paahao, aia no i ko ke kanaka makemake, ke hana, a me ka hana ole. Aole nae i ikeia kekahi, ua loihi kona noho wale ana. Ua makemake lakou a pau i ka hana. Aia ma Gerewika, ma Beritania kekahi hale nui no ka poe hune i ku i ka poka, a i eha hoi i ke kaua. Aole a lakou hana. O ka noho wale ko lakou, a ai i ka ai, a moe iho. Ua oleloia mai, aole lealea iki kela noho ana o lakou. E aho no ka poe hana ma ka hale paahao.

Eia kekahi mea e maopopo ai ka makemake o na kanaka i ka hana, o na kamalii. Aole kakou i ike i kekahi kamalii, ua makemake oia i ka moe malie iloko o ka hale. O ka holoholo, o ka lawelawe, o ka hana, oia ko lakou makemake nui. O kekahi poe kanaka, ua hilahila i ka hana maoli, nolaila imi lakou i ka mea like, i hana lealea. Ma kekahi aina, he hana lealea ka lawaia. Ma kekahi aina, he hana lealea ke ki manu. Ma kekahi aina, he hana lealea ka hahai holoholona hihii. O ka holohio no hoi kekahi, o ka paikau kekahi, o ke kakapahi kekahi, a ma keia aina hoi, o ka heenalu, a me ka heeholua. Ua like wale no keia mau hana a pau. Eia nae kahi like ole. Ua hanaia kela mau hana i mea lealea. Ua hanaia ka hana maoli i mea e pono ai. Aka, o ka

makemake o na kanaka i kekahi lana, ua make-
make no.

5. Eia kekahi mea e maopopo ai ka pono o ka hana. Ua hoopaiia ka poe hana ole. Aole mea o lakou i pakele. Ina noho wale ke kanaka, aole hooikaika e ao, eia ka uku, o ka naaupo, a me ka poino a pau iloko olaila. He uku nui loa no hoi ia. E nana kakou i ke ano like ole o ka Nuhiwa, me ke kanaka koikoi o Amerika, a malaila e maopopo ai ka hoopaiia o kela hewa, o ka naaupo. O ke kanaka noho wale, aole lawelawe kona mau lima, ua hoopaiia oia. Ua hune oia, ua pololi, ua koekoe i ka manawa anu, ua hele wale, aole hoi ia i alohaia. Ua maimai no hoi kela kanaka, ua uuku no hoi kona mau la ma keia ao, aole hoi ia e pomaikai i kela ao. Ua paa no ko ke Akua manao e hoopai i ka hewa o ka poe hana ole. Hoopai koke no oia i keia noho ana, a hoopai hou no i kela ao. Ua like no hoi me ia kana i hoike mai ai iloko o kana olelo. "No ka palaualelo, e komo no kekahi i kahi welu."

6. Ua uku nui loa ia mai ka poe hana. "O ka lima hooikaika mau i ka hana, oia ka mea e waiwai ai." "O ka lima o ka mea hana mau, e lilo ia i haku." "Ua ike anei oe i ke kanaka hana nui, e ku no ia imua o na'lii, aole oia e ku imua o ka poe naaupo." Ina hooikaika ke kanaka ma ke ao ana, a malaila kana hana, eia kona uku, o ka naauao, a me kolaila pomaikai. "O ke kanaka naauao, he ikaika no ia, "E mahuahua ana

no ka ikaika o ke kanaka ike. O ka ikaika i ka hana, oia wale no ka mea e loa mai ai ka waiwai o ka honua, a o ka poe hana nui, ua waiwai lakou. Mamua, aohe waiwai e waiho ana ma Beritania, aohe ma Farani, aohe ma Amerika. O ka hana nui ana a kanaka, nolaila mai ka waiwai a pau o ia mau aina. Nolaila mai ke kala, nolaila mai na hale, nolaila mai na moku, nolaila mai na mea a pau a ke kanaka i makemake nui ai. Oia hoi ka uku nui a ke Akua i haawi mai ai no ka hooikaika nui ana i ka hana.

7. No ka oiaio o keia mau mea i oleloia, a no ka pili nui ana o ia mau mea i ka pomaikai, a me ka poino o na kanaka, a me na 'lii, pono e noonoo nui, a e hana e like me ka ke Akua ao ana mai ia kakou. Aole i haawi wale mai ke Akua i ka waiwai me ka hana ole a ke kanaka. Pono e kokua na kanawai o ka aina mamuli o ia manao o ke Akua. Ina loa wale ka waiwai i kekahi poe, me ka hana ole, alaila, ua ku e ka hana ana i ka ke Akua. I ka ke Akua hana ana, haawi nui oia i ka poe hana nui. Nolaila, ina hooikaika nui kekahi poe kanaka ma ka hana, a loa ia lakou ka waiwai, a lawe wale ia kela waiwai e ke kanaka hana ole, alaila, ua ku e kela hana ana i ka ke Akua. Ua manao ke Akua, e nele ka poe hana ole, a ina loa ia lakou ka waiwai a ka poe hana, aole i ko ko ke Akua manao.

I ka noonoo ana i na mea i oleloia maluna, ua maopopo kekahi mau mea e ikaika'i na kanaka i ka hana:

1. Ina no ke kanaka wale no ka waiwai a pāu i loaā ia ia i ka hooikaika ana, alaila, ikaika no oia i ka hana, aole ia e molowa, aole palaualelo, kakaikahi ka mea hana pela. Ina nona ka waiwai, lana no ka manao ilaila, a hiki no ia ia ke hoomanawanui no kona manao nui i ka waiwai loaā.

2. Ina kokua ole ia ka poe hana ole, a me ka poe molowa, alaila, loaā ia lakou ka pilikia, a me ka pololi, a me ka hune, a nolaila, e makau ai lakou, a hooikaika i ka hana. Ina ike na kanaka, o ka hana wale no ka mea e loaā'i ka ai, alaila, hana no lakou, aole loa e ole.

3. Ina i nui ke kumuwaiwai ma kekahi aina, oia kekahi mea e ikaika ai na kanaka i ka hana. No ka mea, ina i lako na kanaka i ke kumuwaiwai, alaila, nui ka waiwai loaā ma ka hana ana, a lana ka manao o kanaka, a hooikaika nui lakou. Aka, ina uuku ke kumuwaiwai, alaila, aole hiki wawe ka loaā, aole hoi i ikaika nui ka hana ana.

4. Ina i ike nui na kanaka i ka hope o ka hooikaika ana, a me ka waiwai nui o ka poe hana, alaila, ikaika no lakou i ka hana. Nolaila, he mea nui ka naauao. Aole e hana nui, aole hoi e waiwai nui ka poe naaupo. E like me ka nui o ka ike, pela no ka nui o ka hana, ke pono na kanawai, a hoomaluia ka waiwai. Maloko o keia mokuna, e hoakakaia'i keia mau mea eha.

PAUKU II.

INA NO KE KANAKA WALE NO KA WAIWAI A PAU I LOAA IA IA
I KA HOOIKAIKA ANA, ALAILA, IKAIKA NO OIA I KA HANA.

Ua maopopo no ko ke Akua manao e hana na kanaka, aole nae i manao ia e hana wale lakou me ka loa ole o ka uku no ka lakou hana ana. Nolaila, ina imi na kanaka i na hana lealea, manao no lakou i ka uku. Ina hele na kanaka e ki manu ma ka ulu laau, manao nui lakou i ka loa. Ina maopopo mua, aole loa, aole lakou e hele. Ina hele na kanaka i ka lawaia, manao nui lakou i ka loa. Ina maopopo mua, aole loa, alaila, aole hele. A ina, e maopopo mua ka loa uuku wale no, alaila, molowa kekahi poe, a hapa ka poe hele. A pela no na hana a pau loa. Aole hana ke kanaka, ke manao oia, aole waiwai loa ma kana hana ana. Aole hana nui ke kanaka ma ka hookikinaia. O ka manao iloko, a me ka make-make, oia ka mea i ikaika ai ke kanaka i ka hana. Ina i nui ka uku i loa ia ia no kana hana ana, alaila, hoihoi oia, a ikaika kona mau lima, a mama hoi kona mau wawae.

Elua mea nui e hoihoi ai ke kanaka i ka hana.

1. *O ka loa nui mai, no kana hana ana.* 2. *O ka hana me kona mea loa, e like me kona make-make.* Aole nae e pono i kekahi kanaka e hana i ka mea e poino ai na kanaka e. E hoakaka mua ia keia mau mea elua.

1. *O ka loa nui mai, no kana hana ana, oia kekahi mea e hoihoi nui ai ke kanaka i ka hana.*

Ina i mahele pono ia na aina, a hoomaluaia na hana pono a pau, i mea e hiki ai i kela kanaka, i keia kanaka, ke noonoo mua, a imi i kana mea e makemake ai, oia kekahi mea nui. Aole nae e hiki keia, ke mahele ole ia ka waiwai.

1. *No ka mahele ana i ka waiwai.* Ina pili ka waiwai hookahi i na kanaka he nui, alaila, ua nui no ka hihia. Ina lawe kela mea, keia mea ma kona manao, alaila, huhu kekahi, a pono ole ka manao o kekahi. Ina hana pu na kanaka he nui, alaila, hana ikaika kekahi a hana uuku kekahi. No ka mea, o ke kanaka hana uuku, a o ke kanaka hana nui, ua like ko laua uku. Oia ka mea e molowa ai na kanaka ke hana pu lakou he nui. Ina i maopopo mua i kela kanaka i keia kanaka, e like ka nui o ka uku, me ka nui o ka hana, alaila, ikaika lakou i ka hana. Nolaila, aole 'pono e uku pu ia mai lakou. Pono e kaawale ka uku o kekahi, a me kekahi.

Ina pili ka waiwai o ka aina i na mea he nui, aole pono. No ka mea, kii aku kekahi e like me kona makemake, a pela no kekahi, a mamuli nele kekahi. Oia kekahi hewa ma keia aina. Aole i mahele pono ia ko ke alii, a me ko ke kiaaina, a me ko ka hakuaina, a me ko ka hoaina. Ina i kau ke kanawai hoomaopopo i kela mau mea, alaila, aole hiki i kekahi ke lawe wale i ka kekahi. I keia manawa lawe ke alii i kekahi, a pau ia, alaila, kii aku ke alii aimoku, a pau ia, alaila, kii aku ka hakuaina o ke ahupuaa, a pau ia, alaila,

kii aku ka haku iliaina, a pau ia, ua pau ka ai, aole koe kekahi no ka hoaina nana i mahi. A koe paha, koe uuku, a o ka mea hana, qia wale no ka mea hune. Waiwai ke ahi, waiwai ke kia-aina, waiwai ka haku ahupuaa aina, waiwai ka haku iliaina, a waiwai pu no me na konohiki; aka, o ka poe hana nui, hune lakou. Nolaila, molowa lakou, a paupauaho. Ina i maheleia ka waiwai, a lawe like lakou a pau, e like me ka mea kuponu ia lakou, alaila, oluolu ka poe hana, a ikaika no.

Ua maopopo ke ano o keia mea ma ka hana ana a ka poe inikini. Ua pili no ko lakou aina i kela kanaka i keia kanaka. A pela no na holo-holona a pau maluna o ka aina. Nolaila, ola popilikia na kanaka hookahi tausani, ma kahi pono i na kanaka hookahi miliona, ke mahele pono ia ka aina, a mahi maikai ia. O ke kakaka, a me na pua, a me ka hale, a me na mea komo, ua mahele pono ia kela mau mea. Ina aole i maheleia kela mau mea, ina ua pau koke lakou.

Ina e mahele pono ia ka aina, a me ke kumu-waiwai a pau, a hoomaopopoia ka mea nona ka waiwai loa, alaila, manao nui kela kanaka, keia kanaka i kona, a ikaika no oia i ka hana no kona manao loa. Ma na aina naauao nui, aole e waiho wale ia kekahi waiwai. Ua maopopo i kela kanaka, keia kanaka, kona waiwai pono, a nolaila, malama no oia i kana. Ikaika no hoi na kanaka i ka hana, no ka mea, ua maopopo ko lakou.

2. Eia ka lua o na mea e ikai ka nui ai ka hana ana a na kanaka. O ka malu o ka waiwai loa, e like me ko lakou makemake. Ina aole i malu ka waiwai loa, ua make hewa ka loa ana. Nolaila, ma na aina a pau, ina ike na kanaka i ka malu ole o ka waiwai, alaila, molowa lakou i ka imi. E like me ke kanaka hana ole no ka maopopo ole o ka loa, pela no keia. Hana ole, no ka maopopo ole o ka paa.

Ua maopopo ka pili ana o keia olelo i na kanaka o keia aina. Aole hiki i ke kanaka ke hana i loj nui, a maikai, no ka mea, makau oia o lilo, a laweia ka aina, a make hewa ka hana ana. Aole hiki ia ia ke kanu i ka ulu, a me ka niu, a me ka iliahi, a me na laau e ae, no ka mea, aole i malu kona aina, aole ia i ike i ka la e lilo ai. Aole hiki i kekahi konohiki, a me kekahi mea aina, e hana i ka hale paa maluna o kona aina, no ka mea, he mea lilo wale ka aina e like me ka mea liili, e like hoi me ka lau maloo i puhia i ka makani. Oia ka mea i hana ole ia'i ka aina a maikai, oia ka mea i kanu ole ia'i ka ulu, a me ka niu, a me na laau maikai a pau, oia ka mea e noho ai na kanaka iloko o na hale ino, aole manao i ka hale maikai.

Ua oi aku paha keia hewa mamua o na hewa e a pau loa o keia aina. Aole i malu ka aina ahi, aole i malu ka aina o na hoahanau, aole i malu ka aina o ka elemakule, aole i malu ko ka wahine kane make, aole i malu ko ke keiki makua ole.

Ua laweia ko ka mea hewa, ua laweia ko ka mea pono, ua laweia ko ka mea ikaika, a ua laweia ko ka mea nawaliwahi. Nolaia, aole kumu e ikaika'i na kanaka i ka hana; ua pono no ko lakou mola.

Ke olelo mai nei ka poe akamai, elua wahi e lilo hewa'i ka waiwai a kanaka. Ina i lilo i ka pawa, a me ka aihue, a me ka lawe wale, ua lilo hewa. Ua maopopo no hoi ma na aina a pau, ina aole i hoomaluia ka waiwai i kela mau mea, ua pono ole, ua nawaliwahi na kanaka, a hiki ole ia lakou ke hana nui. Aole i hoonuia ka waiwai ma ia mau aina, a lilo no ka aina maikai i neoneo. Oia no ke ano o Europa, i ka wa i haawi lili'i ia na aina, a hoopaiia na kanaka ma ka makemake o na hakuaina. I kela manawa, aole i hana nui na kanaka, aole hoi i nui ka waiwai, a he manawa naaupo loa hoi ia.

No ia mea, ua manao ka poe akamai a pau, he mea nui ka hoomalu i ka waiwai, i pau ole ia i ka aihue, a me ke kolohe. Elua no wahi e hiki ai.

1. Eia ka mea mua e malu ai ka waiwai, o ka manao i ke Akua, a me ka mea i hoikeia mai iloko o ka olelo a ke Akua. Ina manao na 'lii e imi i ka mea e malu ai ka waiwai, a me ka aina, pono ia lakou e imi i ka mea e huli ai na kanaka i ka pono. Ina e huli io na kanaka i ke Akua, alaila, pau koke ke kolohe, a me ka mea e hewa'i, a malu maoli no ka waiwai. Ina ma ka hewa na kanaka a pau, alaila, make hewa na kanawai.

Aole e ko ke kanawai, ke pau loa na kanaka ma ka hewa. Ina i nui na kanaka ma ka pono, a hapa na kanaka ma ka hewa, alaila, makau ka poe hewa. Aka, ina ma ka hewa ka nui, alaila, aole o lakou makau.

O ka malu maikai o ka waiwai, oia kekahi mea i waiwai koke ai na aina a pau i malama i ke Akua, a me ka pono ana i hoike mai ai. Oia kekahi uku a ke Akua i haawi mai ai i ka lahui kanaka i makau aku ia ia. Ina pono ke kanaka hookahi, aole malu ka waiwai ilaila. Ina elua kanaka i pono, aole no e malu. Aka, ina pono ka nui, alaila, ua malu. Nolaila, pono i na 'lii, a me na kalaiaina a pau, e imi i ka mea e huli ai na kanaka i ke Akua. O ka aina malama i ke Akua, ua malu no ia aina; ua ikaika kolaila poe i ka hana, a nui loa kolaila waiwai.

2. Aka, ma na aina a pau, ua kolohe no kekahi poe, aole i manao i ke Akua a me kona pono, a me kona kanawai. Nolaila, he mea nui ke imi i mea e makau ai lakou, i mea e malu ai hoi. Aole he mea e ae e noho malie ai lakou, o ke kanawai no. Ina manao lakou e hoopaiia lakou ke hewa, Alaila, makau. Aole nae e pono ke kau ke kanawai me ka hoopai ole. Ina i hewa ke kanaka, pono e pili io ke kanawai ia ia, e like me ka olelo iloko o ke kanawai. Ina aole pela, aole malu ka waiwai, a molowa ka poe imi waiwai.

Aole pono i ka poe hana i ke kanawai, ke hoopai i ke kanawai. Pono na kekahi mea i hana, a

na ka poe okoa e hoopai. Eia hoi kekahi mea nui i ka hoopono ana, i manao pono ai ka lunakanawai, aole pili i kekahi, aole pili i kekahi. Ina hihia na kanaka elua, kekahi i kekahi, aole pono e noho lunakanawai kekahi o laua. Ina pela hoopono no oia ia ia iho, a hoahewa i kona hoapaio.

Oia kekahi hewa nui ma keia aina. Ma na mea hihia a pau o ka aina, aole lunakanawai nana e hooponopono. Ina hewa uuku ke konohiki, a ino ka manao o ka hakuaina, alaila, aole lunakanawai nana e hooponopono. Aia no ia i ka manao o ka hakuaina. Nolaila, apono no oia ia ia iho, a ahewa aku i ka hoaina. Aole mea nana e kokua mamuli o ka hoaina. Nolaila, ua pai wale ia kekahi, a ua hao wale ia kekahi. Nana aku kekahi alii i ka hana a kekahi alii, a maopopo no ia ia ua hewa, aole nae he lunakanawai nana e olelo aku.

Nolaila, he mea nui ke kanawai pili i na 'ii. Ina kii aku kekahi kanaka i ka waiwai o kekahi kanaka, ua maopopo ke ano o ia mea. He aihue ia, a he lawe wale. Aka, ina kii aku ke alii a me ka hakuaina, a me ka luna, hana no lakou e like me ko lakou manao, aole hoi e olelo ia ua aihue lakou, a ua lawe wale lakou; aka, o ka nui o ka lilo hewa ma ia mau mea, ua nui loa no, ua uuku ka lilo i ka aihue maoli.

No ia mea, aole pono e kau i ke kanawai hooki i ka aihue, a kau ole i ke kanawai hooki i kela mau mea. I keia manawa, aole makau ka poe.

hana i ka powa, aole makau i ka aihue, aole makau i ka poe kolohe. Eia wale no kona mea makau, o lawe wale ia kana, e ka poe hakuaina. Oia ka mea e nawaliwali ai kona mau lima i ka hana. Ina pono na kanawai, a me ka hana ana o na 'lii, a me na haku o lakou, ka poe e malu ai ka waiwai, a nolaila ko ke Akua hoonoho ana ia lakou i alii, i mea e malu ai ka waiwai, a me na kanakapu. I keia aina, ua lilo ka poe hoomalu i ka waiwai, i poe lawe i ka waiwai. Aole ikaika na kanaka i ka hana, aole hoi e nui ka waiwai o ka aina, a pau ia hewa.

Ua manao kekahi alii, ina hoopauia kela hana, alaila, pau ka waiwai nui o na 'lii, a pau ko lakou noho alii ana. No ka naaupo ia manao. Ma na aina i waiwai nui ai na makaainana, ua waiwai pu no me na 'lii. A ma ia mau aina, hiki pono no ka na 'lii olelo. Ma ka honua nei a puni, aohe alii waiwai, ke like ka noho aina ana, me ka noho ana ma Hawaii nei. Mamua, noho lakou ma Beritania pela, a ia wa aohe waiwai. Aole malu iki ka aina, a kua pinepine. A i kekahi kua ana, imi kekahi poe alii, a kakau lakou i ka olelo i kapaia o Magna Charta. Oia ka hoomaka ana o keia pono i malamaia i keia wa ma Beritania. Malaila mai ka waiwai nui, a me ka pomaikai o ia aupuni. Kakau no ke alii i kona inoa ma kela pepa, a oia kekahi kumu nui o na kanawai a pau o Beritania.

O Ioane ke alii i ka wa i kakauia'i kela olelo; a hooiki no oia e malama ia olelo. A pela no

hoi kana keiki o Heneri. Heluhelua ua palapala la i ka po, e a ana na kukui. A pau ka heluhelua ana, kinai lakou i na kukui, a uwo aku la, "Pela e pilau ai, a palaho ai hoi ma ka po, kela uhane keia uhane i malama ole i kela olelo." Alaila, olelo mai ke alii, "Na ke Akua e kokua mai ia'u, a e malama hewa ole au ia mau mea i ko'u noho kanaka ana, a i ko'u noho haipule ana, a i ko'u noho haku ana, a i ko'u noho alii ana." A mai kela wa mai, hooiki no na 'lii a pau o Beritania e malama ia olelo. Ina aole hooiki ke alii pela, aole paha loa ia ia ke aupuni.

2. Eia ka lua o na mea i oleloia ma na lalani mua o keia pauku. *E hana ke kanaka me kona waiwai e like me kona makemake.* Aole nae e pono ia ia ke hana i mea kua i kona hoalauna, a i ka mea e poino ai na kanaka e.

Eia na waiwai i pili pono i ke kanaka. O kona kino, a me kona mau lala; o kona manao, a me kona ike; o kona ikaika, a me na mea a kona mau lima i hana'i, o ka waiwai ana i kuai ai, a me ka waiwai a kona makua, a me kona kupuna i kuai ai, a ili pono mai nona. O keia waiwai a pau, ua pili pono i ke kanaka, a pono no ia ia ke hana me ia mau mea e like me kona makemake. Aole pono e papaia oia, aole pono e kapu. Pono no ka auhau, a me ke kanawai maikai pili like ia lakou a pau e malu ai.

Ina hiki i kela kanaka keia kanaka ke kua i kona waiwai e like me kona makemake, a hana

hoi mamuli o kona manao iho, alaila, oluolu no oia, a hana ikaika no. Ina makemake na kanaka e ai i ka lakou, pono no, ina makemake e komo, e komo no, a ina makemake e kuai, e kuai no, e like me ko lakou makemake. Me ka hana ino ole nae i na kanaka e. Ina hana kekahi kanaka i ka laau make, a kuai aku, ua hana hewa aku oia i kona hoalauna. Oia ke ano o ka hana ana a kekahi poe ma Kina. He laau hewa ka opiuma. Nui loa na kanaka i make i ka ai ana, a i ke puhi ana ia laau. Nolaila, pono ko lakou hookapu ana ia mea.

Pela no ka rama. He mea ia e poino ai na kanaka, a me ke aupuni, nolaila, pono no ke kapu. Eia na kapu hewa loa, o na kapu e waiwai ai kekahi, a e nele ai kekahi. Pono e malu like na kanaka a pau, a e kapu like na kanaka a pau. Ina pela, oluolu na kanaka. A ina i pono ka hoomalu ana, a hana kela kanaka keia kanaka me kona waiwai, e like me kona makemake, alaila, ikaika no ia i ka hana.

Ua ike nui kela kanaka, keia kanaka i kona waiwai iho, a manao nui no oia malaila, nolaila, aole pono e olelo ka mea e ia ia. Nana no ka olelo no kona waiwai iho. No ka oiaio o keia mau olelo, ua maopopo ka hewa o na kanawai i hanaia ma kekahi aina.

1. Ua maopopo ka hewa o kekahi kanawai o Beritania, o ke kanawai kokua i ka poe kuai ma Inia hikina. Mamua, ohumu pu kekahi poe mea

waiwai ma Beritania, a olelo aku i na 'lii, a aeia mai lakou e kii aku i ka waiwai ma Inia, a lawe i Beritania e kuai, a ua kapu kela kuai i na kanaka e a pau loa. Eia ka hewa o kela hana ana. No ka lilo ia lakou wale no kela kuai ana, nolaila, kuai lakou ma ko lakou manao, a kuai nui. A waiwai nui iho la kela poe, a poino ko Beritania a pau, no ka mea, aole loa ia lakou ka waiwai o Inia, ke uku ole lakou, e like me ka makemake o kela poe.

Pela no hoi kekahi poe ma Sepania mamua. Na kela poe wale no i kii aku i ka waiwai o Amerika hema, a lawe i ko lakou aina e kuai. Ua kapu i na kanaka e ke kii. Nolaila, poino kekahi poe kuai ma Beritania, a ma Sepania, no ka mea, aole hiki ia lakou e holo i Inia, a i Amerika hema, a poho ko lakou moku, a me ko lakou waiwai. I keia manawa, ua pau kela hana ana ma Beritania, a me Sepania.

Aole nae e pili keia olelo i ke kanaka imi akamai i ka mea hou, a palapala i ka buke hou. Pono e kapu kela mau mea nona, nona wale no. No ka mea, o kona waiwai pono ia. Ina imi akamai ke kanaka i ke kaaahi, pono no e uku nui ia oia no kona imi akamai ana. Pono no hoi, na ka poe makemake i kaaahi e uku. A pela no hoi ka buke i palapala hou ia. Ina he buke maikai ia, pono no e uku nui ia oia. Nolaila, pono e haawi ia ia, ke kuai. Nana no e kuai ma kona manao. Ua hana na aina naauao a pau pela, i mea e ikaika'i na kanaka i ka imi i na mea maikai

hou, a i mea e ikaika'i ka poe akamai i ka palapala i na buke hou.

2. Ma keia olelo i oleloia maluna, ua maopopo ka make hewa o na kanawai hooikaika i na kanaka i na hana. Mamua, kau na 'lii ma Farani i ke kanawai, e kanu na kanaka a pau i ka hua palaoa. Manao iho la kekahi poe, aole pono ko lakou aina i ka hua palaoa, a hanai bipi iho la lakou. Nolaila, hihia kela poe i ke kanawai, a liia. Kapa aku kekahi poe i kela mea, he kanawai, aka, o ka inoa oiaio, he pawa maoli no. Aole pono e kau i ke kanawai e kantu i kekahi mea. Eia ka pono, o ke kanawai uku i na hana pono. Ina manao na 'lii, he mea waiwai ke kilika ma keia aina, aole pono e kau ke kanawai e hoohana i na kanaka malaila. Pono nae ke kanawai uku, penei. O ke kanaka hanai i na enthe, a hana lakou i hoo-kahi pauna kilika, uku ke alii ia ia i hoo-kahi dala, a kuu aku ia ia i ka auhau o ka makahiki paha. Ina pela ke kanawai, alaila, ikaika na kanaka i ka hana, a waiwai ke kanaka, a waiwai ka aina.

3. Ma keia olelo, ua maopopo ka hewa o na kanawai hookapu i na hana. Ma kekahi aina, ua kapu ka oihana kamana, a me ka oihana amara, a me ka oihana hana lole, a me kela oihana keia oihana. Ina hana ke kanaka i keia mau hana me ke ao ole mamua, hewa no i ke kanawai. Ina i hoo-hewaia oia no ka hawawa o ka hana ana, a ina no ka wahahee ana, ina ua pono. Aka, ina akamai kekahi kanaka i kekahi hana, pono no ia

ia ke hana malaila, aole pono e kapu. Ina kapu, alaila, emi no ka hana, a nawaliwali na kanaka, aole e ikaika i ka hana ana.

4. Ma keia mau olelo ua akaka ka hewa o na kanawai kokua i kekahi poe imi waiwai, a kokua ole i kekahi poe imi waiwai. O na kanaka hooikaika like, pono e kokua like ia lakou. He mea nui i ka hooponopono ana, e pili like na kanawai a pau, i na kanaka a pau. Ina he kanawai hoo-hewa, pono e pili like ia i ka poe hewa a pau, a ina he kanawai kokua, pono e kokua like ia i ka poe hana like a pau.

5. Ma keia mau olelo, ua maopopo ka hewa o na kanawai pili i ke kanaka i hoopau i kona waiwai e like me kona mana. Ma kekahi aina, he mea kapu i kekahi poe ke kilika, aole e komo i ka lolo kilika, a me ka lolo maikai. Ua nui na kanawai mamua, ma Europa, e like me ia. I keia manawa, ua pau. Ua makemake no kela kanaka, keia kanaka e hana me kona waiwai, e like me kona mana. Ina hiki ia ia ke hana pela, alaila, ikaika no oia i ka imi. Ina kapu kela mea, nawaliwali no oia, aole e ikaika i ka hana, aole hoi e waiwai ka aina.

PAUKU III.

INA E KUU WALE IA NA KANAKA, A LOAA IA LAKOU KA POINO O KA PALAUALELO, ALAILA, MAKAU LAKOU, A HOOIKAIKA LAKOU I KA HANA.

Ua maopopo no ko ke Akua mana, e ukuia ka poe hana a pau. Ua maopopo no hoi kona

manao e nele ka poe hana ole. Ke i mai nei o Solomona, "O ka palaualelo ka mea e poho ai, a o ka uhane hoomolowa, e pololi no ia." "Aole e hopu ka mea molowa i kana mea ai." "O ka aoao o ka poe palaualelo, ua like ia me kahi paapu i na kakalaioa." "O ka makemake o ka palaualelo, oia kona mea e make ai." Ke i mai nei no hoi o Paulo, "Mai hoopalaleha i ka hana." "Ia makou e noho ai me oukou, ua olelo aku makou ia oukou peneia, Ina aole e hana kekahi, aole hoi ia e pono ke ai."

Ua maopopo no ko ke Akua manao, e pololi, a e hune, a e poino ke kanaka noho molowa, a hana ole. Ina hana akamai ka poe kalaiaina, e kookua no lakou mamuli o kela manao o ke Akua. Imi no lakou i mea e ko ai ko ke Akua kanawai. Hoopai no ke Akua i ka poe hana ole, a pono no e ku like na kanawai o ka aina me na kanawai o ke Akua. Pono e imi i ka mea e nele ai, a e poino ai ka poe molowa, a me ka poe hana ole. Pehea hoi e hiki ai?

I. I ka mahele pono ana i ka waiwai. Ina maheleia ka waiwai a pau, a lawe kela mea, keia mea i kona iho, alaila, aole hiki i ka mea molowa ke kii i ka hai, i kana wale no. Alaila, o ka hana wale no ka mea e loaa'i ia ia ka ai, a me ka ia, a me ka lolo, a nolaila, aole hiki ia ia ke hoomolowa, aole hiki ke noho wale; e hana no oia. Ina aole maheleia ka waiwai, alaila, hiki no i ka poe hana ole e kii wale i ka ai a me ka waiwai, a

he mea mau no i keia poe ka hoomaunauna, a me ka ai nui, a me ka uhauha. Aka, ina i mahele pono ia ka waiwai, alaila, ua waiwai nui ka poe malamama, a me ka poe hana nui, a hune ka poe malamama ole, a me ka poe hana ole, a ike lakou i ka pololi, a me ka poino, alaila, ikaika paha lakou i ka hana.

Aka, ina maheleia ka waiwai, imi no ka poe molowa i wahi e loa wale mai ai ka lakou, me ka hana ole. O lakou no ka poe aihue, a me ka poe lawe wale. Nolaila, he mea nui na kanawai hoomalu i ka waiwai. Elua pono nui e loa mai ma ia kanawai. E oluolu mai ka mea nona ia waiwai i hoomalua, a e noho pomaikai no oia, no ka mea, ua malu kona waiwai, aohe mea e hiki ia ia ke lawe. A eia kekahi pono nui o ia kanawai. No ka hoonoleia o ka poe molowa, oia hoi ka poe aihue, a lawe wale: ua nele nae lakou no ke kanawai hoomalu, a nolaila, hooikaika lakou i ka hana, i loa ia lakou ka ai, a me ka mea e pono ai. Ina aole lakou e hana, o ko lakou make no ia.

E olelo mai paha kekahi poe, ua oolea loa keia. Ina i oolea, no ke Akua mai ke oolea, aole no ke kanaka. No ka mea, aia la mahea ka pono o ka ai ana a ka mea hana ole i ka ai a ka mea hooikaika i ka hana. Ina ai wale ka mea palaualelo i ka ai a ke kanaka hooikaika, he oolea loa ia, he hana ino maoli. Eia ka pololei maoli, e like ka waiwai o ke kanaka me ka nui o kona hooikaika ana. He mea hewa loa ke lawe i ka waiwai a ka mea hana, a haawi i ka mea hana ole. Nolaila,

ua maopopo ka pono o ke kanawai hoomalu. Ua pono, ua pololei maoli. A ina i make i ka pololi ka poe hana ole, ua pono no ke kanawai, no lakou iho no ko lakou make.

Ina i mana'ia, ua oolea, no ke Akua mai no ia, no ka mea, olelo mai no oia i ka wa i kinohi, "Me ka hou o kou maka e ai ai oe i ka ai, a hiki i kou wa e hoi hou aku ai i ka lepo." O kela kanawai, aole ia kakou ia. Aka, ua maopopo no ko ke Akua manao. A ua maopopo no hoi ia ia ka mea e pono ai na kanaka. Ua ike no hoi oia he mea pono ka hana, he mea hewa ka hana ole, a nolaila kona kanawai.

II. Eia kekahi mea e nele ai ka poe molowa, Ina aole haawi wale aku na kanaka ia lakou. Ina i poino ke kanaka i ke Akua, a hune, alaila, pono no ke haawi wale aku ia ia. Aka, ina nona iho kona hune, alaila, aole pono ke haawi wale aku ia ia. Ma na aina naauao, ua kokua nui ia ka elemakule, a me ka luwahine, ka wahine kanemake, a me ke keiki makua ole. Ua kokua nui ia ka poe mai, a me ka poe poino. Aka, o ke kanaka mai ole, a molowa wale, a nolaila pololi oia, aole loa wale kana ai.

I ka wa mamua, kokua likeia ka poe hune a pau. I keia wa, aole kokua ka poe noonoo i ka poe hana ole. Imi lakou i ka hana, a ina ae mai ka poe hune e hana, alaila kokua mai lakou. Ua kukuluia na hale hana, a malaila i malamala'i ka poe hune. Ina elemakule, aole hoohehe, a ina

nawaliwali, aole no. Aka, ina he kanaka ikaika, aole loa kana ai, ke hana ole oia.

Pela no hoi ma na hale paahao. O ka poe a pau i komo iloko, hoohanaia lakou. Aole mea noho wale. I ka wa e komo ai oia iloko, ninauia oia ka hana ana e makemake ai. Ina mumule oia, a hai ole mai, alaila, hoonoho koke ka luna ia ia ma ka hana ana e mana'o ai. Ina hoole mai oia, aole e hana, alaila paa koke oia iloko o ke keena uuku, he wahi poeleele hoi, a malaila no oia e noho ai me ka ai ole, a me ka wai ole, a ae mai oia i ka hana, alaila haawi aku i ka ai nana.

Oia kekahi hemahema nui i koe ma keia aina, o ka hale ole kahi e paa ai ka poe hewa. He poe palaualelo loa kela poe, a ai lakou i ka ai a ka poe ikaika i ka hana, a hoonawaliwali lakou i ka poe hana nui. Aole pono e hele pu kela poe me ka poe pono. O ka poe akamai i ke kalaiaina, mana'o nui lakou i keia, i ke kaawale ana o ka poe hewa. No ko lakou makemake ole i ka hana, hele lakou, a pili aku me ka mea hana, he mea waiwai hoi, a hoowalewale ia ia, a lilo ua kanaka hana nui nei, i mea hana ole. Nolaila, pono e kaawale lakou. Aole pono e hui pu ka poe paa-hao, me na kanaka pono, aole pono e kamailio pu lakou.

Eia kekahi, o ka poe i hoohanaia ma keia aina, aole i nui ka lakou hana, ua uuku wale no. Aole pono e ai wale lakou i ka ai a ka poe hewa ole. Pono e nui ka hana, i uku no ka hewa kekahi, a i uku no ka ai kekahi.

Ina i like ka hana ana me keia mau mea i olelo-ia maluna, alaila makemake no na kanaka i ka hana, a o ka poe makemake ole, e makau auanei lakou, o pololi, a nolaila ae mai no i ka hana.

PAUKU IV.

INA I NUI KE KUMUWAIWAI, OIA KEKAHI MEA E IKAIKA'I NA
KANAKA I KA HANA.

Eia ka mea e maopopo ai ka oiaio o kela olelo i olelo ia ma ke poo. Ina aole hui pu ia ka hana me ke kumuwaiwai, alaila, he mea ole wale no ke kumuwaiwai. Ina he aina ko kekahi, makemake no oia i kela aina i wahi e mahiai ai. Ina makemake kekahi i ka pulupulu, ua makemake no oia ia mea, i mea lolo. Ina makemake kekahi i ka wauke, makemake no oia ia mea, i mea kapa. Ina makemake kekahi i na mea paahana, makemake no oia ia mau mea, i mea e hiki ai ia ia ke hana. He mau mea waiwai ole loa keia, ina aole i hui pu ia me ka hana.

Eia kekahi. Ina he kanaka mahiai, ua makemake nui oia i ka aina. Ina he kanaka hana lolo, makemake nui no oia i ka pulupulu. Ina he wahine kuku kapa, makemake no oia i ka wauke. Ina he kamana, a he amara paha, ua makemake nui laua i na mea paahana.

Ina i nui ka aina, a nui na kumuwaiwai, alaila, ikaika na kanaka, no ka mea, nui ka loa. Ina uuku ka aina, aole hiki i ke kanaka ke hana i kela la i keia la, no ka uuku. O ke kanaka hana

lole, ina uuku ka pulupulu, aole hiki ia ia ke hana i kela la i keia la. A pela na hana a pau. Ina aole kumu e waiwai ai na kanaka, alaila, molowa lakou, no ka mea, aneane makehewa ka hana ana.

Ma na aina a pau, ina i nui ke kumuwaiwai, ua ikaika no ka hana ana a na kanaka. Eia ka mea e akaka'i, ina hune ke kanaka, aole kumuwaiwai, hooikaika paha oia e kanu ko. Ina o kona jima wale no, elima paha eka i pau ia ia i ka makahiki hookahi. O na dala i loa ma kela ko, elima paha haneri, a lilo kekahi i ka wili, a me ke puhi ana, a i ke kuai ana i na pahū a koe 300 dala. Ina mabeleia kela dala, ua like ia me ke dala hookahi i ka hana ana i ka la hookahi, a puni ka makahiki. Oia ka waiwai loa i ke kanaka kanu ko i kela la, i keia la, ke hana ikaika oia, oia wale.

Aka ina he wahi kumuwaiwai ko kekahi kanaka, alaila loa ia ia eha dala i ka la hookahi. Penei no oia e hana'i. Kuai oia i kekahi mau bipi kauo, a hana pu ke kanaka me kela mau bipi. Ina pela ka hana ana, alaila, pau no ia ia na eka he iwakalua. A o na dala maloko olaila, elua tausani. A lilo i ka wili ana, a i ke puhi ana, a i na mea o, ewalu haneri, a koe 1.200 dala. Ina i mabeleia kela mau dala, ua like ia me na dala eha no kela la keia la ana i hana'i. No keia loa nui ana, ikaika no oia i ka hana, aole loa oia e molowa.

Ma na aina i uuku ke kumuwaiwai, malaila, aole i uku nui ia ka poe hoolimalima i ka hana,

Ma na wahi i nui ke kumuwaiwai, malaila, ua uku nui ia ka poe hoolimalima e hana. Ina i nui ka waiwai ma kekahi aina, ua pomaikai ka poe hana, o lakou ka poe pomaikai nui.

Aole nae e waiwai nui ka aina ma ka loa mai o ka waiwai wale no. Eia ka mea e waiwai ai ka aina, ke hapa ka lilo aku, a nui ka loa mai. Ina he umi tausani dala i loa mai i ka makahiki hoo-kahi, a he umi tausani dala i lilo aku, aole no e waiwai ana ka aina hana mau pela, a me na kanaka hana like me ia. Nolaila pono e nana kela kanaka keia kanaka a nana pu no na 'Iii a pau i kahi e lilo make hewa'i ka waiwai.

Ina i laweia mai 100 pahu rama maanei e kuai, a kuaiia maanei, ua poho ia waiwai a pau. I kekahi makahiki mamua aku nei, ua oi aku na pahu i ka haneri, he mau pahu nui loa hoi. He umi tausani paha dala i lilo i kela rama. A ina pela ke kuai ana i kela makahiki, i keia makahiki, alaila, i na makahiki he umi i hala aku nei, hoo-kahi haneri tausani dala i lilo. Ua poho wale ia waiwai, a o ka mai o ke kino, a me ka make ana o ka uhane ka mea loa mai.

Ina ua malamaia kela haneri tausani dala, i mea e hooponopono i ka aina, i kumuwaiwai, e waiwai hou ai, ina ua pono ka aina. Ina i waihoia ma Honolulu kekahi o ia mau tausani, a ma Waikiki kekahi, a ma Ewa kekahi, a ma na wahi o Maui nei kekahi, a pela no hoi ma Hawaii, a ma Kauai, ina ua lilo kela mea e like me ka hua i ka-

nui a ulu, a hua mai i ka hua a nui loa. Aloha ino i kela waiwai lilo wale.

Eia kekahi hemahema nui ma keia aina, aole i malamalama ka mea loa, i kumu e waiwai hou ai. Ina loa i ke kanaka kekahi dala, a me kekahi waiwai, hoopau koke no oia, no kona manao e loa hou mai. Aole pono pela. Pono e malamama i kekahi, i kumu e waiwai hou ai, a ina pela ka hana ana, waiwai koke no na kanaka, a waiwai koke no ka aina. Hookahi wale no mea e waiwai ole ai kekahi poe, o ka hoomaunauna no.

O ke kaua kekahi mea nui loa i waiwai ole ai na aina. Pau ke kumuwaiwai i ke kaua, a haalele na kanaka i ka hana. Ina e waiho ana ma Britania ka waiwai a pau a lakou i hoopau ai i ke kaua, i ka haneri makahiki i hala, ina ua like ke dala malaila me na pohaku o na alanui no ka nui loa. Helelei liili ka waiwai i ke kaua, e like me ke oka i ka makani. Nolaila, pono i ka poe kalaiaina, e imi ikaika i mea e pale ai i ke kaua.

PAUKU V.

O KA NAAUAO KEKAHI MEA NUI E IKAIKA NA KANAKA MA KA HANA.

Elua wahi e hiki ai i ka naauao e hoomahuahua i ka hana.

1. *Eia kekahi, no ka hooikaika maoli ia lakou.*
2. *Eia ka lua, kuhikuhi ka naauao i kahi e loa mai ai ka waiwai.*

1. *He mea hooikaika maoli ka naauao i ka hana.*
 He mea nui ka molowa i ka poe naaupo a pau ma-
 na aina a pau, mai o a o. . No ka mea, aole lakou
 ike i ka maikai o ka waiwai; aole hoi i ike i ka
 hope o ka hooikaika ana i ka hana. Oia kekahi
 kumu nui o ka molowa ma na aina naaupo a pau.
 Ina, aole ike ke kanaka i ka waiwai, aole loa oia
 e hooikaika ma ka imi waiwai. O ka mea ike ole
 i ke dala, aole loa oia e hooikaika i ka imi dala.
 O ka mea ike ole i ka lolo, aole ia e hooikaika i
 ka imi lolo. O ka mea ike ole i ka hale maikai,
 aole ia e imi i ka hale maikai. Ua ike no hoi ke-
 kahi poe kanaka i kela mau mea, aole nae i hoo-
 maopopo lakou, he waiwai maikai kela mau mea.
 Ma Nuuhiwa, aole i makemakeia ka lolo komo, a
 me ke kamaa, a me ka papale, a me ka lolo, a me
 ke dala. O ka pu a me ka paoda ko lakou make-
 make.

Pela no ka poe inikini ma Amerika. Ua nui
 na makahiki a lakou i ike ai i ka waiwai o Ameri-
 ka, aole nae lakou i hoomaopopo he waiwai io.
 Aole lakou e hana, noho molowa no lakou, a ua
 oia mau no ko lakou hupo loa, a me ko lakou
 waiwai ole. Ua hooikaika iki nae lakou. No ka
 mea, ua makemake lakou i kekahi mau mea hou
 ekolu. O ke kihei huluhulu, o ka pu, a me ka
 paoda. A hooikaika io no lakou e loa kela mau
 mea.

E like me ka nui o ka waiwai a ke kanaka e
 makemake ai, pela no ka nui o kona hooikaika
 ana. Ina makemake oia i ka ai wale no, aole

mana'o i ka mea e, alaila hooikaika uuku no oia. Ina makemake hou aku i kekahi mea, i ka ia paha, alaila, mahuahua iki kona hooikaika ana, i loa'a ia ia ka mea ana i makemake ai. A ina makemake hou aku oia i kekahi mea, i ka lolo paha, alaila mahuahua hou aku kana hana ana, i loa'a ia ia ka lolo. A mahope, mana'o i ka hale, a i ka waiwai paa, i mea e kauoha aku ai na ke keiki, alaila ikai-ka loa kana hana ana, aole hiki ke hoomolowa hou aku.

O ka poe naaupo loa, aole lakou makemake i kela mau mea, nolaila, uuku ka lakou hana ana, ua molowa no. I ka wa mamua loa, naaupo na kanaka o Europa, aole lakou i ike i ka waiwai maikai o Asia. A hiki i ka manawa o ke kaua i kapaia o "na kaua hemolele," alaila hele nui na kanaka o Europa, e kaua ma Asia. Alaila ike nui lakou i ka waiwai maikai o Asia, a malaila mai ka mahuahua ana o ka pono, a me ka naauao, a me ka waiwai o Europa.

Aka, ina ike ka poe naaupo i ka waiwai, a makemake lakou, aole no lakou e ikai i ka hana, ke maopopo ole ke ano o ka hana ana, i mea e loa'a mai ai kela waiwai. Nolaila, pono e hoakakaia.

2. Ka naauao, he mea ia e kuhikuhi i kahi e loa'a mai ai ka waiwai.

No ka mahiai ana. Ma ka naauao e waiwai nui ai ka mahiai. Ina i naauao, hiki no ia ia ke noono'o i na ai pono ke kanu, o ka ai make pono ke

kuai; a ma ka naauao e hiki ai i ke kanaka ke hoohana i ka bipi, a me ka lio, a me ka wai, a me ka makani. Ina i naauao na kanaka o keia aina, e like me ka naauao o ka poe mahiai ma Beritania, alaila, loa nui ka waiwai ma ka aina uuku. Nolaila, he mea nui i ka poe mahiai, ka naauao. Aole e waiwai nui loa na kanaka o keia aina, a naauao e lakou, i mea e hiki ai.

No ka poe hana lole, a me na mea e like me ia. Aole hiki i ka poe naaupo ke hana i ka lole, a me ka pahi, a me ka lipi, a me ka hale maikai. A naauao na kanaka o kekahi aina, a ao i ka hana, a maopopo ka ike, alaila hiki. E like me ka nei o ka poe i naauao ma kekahi aina, pela ka nui o na hana i pono ma kela aina.

Ina i naauao, alaila, ike no lakou i ke ano o ka hana ana ma kekahi aina, a me kekahi aina, a nolaila hiki pono ia lakou ke hana iho. Ina i naauao ke kanaka, ua ike no oia i na kanawai o na mea i hanaia, a me na mea a pau e pono ai. Nolaila, hiki pono no kana hana ana. Hiki wawe no ka hana ana, a maikai no na mea i hanaia. Ua mahuahua na mea maikai i hanaia ma kekahi aina, e like me ka mahuahua o ka ike, a me ka naauao. Nolaila, he mea nui i ke kalaiaina ana, e hoolaha ike.

No ke kuai. Aole hiki i ka poe naaupo, ke kuai nui. A ina kuai nui lakou, aole lakou e po- maikai ana. Ina manao kekahi o onei e holo aku i Amerika e kuai, poho koke no kona waiwai, no

kona naaupo. Pono e ike mua i ka waiwai o keia aina i make pono ke kuai ma Amerika. Pono e ike mua i na dala iloko o kela waiwai i laweia, a me na dala i lilo, i ka lawe ana i Amerika. Pono e ike mua i ke ano o ke kuai ana malaila, a me ka nui o ke dala i lilo i ka lawe ana mai maanei. A ina ike ke kanaka i kela mau mea a pau, a me kekahi mau mea iho, alaila hiki ia ia ke kuai.

Ina i like pu ke kumuwaiwai o kekahi mau kanaka, a like pu ko laua ikaika, a oi aku ka ike o kekahi o laua, alaila, e oi no ka waiwai loa o ka mea ike, a e poho ka mea naaupo o laua. Ina ua kokoke like ko laua ike, alaila kokoke like ko laua loa aku, ina i oi nui aku ka ike o kekahi o laua, alaila, oi loa aku no kona loa. Ina he oiaio ia, alaila, ua maopopo loa ka mea e waiwai ai ka aina; o ka naauao no, a me ka ike. Ma keia olelo, ua maopopo ka mea e waiwai ai kekahi aina, a me ka mea e waiwai ole ai kekahi aina. Aohe aina ma ka honua nei i nui ka waiwai, a naaupo na kanaka. He mua ka ike, he hope ka waiwai. O ko ke Akua kanawai ia, a ua ko ia kanawai.

Ma na aina naaupo, ua molowa na kanaka, no ko lakou ike ole i ka waiwai, a no ko lakou hoomaopopo ole i ka maikai o ka waiwai; a no ko lakou ike ole i kahi e loa mai ai ka waiwai.

Aole nae e waiwai ka aina ma ka ike ana o ke kanaka hookahi. Ina hookahi kanaka i naauao, hookahi paha kanaka o waiwai ana. A ina i

naauao na kanaka a pau loa o ka aina, alaila, e waiwai nui no ka aina. Aole nae e waiwai nui loa ke kanaka hookahi i kona naauao hookahi ana. No ka mea, he hana kokua ka imi waiwai. Ina kokua kekahi i kekahi, alaila, hiki pono. Kokua ka mahiai i ka lawaia a kokua pu o laua elua, i ka mea paahana, a kokua kekahi paahana i kekahi paahana, ina pela, waiwai no lakou a pau, a pomaikai kekahi i kekahi. I keia wa, ua poino ka mea mahiai, no ka mea, aole kanaka nana e hana i oopalau, a i kaa bipi, a me ke kaulua. Poino ka poe kanu ko, no ka mea, aohe kanaka akamai maanei nana e hana i ka ipu hao, a me na ipu lepo, na mea e pono ai ke puhi ana.

I keia manawa, poino na mea manao kanu pulupulu, no ka mea, aohe kanaka maanei nana e hana i ka huila, e hemo ai na anoano, aohe hoi mea nana e hana i ka huila wai e hilo ai, a e ulana'i ka lole. Ina i lako ka aina i na paahana a pau, alaila, kokua nui no kekahi i kekahi, a waiwai no kekahi i kekahi. A pili no hoi keia olelo i na 'lii. No ka mea, waiwai no na 'lii i kanaka, a waiwai na kanaka i na 'lii. Nolaila, pono e imi kela kanaka keia kanaka i ka mea e naauao ai kona hoa. Aole e pono kekahi kanaka ke naauao e loa ia ia ka pono, ia ia wale. Pono e kokua kekahi kanaka mamuli o kekahi kanaka, e like me ko ke Akua manao. Pono no hoi i na 'lii, e kokua i na kula, na mea e naauao ai na kanaka, a naauao lakou, alaila, pomaikai, a pomaikai pu no me na 'lii.

Elua wahī nui e hiki ai i na 'lii ke kokua i ka naauao.

I. Eia ka mea mua, o ka hoomahuahua i ka ike.

II. Eia ka lua, o ka hoolaha aku, i ike na kanda-ka a pau.

1. O ka hoomahuahua i ka ike. Ua nui na wahī e hiki ai ke hoomahuahua i ka ike.

1. O ka hookumu ana i na kula nui kahi e ao ai na kamalii, oia kekahi mea nui loa. Pono e kokua ke aupuni mamuli o ia mau kula. Pono e nui na buke ma na kula nui, i hiki i na haumana ke heluhelu mau i ka palapala. Pono e nui na mea hana, na mea ao hoi, i hiki i na haumana ke ao i ke ano o kela mea, keia mea, a me na mea a pau. Pono hoi e imi i na kumu akamai, a pono no hoi e uku nui ia lakou, i mea e ikaika'i lakou i ke ao ana. Ina aole kokua na 'lii i na kula nui, alaila, e hoowahawaha na kamaka, a haalele lakou i ke ao ana.

Eia hoi kekahi mea nui. Pono e kokua na 'lii i na kula nui i mea e oluolu ai ka manao o na haumana, a e imi hoi i ka mea e like ai ka manao o na haumana me ko na 'lii. No ka mea, ma na aina a pau, o ka poe i ao ma na kula nui, o lakou ka poe i naauao, o lakou no ka poe koikoi o ka aina. Ua manao nui ia no hoi lakou. Nolaila, he mea nui ka imi i mea e like ai ko lakou manao me ko na 'lii. Ina i like ka manao o ka poe i ao a pau, a kokua lakou mamuli o na 'lii, alaila, ua koikoi loa ka na 'lii. Aole mea e hiki ke ku e.

Ma na aina naauao a pau, o ka poe i ao ma na kula nui, o lakou no ka poe i hoonohoia ma kahi alii, a hooaliiia lakou, a o lakou no ka poe e pono ai ka aina. Nolaila aole loa e pono ke kaawale na 'lii, kaawale na kula nui. O ka naauao ke huipu ia ia me ka pono, oia ke kaula hao e paa ai ke aupuni aole mokuahana.

2. Pono e kauia na kanawai kokua i ka poe imi naauao. O ka poe naauao ka poe e pono ai ke aupuni, nolaila, pono lakou e kokuaia. Ma na aina naauao, aole auhauia na kumu o na kula nui, aole auhauia na haumana, aole lakou hele i ke kaula, aole hele i ka paikau, aole mea kaumaha i kauia maluna o lakou.

Aole o ke kanawai wale no ka i kokua i na kula nui. Kokua pu no ka poe mea waiwai. Kokua lakou i na haumana, oia kekahi. A kukulu kekahi i ka hale. A malama kekahi i kekahi kumu, a kuai kekahi i mau buke no ke kula. He mea mana'o nui loa ia na kula nui, ma na aina naauao.

3. Pono no e uku maoli ia ka poe i oi ke akamai i ke ao ana. Ua nui na wahi e hiki ai ke uku aku pela.

Eia kekahi uku pono. Ina imi akamai kekahi kanaka, a loa ia ia ka mea hou no kona imi akamai ana, alaila, pono e ukuia oia, i mea e waiwai ai oia no kona imi ana i kela mea hou i ike ole ia mamua. Ua hana pinepine na 'lii o Beritania pela. Waiwai loa ko Beritania, a me ko Amerika, a me

O Europa a pau, ia Hadelei, i kona imi ana i ka mea nana ia. A ina waiwai nui na kanaka e ia ia, alaila, pono no e ukuia oia no kela mea waiwai loa ana i haawi mai ai i na kanaka a pau.

Ua waiwai loa o Amerika, a me Beritania, a me Europa a pau, ia Robereta Fuletona, i kona imi akamai ana, a me kana hana ana i ka huila mahu. Ina pomaikai na kanaka he nui loa ia ia, pono e ukuia oia no kela mea nui loa ana i imi akamai ai. A ina i uku mau loa ia'ku ka poe imi i na mea hou, a maikai, alaila, ikaika no ka imi ana o na kanaka, a e manao no na kanaka he mea maikai io ka naauao.

Eia kekahi uku ku pono i ka poe naauao a pau. Ina hana lakou i kekahi mea hou, a palapala i kekahi buke hou, eia ka pono, no lakou no ka waiwai a pau i loa mai i kela mea hou. Oia kekahi mea i hanaia ma na aina naauao a pau. Oia ka mea e ikaika'i na kanaka i ka hana, a i ka imi, a oia ka mea e loa mai ai na buke maikai, a oia kekahi mea e ikaika'i na kanaka i ka imi naauao.

II. Eia ka lua o na wahi e hiki ai i na 'lii ke kokua i ka naauao, *ma ka hoolaha ana i ka ike*. Eia ka mea e laha loa aku ai ka ike, o na kula no, kahi e ao ai na kamalii a pau. Ma na aina a pau ua molowa kekahi poe, a nolaila, aole lakou e ao, ke hooikaika ole ia lakou. Nolaila, pono i na 'lii ke imi i mea e ikaika'i. Ina i naaupo kekahi poe, ua poino na kanaka a pau o ka aina ia lakou. Ina i naauao kekahi poe, ua pomaikai ka aina a pau ia lakou.

Eia ka naauao ku pono i na kanaka a pau ma kuaaina, ma na wahi a pau. Pono e ike lakou a pau i ka heluhelu, a me ke kakau lima, a me ka helu, a me ka palapala aina. Aole pono kekahi kuaaina ke ike ole oia i keia mau mea. A ina ike oia i keia mau mea a pau, alaila, hiki no ia ia ke hoomahuahua i kona ike i kela makahiki, i keia makahiki, no ka mea, ua paa ke kumu.

Eia kekahi mau kanawai, a me kekahi mau mea e ikaika'i na kanaka i ke ao ana.

1. O ka poe ike ole i ka palapala, pono e hoole-ia lakou, aole a lakou olelo no na mea o ke aupuni. Ma na aina pono, ua koho maoli ia kekahi poe alii kui, e na kanaka. A o kela poe i kohoia, ia lakou no kekahi olelo no ke aupuni. Ia lakou ka olelo nui no ka auhau ana. Aka, aole e pono ka poe ike ole i ka palapala e koho. O ka poe ike wale no. Ina pela ka hana ana, alaila, e makemake no na kanaka a pau e ike i ka palapala, i loa ia lakou kekahi olelo no ke aupuni.

2. Pono e malamaia na kula ma kela kulana-kauhale, keia kulana-kauhale, i wahi e ao ai na kamalii a pau. Aole hoi e pono ke hele na kamalii i kahi loihi loa i ke kuli, o molowa auanei. Pono e imiia ke kumu akamai, a me ke kumu e oluolu ai na kamalii. Alaila, makemake no lakou, a e ikaika no ka lakou ao ana. Ina he kumu oluolu ole. aole e mau ka hele ana o na kamalii.

Ma Amerika, ua nui loa na kanawai i kau ia

no na kula. Aia no nae i na makua ka olelo nui no ia mea. Ua kau no ke kanawai, e kula, aia no nae i na makua ka imi, a me ka hoolimalina pu me ke kumu. Aole nae e hiki ia lakou, o lakou wale. Ua kauia ke kanawai no na kumu, a ina aole akamai ke kumu e like me ka mea i oleloia iloko o ke kanawai, alaila, aole ia e ao.

Eia kekahi, ua hoono'ioia kekahi mau luna e nana pono i ke kula. Na ua poe luna nei e nana i ka pono o ke kumu. Hoike mai ke kumu i kona mea ike, a ina manao lakou ua akamai, a he kanka pono, alaila, haawi lakou i ka palapala ia ia, i palapala hoakaka i kona akamai, alaila, hiki ia ia ke ao. A i ole e loa ia ia ka palapala e like me ia, aole pono ia ia ke noho i kumu.

3. Pono e ukuia na kumu kula, e like me ka uku ku pono i ka lakou hana. Ina he kumu akamai loa, a lilo oia i kela hana wale no, alaila, pono e uku nui ia oia. Ina uuku kona ike ana, a ao uuku, aole lilo loa, alaila, aole e pono ia ia ka uku nui. Ina he kumu akamai, a he kamana akamai, a lilo loa laua i ka laua hana, pono e like ko laua uku. Ma na aina naauao, na aina pono hoi, ua kokuaia na kumu e na makua, a ua kokuaia e na 'lii. O na kumu kekahi mea e pono ai ka aina, nolaila, pono e kokuaia lakou e ka waiwai o ka aina. Ina aole lakou e kokuaia e ka waiwai o ka aina, aole paha e mau ke kula. Pono no hoi na na makua kekahi, no ka mea, ua pili pono ia hana

ia ia. Aia no ia ia ke keiki, nolaila, pono ia ia ke uku aku i na aie pono a kela keiki.

4. Ma kekahi aina, ua hookupu maoli na kanaka a pau no ke kula, e like me ka hookupu ana o ka makahiki. Ma ia mau aina, ua kauia ke kawai, ina aole e malama kekahi kulanakauhale i ke kumu ao i na kamalii, alaila, e uku lakou, a o ke dala a lakou e uku ai, e lilo ia i kekahi kumu e noho kokoke ana. A eia kekahi ano o ka malama ana i na kumu kula. Olelo mua na'lii, e kokua like lakou me na makua. A ina haawi na makua i kekahi haneri dala, alaila, haawi na'lii, i kekahi haneri dala, a ina haawi na makua elua haneri, alaila, haawi na'lii elua haneri.

5. Ma kekahi aina, ua malamaia kekahi kula, i wahi e ao ai na kumu. Oia kekahi mea e pono ai na kumu. Ua makehewa wale na kula, ke naau-po na kumu. Nolaila, ua imi nui ia ka mea e pono ai lakou. Ma na aina a pau mai o a o, ina i pono na kula, ua pono no na kanaka, ua pomaikai, a ua waiwai ka aina. A ma na aina a pau i pono ole na kula, ua pono ole na kanaka, ua poino, a ua hune ka aina.

I ka hui pu ana o na mea a pau i oleloia maluna, ua maopopo na mea elua e ikaika'i na kanaka i ka hana, a oia no na mea e waiwai nui ai ka aina, a a e pomaikai nui ai na kanaka.

1. Eia kekahi, o ka naauao.
2. Eia ka lua, o ka malama ana i ka pono.

1. Ina i naauao, ua ike no lakou i na mea a pau i pili i ke kumuwaiwai, a me na mea e paa ai ke kumuwaiwai. Ua ike no lakou, o ka hana ka mea e waiwai ai kekahi aina. Ua ike no lakou i na mea ikaika a pau i kokua mai mamuli o ke kanaka, i na mea ola, a me na mea ola ole. Ua ike no lakou i ka pono o kekahi, a me kekahi. Ua ike no lakou i na kanawai o na mea i hanaia, a me ke ano o ka hana ana. Ua ike no lakou i ke ano o ka mabele ana i ka hana i mea e pono ai. O ka ike ana i kela mau mea a pau, he mea nui loa ia, he mea e ikaika'i na kanaka i ka hana.

Ina e noho naauapo ana na kanaka, aohe mea e waiwai ai. Hiki no ia poe ke noho iloko o ke kihapai o Edena, a e hune no lakou malaila. Ina i waihoia ka waiwai imua o ko lakou alo, aole no lakou e ike.

2. Eia ka lua o na mea nui e ikaika'i na kanaka i ka hana, a he mea hoi e nui ai ka waiwai, a me ka pomaikai, *O ka malama ana i ka pono.*

Ina aole noho na kanaka o kekahi aina ma ka pono, aole loa e waiwai nui kela aina. Makehewa ka hooikaika ana a na kanaka i ka hana; makehewa ka imi nui ana; makehewa ka ike, a me ka naauao, aole loa ka waiwai ma ia mau mea ke hoowahawahaia ka pono o ka noho ana. Ina ma ka hewa na kanaka, alaila, o ka hoomaunauna waiwai, oia ka lakou hana nui. Aole nae e hiki i ka aina hewa, ke hana nui. Eia ka lakou hana, o ka

lealea, o ke kolohe, o ka uhauha, a me ka hoopau-waiwai.

Ina i noho ma ka pono na kanaka a pau, a me na 'lii a pau, alaila, pono no na kanawai, a kokua pono na kanawai i ke kanaka i kona imi waiwai ana, aole e hookaumahaia na kanaka, aole e hana ino ia. Ina malamaia ka pono, alaila, aole lilo ka waiwai i ke kuai ana i na mea hewa, na mea i papaia, na mea hoi e make ai ke kanaka. Ina malamaia ka pono, alaila, aole emi nui na kanaka i kela makahiki i keia makahiki, e mahuahua no, a waiwai no ka aina.*

* E nana i hope i ka aoao 121. Pauku VII.

BUKE ELUA

NO KE KUAI ANA.

Ina i noho kekahi mau kanaka, a haawi mai kekahi i ka waiwai i kekahi, a no ka makemake io o keia i kela waiwai i haawiia mai, haawi oluolu aku keia i kekahi waiwai, a ae like laua, he kuai maoli ia.

Ina aole laua e ae like, no ko laua makemake, aole ia he kuai. Ina hookoikoi mai kela, a makau keia, a nolaila, ae aku, aole ia he kuai, he lawe wale. Ua lawe wale kela i ko ia nei waiwai. Ina hoopunipuni mai kela, a hoonui i kona waiwai, a puni keia, a nolaila, ae aku, aole no ia he kuai, he hoopunipuni waiwai ia. Ina haawi mai kela i ka waiwai a ke kanaka e, aole nana iho, aole no ia he kuai. Ua like no ia me ka aihue.

E hiki no ke kuai i ka waiwai paa, a me ka waiwai hoolewa. Hiki no ke kuai i ke kumuwaiwai, a me ka waiwai loaa, a hiki no hoi ke kuai i ka hana. Ina haawi mai kekahi ia'u i kekahi pahu

kulina, a haawi aku au ia ia i pahu papapa, i mea kanu, ua kuai no maua i ke kumuwaiwai. Ina olelo mai ke kamana ia'u, "E palapala oe i kekahi pepa na'u, a e hana au i kau hana, i elua la a'u e hana'i," a ae aku au, a hahahana maua, oia ke kuai hana.

Ekolu no ano nui o ke kuai ana

1. *O ke kuai i ka waiwai no ke dala.*
2. *O ke kuai i kekahi waiwai no kekahi waiwai.*
3. *O ke kuai i ka waiwai no ka hana.*

Ina manao kekahi poe kanaka e imi waiwai ma ke kuai ana, pono ia lakou e ao nui i ke ano o ke kuai, i ike lakou i kahi pono ke kuai nui, a i kahi pono ke kuai liilii, i kahi pono e kuai i ke dala, i kahi pono e kuai i ka waiwai. Ina kuai naaupo ke kanaka, aole loa e ole ka poho. Oia ka mea i poho nui ai ka poe kuai. Loaa koke ko lakou waiwai i kekahi manawa, a mahope iho, hiki wawe ko lakou poho. Aole pela ka poe hooikaika i ka hana. Aole hiki wawe loa ko lakou loaa, aole hoi, e hiki wawe ko lakou poho, he waiwai paa ko lakou.

Maloko o keia buke, e hoakakaia mai ai kela mau ano ekolu o ke kuai ana. Nolaila, ua maheleia keia buke, i ekolu mokuna.

A hana ke kanaka mamuli o ko ke Akua kanawai, alaila waiwai oia.

Ma na kanawai o ke Akua, eia na mea pono ke kanu ma na aina mehana. O ka pulupulu, o ke ko, o ka raiki, o ke kilika, o ke kofe, o ka alani, o ke kalo, o ka ulu, o ka niu, a me kekahi mau laau lapaau, a me kekahi mau mea e. Ina, manao na kanaka o na aina anu e kanu ia mau mea ma ko lakou wahi, make hewa ka hana ana, aole ulu, no ka mea, ua ku e i ko ke Akua kanawai, ke kanawai hoi o na mea i hanaia.

Eia na mea pono ma na aina anu. O ka palaoa, ke olona, ka huluhipa, ka ohia, ka hanai bipi, ka hanai puaa, a me na mea inoa ole ma keia aina. Ina manao na kanaka o na aina wela, e kanu i kela mau mea, make hewa ka hana ana, aole ulu, no ka mea, ua ku e ia i ko ke Akua kanawai, oia hoi ke kanawai o na mea i hanaia. O kekahi mau mea, ua loa no ma na aina anu, a me na aina wela. Ua loa no ka hao ma na aina i pili i ka poai anu akau, a me na aina pili i ka poaiwaena honua. Ua loa no ke dala ma na aina mehana, a ma na aina anu. Ua maopopo loa nae ka like ole o na aina; a nolaila, pono i na kanaka o kekahi aina, ke hooikaika ma kekahi hana, a o na kanaka o ka aina e, ma kekahi hana okoa.

E like me ke kanaka hookahi i makemake i kekahi hana a akamai i kela hana, a nolaila, pono ia ia ke hana ma kela hana wale no, pela no ka aina nui. Ua pono nui kekahi waiwai, a o

kekahi mau waiwai paha ma ia aina, nolaila pono i na kanaka ke hooikaika ma ia waiwai. Aole hoi o na mea ulu wale no. Ua nui ka hao ma Suedena, nolaila, pono i na kanaka ke hana nui malaila, ma ke kohi hao. Ua nui ke dala ma Mesiko, a nolaila, pono i na kanaka o kela wahi ke hooikaika i ke kohi dala. Ua nui na laau kaa ma Norewai, nolaila, pono i na kanaka o kela wahi ke hooikaika ma ka hana kepau. Ua nui loa na ia ma na moana kokoke i Nufounelani, nolaila, pono i na kanaka o kela wahi ke lawaia nui. Ua nui na Biva ma Rusia Amerika, nolaila, pono i na kanaka o kela wahi ke hooikaika ma ka imi ia hulu.

He okoa nae ka hana ku pono i kekahi manawa, okoa ka hana ku pono i kekahi manawa. Ina i nui ka aina, a uuku ka waiwai e ae, alaila, aole hana e ae e pono nui ai, o ka mahiai no. Oia ke ano o keia aina i keia wa. O ka hana nui ma ka aina, oia no ka mea e waiwai ai na kanaka. Aole hiki pono kela hana keia hana i keia wa, no ke dala ole, a no ka waiwai ole. Ina uuku ka aina, a nui na kanaka, a nui ka waiwai hoolewa, alaila, pono i na kanaka ke hooikaika ma ka hana lole, a me ka hana i kela mea, i keia mea, e like me ka hana ana a ko Beritania i keia wa.

Eia kekahi mea e maopopo ai ka pono o ka hooikaika ana o ko na aina a pau ma ka hana ku pono ia aina. Oia ka mea e nui ai ka waiwai ma na aina a pau. I keia manawa, ua nui ka palaoa

i hanaia ma Nuioka, a ua pomaikai o Amerika, a me Europa ia palaoa, a waiwai no hoi ka poe hana. Ua nui loa no hoi ke ko, a me ke kofe i keia manawa ma Kuba, a pomaikai o Amerika, a me Europa ia ko nui, a me kolaila kofe, a waiwai no hoi na kanaka o Kuba. Ina haalele na kanaka o Nuioka i ke kanu nui i ka palaoa, a kanu i ke ko, alaila, poino na kanaka o Amerika, a me ko Europa pu, no ka uuku o ka palaoa, a no ke kuai nui no hoi. A ina haalele na kanaka o Kuba i ke kanu ko, a me ke kofe, poino no na kanaka o Amerika, a me ko Beritania, a me ko Europa a pau, no ka uuku o ke ko, a no ka kuai nui. Ina hana lakou pela, emi nui loa ka waiwai ma Nuioka, a ma Kuba.

Ina loa nui i na kanaka, kela mea, keia mea a lakou i makemake pono ai, oia ka pomaikai. Ina loa ole, oia ka poino. Ina aole kuai ko kekahi aina me ko kekahi aina, aole loa i kela kanaka keia kanaka na mea ana e makemake ai. Ua makemake kakou ma keia aina, i ka palaoa a me ke kukaenalo o Amerikahuipua. Ua makemake kakou i ke kaliko, a me na pahi o Beritania, ua makemake kakou i ka hao o Suedena, a me ka ie o Rusia. Ua makemake kakou i ka waiwai, a me ke kilika o Farani, ua makemake kakou i ka laau a me ka biva o Noweke, a me ka aila o Iapana. Ua makemake kakou i ka laau o Tureke, a a me keleawe o Amerika hema, ua makemake no hoi kakou i ke kilika, a me ke ti o Kina, a me ke

kofe, a me ka pepa o Manila. A ua nui loa na mea o na aina e ae a kakou e makemake ai. Aole nae e loa, ke kuai ole ko kekahi aina me ko kekahi aina.

Ma keia mau mea i oleloia, ua akaka keia, aole e ko ko ke kanaka makemake ma ke kuai ana o na kanaka maloko o ko lakou aina iho wale no. A kuai ko kekahi aina me ko kekahi aina, oia no kekahi mea nui loa, a oia no kekahi mea a kakou i ike nui ai.

No keia mea, ua maopopo ko ke Akua manao, e noho pono na aupuni, me ke aloha kekahi i kekahi, a me ke kokua kekahi i kekahi, i mea e pono ai. Ina pomaikai na kanaka o kekahi aina, ua pomaikai pu no na kanaka o na aina e. Ina he kau ai nui ma Amerika, alaila, ua make pono ka palaoa kuai maanei. Ina he wi malaila, aole loa ka palaoa maanei. Ina wi keia aina, aole ulu ka uwala, a pau ka uwala i na makika, alaila aole o koonei poe wale no ka i poino, poino pu no me ko Amerika poe o kohala. Ina aole ulu pono ka pulupulu ma Amerika, aole o kolaila poe wale no ka i poino, poino pu no me ko Beritania, no ka mea, aole loa ia lakou ka pulupulu i mea e hana'i ka lolo. Pela no na aina a pau i kuai pu.

Ina he kaua ma kekahi aina, ua poino kekahi aina. Ina kaua o Amerika me Beritania, alaila poino koke o Hawaii nei. No ka mea, aole nui na moku hiki mai maanei, a nolaila, aole make pono ka waiwai kuai. Poino loa no kakou. Pe-

la no ko na aina e. Eia ka pomaikai nui, a eia hoi ko ke Akua manao, e kuikahi ko na aina a pau, a nolaila paha kona haawi ana i ka aina like ole, i nui ke kuai ana, a me ka launa pu ana.

9 Ma keia olelo, ua maopopo ka make hewa o ka hooikaika nui ana o ke kanaka ma ka hana hookahi, ina aole hiki ke kuai. Make hewa ke kanu nui ana i ka uwala a me ka uhi maanei, ina aole hiki ke kuai. Pela no ka poe kanu ko, a me ka poe kalai wahie. Ua hoomaopopo mua ia, he mea pono ke mahele i ka hana, a hana kela kanaka keia kanaka ma kana hana iho. Ma keia pauku, ua hoomaopopoia ka pono o ke kuai, a nolaila, ua akaka ka pono o ka mahele i keia mau hana, a lilo loa kekahi poe i poe kuai.

Oia kekahi hemahema nui maanei i keia wa, o ke kuai ana o kela kanaka keia kanaka, aole lilo kela hana na kekahi poe kaawale. Ina manao kekahi kanaka ma Wailuku e imi i dala no kona kino, eia ke ano o kana hana ana, lawe mai oia i kahi moa i Lahaina nei, a i pelehu paha, a noho oia ma ka pa kuai, e kuai i kona waiwai. Noho no oia, a po ka la, aole lilo. Noho hou no oia, aole lilo. Pela no oia e noho ai, a hiki i ka la sabbati, aole i lilo, a ua pau kana ai. Nolaila hoi aku oia me ke dala ole, a ua lilo wale kela mau la, a me ka ai ana i ai ai. No ka mea, aohe waiwai i loaa, aole i lilo kana mea kuai. A pela no ka ai a lakou e lawe mai ai. Noho no ka mea nana ka ai, a lilo. A i ole e lilo, nana no e ai.

Ina lilo loa kekahi kanaka o Lahaina nei ma ke kuai, a uku iki ia mai oia, alaila pono. I keia manawa, aole make pono ka lakou mea kuai, no ka loihi o ko lakou noho wale ana.

I keia wa, ua poino na kanaka o ke kuaaina, no ka mea, aole mea nana e kuai i ko lakou waiwai. Ina makemake ke kanaka i ka lipi, hele mai no oia i Lahaina nei e imi. Ina makemake oia i ka palule, aole loa malaila, hele mai no ia nei. Pela no ke makemake oia i na kui, a me ke kamaa, a me ka aila. Pela no na wahine, ke makemake lakou i ka lole, a me ke pine, a me ka hainaka. Ina lilo loa kekahi poe kanaka i kela hana, i ke kuai, oia ka pono. I keia manawa, ua nui paha ka manawa i pau i ke kuai ana i ka waiwai, ua uuku paha ka manawa i pau i ke kanu ana, a me ka malama ana.

O ka hanai ana i ka moa, a me ka pelehu, he mea uuku ia, he mea nui ke kuai. Ina makemake ke kanaka ma Kohala e loa ka mea nui, a me kahi mea liilii paha, eia ke ano o kana hana ana. Imi no oia i kahi kapa paha, i mau mamaki, a i mau pau a loa ia ia kela mau mea, alaila, imi oia i ka ai a nui, a imi no oia i ka waa, a me na makamiaka a hele mai lakou a i ka lae o Kohala. Malaila lakou e kakali ai i ka makani maikai. A ike lakou, ua malie, holo mai lakou, a pae ma Kaupo. Hoomaha iki lakou malaila, a mahope, holo loa mai i Lahaina nei, a o kekahi, holo loa no i Honolulu. Kuai mai lakou i ko lakou waiwai, aole lilo. Pomaikai ke lilo kekahi. Kakali

lakou, a pau ka ai, alaila, lawelawe lakou e hoi. A makaukau lakou, alaila, holo aku lakou a Honu-
 aula, loa ka makani, a nolaila aole hiki wawe
 aku. A hiki lakou i Kaupo, kakali hou lakou a
 malie, alaila, holo lakou, a pae hou i ko lakou
 wahi.

O ka waiwai i loa i kela poe, hookahi paha
 dala, pomaikai ke loa na dala elua, a ekolu. A
 ekolu paha malama i haka, a ua nahelehele ko la-
 kou aina, a ua make paha kekahi holoholona no
 ka malama ole ia. Ua maopopo ka poino o na
 kanaka i keia hana; a ua poino ke aupuni, no ka
 mea, ua loihi loa ka hooikaika ana, a ua uuku ka
 loa mai.

Ina lilo loa kekahi poe ma ke kuai wale no,
 alaila, make pono ka waiwai kuai. Ina e noho
 ana kekahi poe kuai ma Lahaina nei, a ikeia
 lakou, he poe pono, alaila, hiki no i na kanaka o
 Kaupo, a me na kanaka o Kohala, e hoouka mai
 i ko lakou waiwai, me ka luhi ole. Ina i hana
 na kanaka o Amerika e like me keia hana ana ma
 Hawaii nei, aole loa lakou e waiwai. Hiki wawe
 ko lakou holo i Beritania, aole hiki wawe ka holo
 ana o na kanaka o Kohala i Honolulu. Ina e
 holo ke kanaka mai Amerika ae, a Beritania, a
 hoi hou i Amerika, elua malama, hiki. Aka, ina
 holo kela kanaka keia kanaka, e kuai i kona wai-
 wai, a e imi i pahi, a i lipi, ina pela ka hana ana,
 ina ua poho loa. Aole waiwai nui na kanaka o
 keia aina, a pau kela holo loihi ana e kuai i ko

lakou waiwai, a e imi i ko lakou mea e make-make ai.

Ua manao ino kekahi kanaka i ka poe kalepa. Ua oleloia lakou, he poe alunu, a he poe makee waiwai. Aole pono kela olelo ana. Ina lilo kekahi kanaka maanei i kanaka kuai, a kii aku oia i ka waiwai ma Amerika, a lawe mai i Hawaii nei e kuai, o ka mea hana pela, hoopomaikai mai oia i keia aina. Ina hiki ia ia ke lawe aku i koonei waiwai i Amerika, a pela e kokua ai i na kanaka o keia aina, oia kekahi mea e pomaikai ai na kanaka, oia kekahi mea e pono ai ka aina.

Elua no ano o ke kuai, ma na aina naauao. O ke kuai nui, a me ke kuai liliu. Ua kaawale ia mau mea. O ke kanaka kii aku i ka waiwai nui ma ka aina e, aole hiki ia ia ke kuai liliu. Ina hana oia pela, poho loa kona waiwai. Ina piha kekahi moku i ka lolo, a kuai ke alii moku i kela lolo ma ke anana, a ana aku i ka lolo, popo e ka moku, aole pau i ka lilo. Eia kona pono e kuai ma ka pahu, a na ka poe okoa e kuai liliu. Pela no na mea a pau. Ina e holo aku ka moku, mai Hawaii nei aku, a Amerika, a piha ia moku i ke ko, aole pono i ka mea nona ka moku ke kuai liliu aku i kela ko; ina pela, aole hoi wawe mai ka moku. Eia ka pono, e kuai nui, i pau koke, i hoi koke mai ka moku, a na ka poe e malaila e kaupaua liliu aku na kela mea makemake, keia mea makemake i ke ko.

I ke kuai nui ana, aole hiki ka poe kuai ke

hana ino i ka aina. O ke kuai pono, oia wale no ke kuai e hiki ia lakou. Eia ke kuai pono. Ina i nui kekahi waiwai ma keia aina, a he waiwai makemake uuku ia ma keia aina, oia ka waiwai pono ke lawe aku i ka aina e. O ka waiwai i makemake nui ia maanei, a loa ole i na kanaka, oia ka waiwai pono ke lawe mai. Eia kekahi waiwai pono ke lawe aku, o ka ili bipi, a me ka ili kao, no ka mea, ua nui ka ili, a ua makemake ole na kanaka o keia aina i kela waiwai. Nolaila, oia kekahi waiwai pono ke lawe aku i ka aina e. O ka hao kekahi mea pono ke lawe mai. No ka mea, aole hao ma keia aina, a ua makemake nui na kanaka ia mea. No ka ike ana o ka poe kalepa i kela mau mea, nolaila ko lakou lawe ana mai i ka hao, a nolaila ko lakou lawe ana aku i ka ili. Ina manao ka poe kalepa e kolohe, a lawe mai i ka ili, a lawe aku i ka hao, aole no e hiki ia lakou ke hana pela, no ka poho loa o kela kuai ana. Ina manao kekahi haole e lawe mai i ka uwala mai ka aina e mai e kuai maanei, a e lawe aku i ka lole, aole e hiki ia ia, no ka poho loa oia kuai.

Ua maopopo no i kela kanaka, keia kanaka kalepa, ina aole ia e lawe i ka waiwai i makemake ia, aole ia e lilo i ke kuai. A ua maopopo no hoi ia lakou, ina aole lakou e lawe aku i ka waiwai a koonei poe e haawi ai, alaila, aole hiki ke kuai. No ia mea, ua mau loa kela hana i ka poe kalepa a pau, o ka imi nui i ka waiwai a na kanaka e makemake ai. A ina loa, alaila, lilo hou no i ke

kuai. Ma ka makemake o na kanaka, malaila wale no ka imi ana o ka poe kalepa`a pau. Ina ike lakou, ua makemake lakou i ke aniani, lawe mai lakou i ke aniani. Ina ike lakou, ua makemake na kanaka i ke sopa, alaila, lawe mai no lakou i ke sopa.

Pela no na mea a pau. Ina ike lakou, ua makemake nui ia ka ia, lawe mai no lakou i ka ia. Ina ike lakou, ua makemake nui ia ka aila, alaila, kuai mai no lakou i ka aila. Nolaila, aole make kau i ke kanawai kuhikuhi i ka poe kuai nui. Eia nae kahi e hiki ai ke kanawai ke kau. Ina he waiwai e make ai ke kanaka, a e ino ai ka noho ana. Ma Beritania, a ma Farani, a ma Amerika, ua kapu ke kuai ana i na pu kani ole; ua kapu no hoi ke kuai ana i kekahi pahi hahau malu. Ua kapu ke kuai ana i ka paoda maloko o na kulanakauhale nui. Ua kapu ke kuai ana i na laau make. Malaila no ka pono o ka hookapu ana i ka rama.

Ua oleloia maluna, ua pomaikai ka aina i ka mea kuai nui, a eia hoi kekahi, ua pomaikai no i ka poe kuai liliu. O lakou no kekahi mea e ma ke pono ai ka waiwai kuai. Ina aohe mea kuai liliu, o ka poe kuai nui wale no, alaila oi loa no ke kuai ana. Ina holo mai ka moku mai Amerika mai, a piha kela moku i ka lole, a manao ka mea nona ka lole e kuai maanei, eia ke ano o kana hana ana. Noonoo mua oia i kana mau dala i lilo, alaila, noonoo hou oia i ka mea e pani ai ia hakahaka.

Eia kona lilo, o ke dala ana i haawi aku ai no ka lole ma Amerika, a me ke dala o ka moku. He iwakalua kumamalima paha dala i lilo i kela la i keia la i ka malama ana i ka moku. Ina kuai oia i kanalima anana lole i ka la hookahi, he iwakalua kumamalima dala ka uku ku pono ia lole. Aka, no kona dala i lilo ma ka moku i kela la i keia la, pono e hoonui oia i ke kuai ana, i paa ai kela hakahaka. Nolaila, kau oia i ka uku hou, no kela kanalima anana, a o kela kau hou ana, he iwakalua kumamalima dala. Ua like hoi ia me ke dala okoa no ke anana hookahi. Ina na ke kanaka e e kuai, pono no ka hapalua no ke anana, aka, no ka lilo ana o ke kanaka nona ka moku i kanaka kuai liliu, nolaila, aole pono ka hapalua, pono no ke dala okoa.

Pela no ke ano o na mea a pau i kuai liliu ia e ka mea moku waiwai nui.

A eia hoi kekahi pono o ka lilo ana o ke kuai liliu, na ke kanaka okoa. Ina na ke kanaka okoa, ke kuai liliu, alaila, lawe liliu ka waiwai i kela wahi i keia wahi e kuai. Ina na ka mea nona ka moku ke kuai liliu, aole hiki ia ia ke hele iuka, ua noho paa no oia ma kahi o ka waiwai. Aka, ina kuai oia ma ka pahu, alaila, hiki i na kanaka e kuai, a laweia paha kekahi pahu i kekahi kulanakauhale, a o kekahi pahu i kela kulanakauhale, a pela e pomaikai like ai na kanaka a pau mai o a o.

PAUKU II.

O KE ANO O KE KUAI ANA.

I. *No ke kumukuai e kuai ai i na waiwai.*

Ina hana na kanaka elua i ka laua waiwai, a makaukau laua e kuai, ua maopopo keia, aole hiki ia laua ke hoohalikelike i ka laua waiwai, a haawi aku keia i ka pahu hookahi, a haawi mai kela i ka pahu hookahi. No ka mea, ua oi loa aku ke kuai ana o kekahi pahu mamua o kekahi pahu. Ina haawi aku keia i ka pahu uwala hookahi, aole hiki i kela ke haawi mai i ka pahu kaukama, no ka mea, ua nui no ka hana i ke kanu ana i ke kaukama, a me ka malama ana, he hana uuku ke kanu ana i ka uwala. Nolaila, aole hiki ma ka pahu e hoohalikelike ai.

Aole hoi e hiki ke hoohalikelike ma ke kau paona ana. Ina eli ke kanaka i hookahi haneri paona hao, a eli kekahi i hookahi haneri paona dala, aole hiki ia laua ke hoohalike i ke kuai ana. No ka mea, ua nui loa ka hana i ka eli ana i ke dala, ua uuku loa i ka eli ana i ka hao, nolaila, aole pono ke hoohalikelike i ke kuai ana.

Aole hoi e hiki ke hoohalikelike ma ke kuaⁱ anana. No ka mea, ina hana kekahi kanaka i ka lole i makalii ka ropi, a maikai, a hana kekahi i ka lole i nui ka ropi, a ino ka lole, aole hiki ia laua ke hoohalikelike i ke kuai ana. No ka mea, he nui loa ka hana i ka hana ana i kekahi lole, a ua uuku iho ka hana i ka hana ana i kekahi lole. Nolaila, aole hiki ke hoohalikelike i na anana i ke

kuai ana. Pehea la hoi e kuai ai, mahea ka pono?

Eia ke kuai pono, o ka hoohalikelike i ka nui o ka hana. Ina kohi kekahi kanaka i ke dala, a kohi kekahi i ka lanahu i kekahi la, a manao laua e kuai, pono i ka mea lanahu, ke haawi i kana lanahu a pau, a haawi mai kela i kana dala a pau, no ka mea, ua like ka nui o ka hana. Pela no na moku. Ina holo na moku like elua, a lawaia kekahi, a o kohola kekahi, a hala na makahiki ekolu, halawai lakou, a manao kuai, eia ke kuai pono, e haawi mai ko kekahi moku i ka lakou ia a pau, a haawi aku ko kekahi moku i ka lakou aila a pau, no ka mea, ua like ka nui o ka hana.

Ina aole kuai pela, aole no e kuai. No ka mea, ina olelo mai ka mea kohi dala i ka mea kohi hao, "Aole au e haawi pau loa aku i ka'u dala, e haawi aku au i ka hapa'lua o ka'u dala, a e haawi pau loa mai i kou hao," ina pela, alaila, e olelo koke mai ka mea hao, "Uoki, aole kua e kuai, e kohi no wau i dala na'u, a e kohi oe i hao nau, no ka mea, ua like ka kua hana." Pela no na waiwai a pau loa, ua like ke kuai nui ana me ka nui o ka hana i ka hana ana ia mea.

Aka, elua no wahi e maopopo ai ka waiwai loa ma ka hana, o ke kumu waiwai paa kekahi, o ka waiwai loa kekahi. I ka noonoo ana i ka pono o ke kuai, pono e manao i keia mau mea elua.

Eia ka mea e maopopo ai. Ina i olo wau i ka papa i kela la i keia la, a puni ka makahiki, pono

ia'u e uku ia mai e like me ka nui o ka'u hana. A ina i manao wau, ua nui ko'u luhi, a nolaila, hana wau i ka huila wai, a me ka hale olo papa, alaila, uuku loa ka hana i ke olo ana i ka papa; ma ke kukulu ana i ka hale, malaila ka hana nui, e pono no e ukuia mai au no ka'u hana ana i ka hale. Pono e ukuia kela kanaka, keia kanaka e like me ka nui o kana hana ana. Ina kohi keka-hi kanaka i ka hao, a kuai au ia hao, alaila, lilo mai kela hana na'u. A ina hana ke kamana i ke kaa, a kuai au, alaila, lilo mai kela hana na'u. A ina haawi aku au i ko'u hao i ka amara, a kui oia i kela hao, a hana i ke kaa a paa, a uku aku au ia ia, alaila, lilo mai kela hana na'u.

A ina kii aku au i ka pohaku, a kauo mai maluna o ke kaa, alaila, pono e ukuia mai e like me ka nui o ka'u hana. Ua lilo kekahi hana i ke kohi ana i ka hao, ua lilo kekahi i ke kui ana a ka amara, ua lilo kekahi i ka hana ana a ke kamana i ke kaa, a ua lilo kekahi i ke kii ana i ka pohaku. Pono e ukuia mai au no kela hana a pau loa.

A ina uku mai oe i ka lole, pono e heluia ka hana a pau iloko o ka lole. O ke kanu ana i ka pulupulu, o ka malama ana, o ka lawe ana i kai, o ka hana ana i ka hale hana lole, o ka hilo ana, a me ka ulana ana i ka lole, a me ka lawe ana mai i keia pae aina.

Pela no na mea kuai a pau, pono e heluia ka hana a pau, a malaila e akaka'i ke kuai pono. Aole nae e hiki ke helu i na hana a pau maloko o kekahi waiwai ke noonoole kakou.

Ina hana kekahi ma ka wahie i hookahi hebedoma, a loa ka paila; a hana kekahi ma ka hana e, ma ka pahu ume paha, a paa ka pahu ume i ka hebedoma hookahi, e manaoia paha, ua like kela mau mea; o ka paila wahie, me ka pahu ume, no ka mea, ua like ka laua hana ana, hookahi no hebedoma. Aole i like. O ka mea nana i hana i ka pahu ume, ua nui loa kana hana i pau i ke ao ana, ua nui ka hana i pau i ka hana ana i na mea paa-hana, nolaila, ua oi loa aku ka pahu ume mamua o ka paila wahie.

O ke kumuwaiwai, ua like ia me ka hana. A ma na aina waiwai nui, ua maopopo no ka uku no ke kumuwaiwai a pau. Ina i like ke kumuwaiwai me ka haneri dala hookahi, alaila, o ka uku no ia waiwai, umikumamalua no dala no ka makahiki hookahi. A i ka hoomaopopo ana i ke kuai, ua hoomaopopo pu ia ke dala no ka hana ana i ka la hookahi. Ina hookahi dala ka uku no ka hana ana i ka la hookahi, alaila, ua like ia me ka uku hoopanee o na tausani dala ekolu. A ina kuai au i hale olo papa no'u, a lilo aku, ekolu tausani dala, a olo papa wau, alaila, pono e ukuia mai au elua dala no ka la hookahi. Hookahi dala no ka'u hana ana, a hookahi dala no ka hale.

Ina he kumuwaiwai ko'u, pono e loa ia'u ka waiwai hou i kela makahiki i keia makahiki, e like me ka uku hoopanee, oia hoi he umikumamalua dala no ka haneri. Ina hana au i ka hale a hookahi haneri dala a'u i lilo, a noho oe i ka hale, alaila, pono e

uku mau loa mai oe ia'ū i umikumamafua dala no ka makahiki hookahi.

Ina mahiai au, owau wale, a ukuia mai au, hookahi la, hookahi dala, ekolu haneri dala ia no ka makahiki hookahi. Ina hoolimalima au i mau bipi na'u, a hookahi haneri dala a'u i lilo, alaila, pono ia'u e ukuia mai, eha haneri dala no ka makahiki. Aka, ina hana wau me kuu mau bipi, paumi paha kela hana i pau ia'u i ka makahiki hookahi, a nolaila, ua lilo kela haneri dala i mea e waiwai nui ai ka aina, no ka nui loa o ka hana i pau. Nolaila, i ke kuai ana i ka waiwai, pono e noonoo i ka hana a ka poe nana i hana ia waiwai, a me ke kumuwaiwai i hui pu ia me ka hana.

Ina hana ke kanaka i ka waiwai, he mea hiki ole ia ia ke kuai, ke kuai hewa oia. He mea hiki no i ke kuai liliu ana, aole hiki i ke kuai nui ana. No ka mea, ina manao oia e haawi nui loa ia mai, e olelo koke no kona hoa kuai, "Na'u no e hana i ka'u. Aole hoi e hiki ke kuai hoopaho. E hiki no i ke kuai liliu ana, aole hiki ke hoomau i kela kuai, no ka mea, ina hana kekahi pela, pau koke no kona waiwai.

Aka, i kekahi manawa, aole i like ke kuai ana me ka nui o ka hana i ka hana ana ia waiwai. I keia wa he mea kuai nui ka oopalau ma keia aina. Aole nae he hana nui loa ka hana ana ia mea. Nolaila, ua maopopo, aole e mau kela kuai ana. Mamuli, ike no ka poe paahana, he mea kuai nui ka oopalau, a manao lakou, he mea waiwai nui ia

mea ke hana, a nolaila, hana lakou ia mea a nui, alaila, emi koke ke kuai. Pela no na mea kuai a pau.

Ina ike na kanaka, he mea kuai nui ka ia, alaila, haalele na kanaka i ka ia kuai a hele na kanaka he nui loa i ka lawaia. A no ka nui loa o ka poe e lawaia ana, emi koke ke kuai, a makemake hou no na kanaka i kela ia, a haalele kekahi poe i ka lawaia.

Ina pololi nui na kanaka ma Lahaina, alaila, no ko lakou makemake nui i ka ai, haawai lakou i hapaha no ke pai ai hookahi. A ina lohe na kanaka o ke kuaaina, he mea kuai nui ka ai ma Lahaina, alaila, lawe nui mai lakou i ka ai, a no ka nui o ka ai, emi hou no ke kuai, a kupono ke kuai ana i ka nui o ka hana. Pela ka luli iki ana o ke kuai, oia wale no. Ua maopopo ke ano mau, ina i nui ka hana, alaila, kuai hooi, a ina uuku ka hana, alaila, kuai hoemi.

Eia kekahi mau mea e maopopo ai ka luli ana o ke kuai.

1. Ina he waiwai pala koke, a popo wale, alaila, luli nui ke kuai. No ka mea, ina aole lilo koke i ke kuai, ua popopo, a poho loa. Ia'u i noho ai ma Nuioka, ike au i ka maia ua laweia malaila e kuai, hookahi maia, he hapaumi. I kekahi manawa loa na maia eono i ka hapaumi. Eia ka mea e luli nui ai, o ka pala koke. O ka waiwai pala ole, e like me ka palaoa, aole ia e luli nui loa. O ke kepau, o ka piula, o ke keleawe, o ka

hao, a me na mea like, oia na mea luli uuku loa. Aole nae i maopopo ka luli, a me ka luli ole ma keia aina, no ka uuku o ke kuai kekahi, a no ke kapu kekahi.

Ina i nui loa ka hao i laweia mai, aole emi nui ke kuai, no ka mea, hiki no ke malama, a mamuli kuai. Pela na waiwai ino ole a pau. Aka, o ka maia, o ka ohia, o na alani, a me na mea popo wale a pau, aole hiki ke malama, a minamina ke kanaka i kona waiwai, i ka pohc loa, a manao no hoi, e aho ke kuai hoemi, a nolaila ka emi ana i kekahi manawa. Aka, ina uuku kela mau mea ma ka pa kuai, alaila, manao koke ka poe kuai, e hiki ke hooi i ke kuai ana i kela mau mea, a hooi aku no, no ka makemake nui o kanaka e loa.

2. Eia kekahi ano o ka luli ana o ke kuai. Ina he mea hiki ke hana koke, aole luli nui ke kuai ana o ia mea. Aka, ina he mea kii aku ma ka aina e, a he mea pono ole ke hana koke, alaila, luli nui ke kuai ana o ia mea. Ma na aina anu, elima wale no malama e ulu ai na mea kanu. Nolaila, ina uuku ka ai o kekahi makahiki, aole loa hou ka ai, a hiki i kekahi makahiki. No ia mea, oi nui aku ke kuai i kekahi manawa, a emi nui mai i kekahi manawa. Ina he kau ai nui, emi ke kuai, a ina he kau wi, alaila, oi nui. Aole pela ka ia maloo. Ina uuku ka ia, alaila, hele koke na kanaka i ka lawaia; nolaila, aole luli nui ke kuai ana ia mea. Luli no ke kuai ana i ka ia maka, no ka mea, ino koke ia mea, aole hiki ke malama.

Aole luli nui ke kuai ana o na mea i hana koke ia e na lima. Ma na aina hana lole, aole oi nui, aole emi nui ke kuai ana i ka lole. No ka mea, ina i ikeia, ua uuku ka lole, alaila, hooikaika nui ka poe hana lole, a no ka hiki wawe o ka lakou hana ana, nui koke ka lole, aole oi nui ke kuai ana, aole emi nui. Pela na mea hana a pau loa, ina he mea hiki wawe ke hana. Ina uuku ka pulupu, a nolaila, ka uuku o ka lole, alaila, oi nui ke kuai ana, no ka mea, aole hiki ke hana hou, a hiki i kela makahiki, i ka wa e ulu hou ai ka pulupu a nui.

Ma keia aina, luli no ke kuai ana, no ka mea, ina ike ka poe kuai, ua uuku ka lole ma na hale kuai a pau, alaila, hooi lakou i ke kuai ana, a ina i nui ka lole ma kela hale keia hale, alaila, emi hou, e like me ka mea kupono. Pela na mea a pau i kiiia ma na aina loihi e aku.

3. Eia kekahi ano o ka luli ana o na mea kuai. Ina he waiwai i makemake nui ia e na kanaka a pau, a pono ole na kanaka ke loa ole, e luli nui no ke kuai ana o ia waiwai. Aka, ina he waiwai pono ke hoole aku, a hiki i ke kanaka ke haalele, aole luli nui wale ia waiwai i ke kuai ana. Ua makemakeia ke kilika, i mea e hanohano ai; aka, e hiki no i ke kanaka ke haalele i ka manao ia mea. Nolaila, ina i hooia ke kuai ana, haalele na kanaka, aole kuai. Kuai lakou i ka lole okoa. Aole pela ka ai. Ina pololi ke kanaka, a loa ole ka ai i ka hapawalu, haawi no oia i ka hapaha,

A ina loa ole i ka hapaha, haawi no i ka hapalua. A loa ole i ka hapalua, haawi no i ke dala okoa. Aole hiki ke hoole. Hana no e like me ko Aigupita ia Iosepa. Kuai mua lakou i ka lakou dala a pau loa. A pau ke dala, aole i pau ko lakou makemake i ka ai, a kuai lakou i ka lakou poe holoholona a pau. A pau na holoholona i ka lilo, alaila, kuai lakou i ko lakou aina a pau.

I ka manawa wi, oi loa no ke kuai ana i ka ai, no ka mea, aole ola ke kanaka, ke loa ole ia ia ka ai. Hikiwawe ke hooi, aole nae e emi koke, e like me na mea e hanohano ai ke kanaka, a me na mea i makemake uuku ia. Ua makemake na kanaka a pau i ka ai, aole hiki ke noho wale. O ka poe mea waiwai, ka poe makemake i ke kilika, a me na mea e hanohano ai. Aka, e hiki no i ka poe hune ke hoowahawaha i kela mau mea, a hana io no lakou pela i ka wa e hooia'i ke kuai ana. Nolaila, aole i oi, aole hoi i emi nui ke kuai ana ia mau mea.

Oia mau mea ekolu, oia na mea nui e luli ai ke kuai. A e hiki no i ka poe kuai ke noonoo ma ia mau mea, a malaila lakou e hoopono ai i ke kuai ana. He mau mea nui ia; aole hoi e pono ke kanaka kuai ke naaupo oia malaila. No ia mea, ina manao kekahi kanaka e imi waiwai ma ke kuai ana, pono ia ia ke ao nui, a akamai ma ia mau mea.

II. *Ina hana ke kanaka i kekahi waiwai, a kuai aku oia, alaila, ua hoomakaukauia kela waiwai no na kanaka ai waiwai.*

Ina hana ka amara i ka oo, a kuai aku i ke kanaka mahiai, i ka wa e kuai ai, alaila, ua pau ka hana ana a ka amara, a ua makaukau ka oo, e pono i ka mea mahiai ke hookomo i ke kano, a hana iho. Ina hana ke kanaka i ka ili a maikai, a kuai aku, alaila, ua pau kana hana ana, a ua makaukau hoi ia ili no ke kanaka hana kamaa. A ina i hana ke kanaka i na kamaa a paa, a kuai aku, alaila, ua pau kana hana ana, a ua makaukau na kamaa no ke kanaka nana e komo. Nolaila, ua maopopo keia.

I. Ina hikiwawe ke kuai ana, o ka pono loa ia. No ka mea, ina hikiwawe ke kuai, alaila, aole e hooi nui i ke kuai ana. Eia ka oi kupono, i like ka oi me ka uku hoopanee o ia waiwai, a me ka uku no kana hana i ke kuai ana. Ina kuai au i ka hao i keia la, a loa mai, a uku aku eono tausani dala, ina kuai hou aku wau i kela hao apopo, pono e ukuia mai au eono tausani kumamaha. Elua dala e pakela aku no ka uku hoopanee, a elua hoi dala, no ka'u hana, hookahi la au i hana'i. Aka, ina hookahi malama au e hana'i, a lilo kela hao, alaila, pono e ukuia mai au, eono tausani hookahi haneri me ka iwakalua dala. He kanaono dala e panee aku no ka uku hoopanee, a he kanaono dala e panee aku no ka'u hana ana.

No ia mea, ua maopopo ka makepono o ke

kuai, ina hiki wawe ke kuai ana. Aka, ina haka-
lia ke kuai ana, aole lilo koke, alaila, ua pakela
loa aku ke kuai. Ina lilo apopo, ka waiwai a'u i
kuai ai i keia la, alaila, hiki no ia'u ke lawe i kela
dala, a kuai hou. A ina pela ka hana mau ana,
ekolu haneri me ka umi keu a me kumamakolu ke
kuai ana i ka makahiki hookahi. Ina pela, hiki
no ia'u ke kuai hoopanee uuku, a waiwai no, a
pomaikai ka poe kuai mai, a me ka mea kuai aku.
Ina pomaikai kekahi, ua pomaikai pu o laua elua.

2. Oia ka mea e maopopo ai ka pono o kekahi
kuai hooi nui, a me ka pono o kekahi kuai hooi
uuku. O ke kanaka hoouka i kona dala i Ameri-
ka e kuai lole, a loaa, pono ia ia e hooi nui i ke
kuai ana maanei. No ka mea, ua nui ka uku hoo-
panee o kela dala ana i hoouka aku ai. A ina
hoouka pinepine oia pela, e poho no kekahi ma
ka moana, a e nalowale kekahi. Nolaila, pono ia
ia ke hooi iki ke kuai ana, i mea e paa ai kela
hakahaka. A ina e hui pu ia kela uku hoopanee,
a me ka hana, a me na mea lilo a pau loa, ua nui,
a nolaila, pono e hooi nui i ke kuai.

Aole pela ke kuai liliu mauka nei. Ina hele au
i ka moku okohola, a kuai i ka lole, a lawe mai
iuka nei, aole pono ia'u ke hooi nui i ke kuai ana,
no ka mea, ua hiki wawe loa, a ua uuku ka uku
hoopanee, a ua uuku ka hana. Nolaila, he mea
mau i ka poe kuai ma na aina e, ke hooi nui i ke
kuai ana. A o ka poe kuai liliu mauka, kuai la-
kou me ka hooi uuku, e like me ka mea kupono i

ko lakou lilo aku. Ua like no ke ano o keia me ke ano o ka hoonui waiwai. Ina loihi ka hana i ka hana ana i kekahi waiwai, alaila, pono e hoonui i ke kuai, a ina hiki wawe ka hoonui ana i kekahi waiwai, alaila, hooi uuku, e like me ka mea i oleloia ma ka Buke I.

Ua like no ka maikai o ka waiwai mamua o ke kuai ana, a mahope iho. O ka poe kuai, aole ia lakou ka ho'olilo i ka waiwai i maikai, aka, ua pomaikai na kanaka i ka poe kuai. Ua like ka maikai o ka pahi i ka wa e waiho ana ma Sefiela i Beritania, me kona maikai maanei. Ua pomaikai nae kakou i ka mea nana i lawe mai ia nei. Ua oi ke kuai ana maanei mamua o ke kuai ana malaila, no ka mea, ua oi ko kakou makemake i ka pahi, mamua o ko lakou makemake i ka pahi. Ua oi ko lakou makemake i ka hapalua mamua o ko lakou makemake i ka pahi. A ua oi ko kakou makemake i ka pahi mamua o ko kakou makemake i ka hapalua. Nolaila, lilo mai ka pahi ia kakou, a lilo ka hapalua ia lakou. Ua pomaikai like. Ua ko ko lakou makemake, a ua ko ko kakou makemake. Aole nae i oi aku ka maikai o ke dala i ka lawe ana i Beritania, aole i oi ka maikai o ka pahi i ka lawe ana mai ia nei. Ua waiwai nae kela poe kuai ma Beritania i kela kuai ana, a ua waiwai no kakou maanei. Ua makemake kakou e koli i ka peni, a nolaila ko kakou kuai ana i ka pahi. Ua imi waiwai kela poe ma Beritania, a ua loa ia lakou ke dala a lakou i imi ai.

Pela no ke kanaka kanu hua palaoa ma Ameri-

ka huipua. Ua hapa kona makemake i ka pahu palaoa, ua nui ko kakou makemake. Nolaila, ua oi ke kuai ana maanei. Ua oi ko kakou makemake i ka pahu palaoa mamua o ko kakou makemake i na dala he umi; a ua oi aku ko lakou makemake i na dala he umi mamua o ko lakou makemake i ka pahu palaoa. Nolaila, haawi mai lakou i ka palaoa, a haawi aku kakou i ke dala. Ua oi aku ke kuai ana maanei mamua o ke kuai ana ma Nuioka; aole nae i oi aku ka maikai o ka palaoa. Ua oia mau no. Eia ka mea i oi ai, o ka hana, i ka lawe ana mai, a o ko kakou makemake, no ka loa ole.

Ua pomaikai like kakou maanei, a me lakou malaila. Ua ko ko kakou makemake, ua loa ka palaoa, ka mea a kakou i imi ai, a ua ko ko lakou makemake, ua loa ke dala, ka mea a lakou i imi nui ai. Eia ka mea e maopopo ai ka make pono o kela kuai ana. Aole makemake kekahi e hoihoi i ke dala, aole hoi i makemake kekahi e hoihoi i ka palaoa. Ina he dala ka kekahi kanaka, a pololi oia; a ina halawai kela kanaka pololi me ke kanaka mea ai, he ai kuai, kuai koke no laua. No ka mea, oia ka mea e waiwai pu ai laua. Oia ka mea e ko ai ko laua makemake. He oia mau no ka ai, a he oia mau no ke dala, mamua a mahope o ke kuai ana. Ua pomaikai pu nae kela mau kanaka. Aole makemake ke kanaka pololi e hoihoi i ka ai, aole hoi e makemake ka mea dala e hoihoi i ke dala.

Pela no na lahuikanaka. Ua nui ka hao ma

Ua nui ka waiwai kuai ma Beritania, aole nae lakou e pomaikai nui, ke waiwai ole o Amerika. Ina e hune o Amerika, alaila, poino o Beritania, no ka mea, aole lilo ko lakou waiwai i ke kuai. Ina e hune o Beritania, poino o Amerika, no ka mea, aole lilo kolaila pulupulu, a me kolaila palaoa i ke kuai. Ua pomaikai ko kekahi aina, i ko kekahi aina, a ua poino ko kekahi aina i ko kekahi aina. Ina hookahi aina waiwai wale no, alaila, aole o lakou hoakuai.

Ina poino o Beritania, a holo ole ko lakou moku i na aina e, alaila, poino pu no ko ke ao nei a pau loa. No ka mea, i keia wa, ua laweia ka waiwai o kela aina i na aina e, a ua waiwai na aina a pau ia Beritania. Makemake loa o Bonepate e hoopio i kela aina. Ina i pio, aole o Beritania wale no ka poino, o Farani no kekahi, a me na aina a pau o Europa, a me na aina e kekahi.

Ua manao kekahi poe, ina poino o Beritania, a wi ka aina, alaila, pomaikai o Amerika, no ko Beritania kii ana i ka ai ma Amerika. No ka naau-po ia manao. Aole nae e maopopo i ka nana ana i ka makahiki hookahi. Ina i wi Beritania i kela makahiki i keia makahiki, alaila, no ka wi, pilikia lakou, aole hiki ke hana i ka lole a nui e like me keia wa. A nolaila, oi ke kuai ana o ka lole ma Beritania, e like me ka oi o ke kuai ana i ka ai ma Amerika. A no ka oi o ke kuai ana i ka lole, poino ka poe o Amerika i kuai i ka lole o Beritania. A ina loihi ka wi o Beritania, hune ka aina, alaila, pau koke ke kuai ana o Amerika, no ka

mea, a ohe waiwai e koe ma Beritania, e uku ai i ko Amerika. Ina waiwai nui o Beritania, ua pomaikai o Amerika, a ina waiwai nui o Amerika, ua pomaikai o Beritania.

Ua maopopo ka pili ana o keia olelo i keia aina. Aole kakou i pomaikai ia Mesiko, a me Peru, a me Kili, na aina hune. O Beritania, a me Amerika huipua, na aina waiwai, o lakou no na mea e pomaikai ai keia aina. Ua ike no hoi kakou i ka poe holo mai nei. Aole kakou i kuai me ka poe hune. O ka poe mea waiwai ko kakou poe hoakuai. Nolaila, i ko kakou kalaiaina ana, pono e hooluolu aku i ka poe mea waiwai, aole i ka poe holo wale mai. Ua pololei io no ka olelo a Wahine-kopa.

3. *O ka pono maoli o kanaka, oia kekahi mea e pono ai ke kuai ana.*

1. Ina i pono kela kanaka keia kanaka, alaila, hiki pono no ke kuai, aole kolohe kekahi i kekahi. Aole hana ino kekahi i ka waiwai o kekahi, aole wahahee. A nolaila, aole makau i ke kuai. He mea mau i kanaka ka makau i ke kuai me ka poe kolohe. Ina lohe kakou i kekahi kanaka kuai, he kanaka hewa, he kanaka kolohe, alaila, aole kakou e hele i kona hale kuai, imi no i ko kakou mea e makemake ai ma ka hafe kuai okoa.

2. Ina aole pono na kanaka, aole pono na kanawai hoomalu. Ua oleloia mamua, i kekahi kuai ana, aole lilo io ka waiwai i ka wa e holo ai ka

olelo no ke kuai ana. Nolaila, he mea nui ke kanawai i pili i ka olelo kuai. Ina kuai au me kekahi kanaka i keia la, a lilo aku ko'u, alaila, pono ia ia e uku mai e like me ka maua olelo ana. A i ole ia e uku mai e like me kana olelo, pono e pili ke kanawai ia ia. He mea nui loa keia i ke kalaiaina ana. Ina hoolimalima na kanaka i ka hana, he mea mau no maanei ka hooloihi aku i ka hana ana. Aole hana a paa i ka wa i oleloia'i. A pela no na aie. Nolaila, he mea nui ke kanawai pili ia mau mea. Aole loa e pono ke kuai, a me ka hoolimalima ana, a maopopo ia kanawai. Ma na aina naauao, ua nui na kanawai hoopololei i ke kuai, a me ka hoolimalima ana. Ina hoolimalima kekahi alii moku me na kanaka i ka uwala, a olelo ke alii moku, "A i kakahiaka o ka la noa, e lawe mai i ka uwala, no ka mea, i ka poalua, holo au," ina olelo mai oia pela, a ae aku na kanaka, alaila, aole pono ke manao, he mea uuku kela olelo. Ina aole hiki mai ka uwala ia la, ua hewa na kanaka. Ua lawe wale lakou i na dala o ua 'lii la, he iwakalua kumamalima paha. He mea nui loa keia i ka poe hooponopono kuai ma na aina naauao.

3. I ka hooponopono ana i ke kuai, he mea nui ka hoopololei i ka auhau, a me ka uku, a me na mea a pau i pili i ka waiwai o ka aina. Pono e maopopo mua ka waiwai pili i ke alii, a me ka waiwai pili ole. A ina ike mua na kanaka, ua kaumaha, alaila, aole lakou e kuai. Ina laweia ka waiwai i kahi kuai, alaila, ua ikea, a ina nui ka

uku, a me ka ohi ana, alaila, nui ka huna ana o na kanaka, a me ke kuai malu ana. A lilo no hoi ia mea, i mea e hewa loa'i. O ka pono o na 'lii, a me ka pono o na kanawai, a me ka pono o ka auhau, a me ka pono o ka uku, he mau mea nui loa ia i ka hooponopono ana i ke kuai.

No keia mau mea i oleloia maluna, ua maopopo na mea e nui ai ke kuai ana. Ina i nui ka naauao, a nui ka waiwai ma kekahi aina, a pono ka noho ana a na kanaka, alaila, ua hikiwawe ke kuai, a ua nui ke kuai ana. Ina i emi ka naauao, a me ka pono o na kanaka, a emi ka waiwai, alaila, uuku no ke kuai, aole hikiwawe. Ina i heluhelua ka moolelo no na aupuni kahiko, maopopo ka oiaio o keia olelo. Aole i maopopo loa keia mau mea i ka nana ana i ka makahiki hookahi. Aka, ina i nanaia, ke ano o na aina mamua kahiko loa, a i keia wa no hoi, alaila, maopopo loa.

Ua nui nae na mea e uuku ai ke kuai ana i kekahi manawa. Uuku no i ka wa e hooikaika nui ana na kanaka, a me na 'lii ma ka mea e pono ai. Pono e noonoo kakou ma ia mau mea. O ka poe kuai, kuai lakou i na mea ulu, a me na mea i hanaia. A ina uuku na mea ulu, a uuku na mea i hanaia, alaila, ua uuku ke kuai ana. I kela makahiki mamua aku nei, ua nui loa ke kuai ana ma Amerika. A i keia makahiki i hala aku nei, ua uuku loa ke kuai ana. He mea mau no ma na aina a pau ke kuai nui ana i kekahi makahiki, a me ke kuai uuku ana i kekahi makahiki,

O ka poe kuai, ka poe poino nui i ka emi ana o ke kuai. Poho no ko lakou waiwai. No ke kuai ana, ko lakou waiwai. A ina hookiia ke kuai ana, ua pau ko lakou waiwai. A ina hapa ke kuai ana, ua hapa ko lakou waiwai. Kuai no oia i ka waiwai, a haawi aku i kana dala a pau loa. A ina aole hiki ia ia ke kuai hou aku, ua poho loa oia. No ka mea, ua lilo aku kana dala a pau, aole mea e loa hou mai ai. Oia ka poino o na kanaka he nui loa, ma Amerika huipua, mamua aku nei. Ua kuai na kanaka i ka hale a me ka aina, a me kela waiwai, keia waiwai, a ua haawi i ka lakou dala a pau, a nolaila, pilikia lakou. Aole hiki ke kuai hou aku i ka mea a lakou i loa mai ai. Eia kekahi mau mea e hapa'i ke kuai ana i kekahi manawa.

1. O ke emi ana o ka makemake o na kanaka i kekahi waiwai. Ina uuku ka makemake o na kanaka i kekahi waiwai, alaila, emi no ke kuai ana ia waiwai. O ka poe malama i ka Pope, aole lakou e ai i ka puua, a me ka bipi i kekahi manawa, no ka mea, ua kapu. O ka ia maoli, oia wale no ka ia, ia mau la. Nolaila, ua nui ka poe kuai i ka ia ia mau la. Ina huli ko kekahi aina i ka Pope, alaila, emi ka poe kuai i ka puua, a me ka bipi, a me na holoholona. A ina haalele ko ke kekahi aina i ka Pope, alaila, emi ka poe kuai i ka ia. Oia no ke ano o ke kuai ma Farani mamua aku nei. Mamua, makemake nui ia ke kakaki manei i mea pahi, a kuai nui ia ia mea. I keia manawa, ua emi ka makemake o na kanaka ia mea, a ua pau ke kuai ana.

Mamua, he mea kuai nui ke kukui ma keia aina. I keia wa, ua emi nui ia kuai, no ka mea, ua emi nui ka makemake o na kanaka ia mea. Mamua, he mea kuai nui ka niho palaoa. I keia wa, aole kuai nui, no ka mea, ua pau ka makemake nui o na kanaka, a me na wahine ia mea. Mamua he mea kuai pinepine ka ilio. I keia wa ua emi; he hapa ke kuai ana i keia wa, no ka mea, ua hapa ka makemake i ka ilio. Pela no ka luli ana o ke kuai ma na aina a pau mai o a o.

Ina imi akamai na kanaka i ka mea hou, a oi aku ka maikai o na mea hou, alaila, emi no ka poe kuai i na mea kahiko, no ka mea, aole i makemake ia na mea kahiko. I keia wa, ua hapa ke kuai ana i na uwala maole ma Lahaina, no ka mea, ua loa ka mea hou, i oi aku ka maikai mamua o ia mea. O ka uwala kahiki ka mea kuai nui, a ua pau ka makemake nui i ka uwala maoli.

2. Eia kekahi mea e uuku ai ke kuai ana i kekahi manawa, o ka ulu ole o na mea kanu. Ina aole ulu na mea kanu aole loa e hiki ke kuai, no ka mea, malaila mai ko ke kanaka ola. Ina hana kekahi poe i ka lolo, a kanu kekahi poe i ka pulupulu, a ulu ole ka pulupulu, alaila, mahea la e hiki ai ke kuai? A pehea hoi e hiki ai ka poe hana lolo ke hana? O ka poe paahana, hana lakou i mea e loa mai ai ia lakou ka ai. Ina aole kupu ka ai alaila, aole hiki i ua poe paahana la ke kuai. Ua like hoi me ka wahie ala, i kuai nui ia

mamua ma keia aina. Mamua, ua nui, a nui ke kuai. I keia wa, ua uuku, a uuku ke kuai ana.

A ina he kaula ma kekahi aina, a uuku ka mahi-ai ana, a uuku ka hana ana, alaila, uuku ke kuai ana, a mehameha na kulanakauhale, a pau ka holoholo ana o na moku i piha i ka waiwai; a pau aku la ka waiwai a na hanauna kahiko i hoiliili ai.

E emi no hoi ke kuai ke lilo kekahi poe i hune. Waiwai loa o Sepania mamua, a nui ke kuai ana ia wa. I keia manawa, ua hapa ka waiwai ma Sepania, a ua emi ke kuai. Ina i heluia ka waiwai kuai a pau i ulu ma keia aina, a me ka waiwai i hanaia; ina hookahi miliona dala ma ia waiwai, alaila, hiki ia oukou ke kuai me ko na aina e, hookahi miliona dala. Aka, ina hookahi tausani dala wale no ma na mea ulu, a me na mea e hanaia ma keia aina, alaila, hiki no ke kuai me ko Amerika, hookahi tausani dala wale no. A ina hookahi miliona i laweia mai, alaila, poho loa ka poe kuai, no ka mea, aole lilo i ke kuai, ka waiwai a lakou e lawe mai ai. Ua makemake no oukou i kela waiwai, aole nae e hiki ke kuai, no ka mea, aole kumu.

3. Ina i kauia ka duti ma kekahi waiwai, alaila, emi no ka poe kuai ia waiwai. Ina i kauia ke duti, hoole kekahi poe, aole lakou makemake kuai. No ke kau ana i ke duti ma ka waina, emi paha 'uanei ka poe kuai ia mea. Ina i kauia ke duti ma ka lolo, alaila, makau kekahi poe, aole kuai. Ua haneri tausani paha na anana lolo i kuaiia ma

Hawaii nei i ka makahiki hookahi. O ke ano o ke kuai ana, hookahi anana, he hapa lua. Ina i kauia ke duti, hookahi anana he hapa lua, alaila, ua hapa ka poe kuai i ka lole, a he kanalima tausani anana wale no e kuaiia, no ka mea, pau e ke kumukuai; ua kauia ke duti, a nolaila, ua kuaiia, hookahi anana hookahi dala. Ina he kanalima tausani anana i kuaiia pela, ua like ia me ka haneri tausani i kuaiia i ka hapalua o ke anana.

Nolaila, ua maopopo ke emi o ke kuai lole ana, ina i kauia ke duti. Oia ka hewa o ke duti ma keia aina. Aka, ina imi oukou penei; e kau ke duti, i mea e loa mai ai he umi tausani dala, a no kela umi tausani dala a oukou e loa mai ai ma ke duti, e hoihoi i ke dala o ke kino o kanaka, alaila, aole poino na kanaka i ke duti, no ka mea, e hiki no i na kanaka ke lawe i kela dala o ke kino, a kuai lole, a e like no ka nui o ko lakou lole me keia wa.

Ua nui na wahi e pili ai ke duti i ke kuai ana. Ina i kauia ke duti ma ka lole hookahi, alaila, haalele na kanaka i ke kuai ia lole, a ma ka lole okoa e kuai ai. Ina i like ke duti ma na lole a pau, alaila, aole hiki i na kanaka ke haalele, e kuai no lakou. O na mea pono ke haalele, e haalele no na kanaka. Nolaila, pono e noonoo mua i na waiwai e pono nui ai ka aina, aole e kau i ke duti malaila; a ma na waiwai e pono ole ai ka aina e kau ai i ke duti a nui.

IV. *No ka pili ana o na kanawai i ke kuai. Ua*

maopopo ke ano o ka pili ana o na duti a pau loa i ke kuai. He mea ia e oi ai ke kuai ana. Ua kuaiia ka waina maanei, hookahi galani, elua dala. Aka, no ke duti, eia ke kuai pono, hookahi galani, elua dala me ka hapa lua. No ke duti, ua lilo hou aku kekahi waiwai, o ka mea nona ka waina. Nolaila, pono e ukuia oia. Ua ike no kakou a pau, ina he loihi ka halihali ana i ka waiwai, alaila, pono e ukuia ke kanaka no kona halihali ana. Ina he ino loa ke ala, ua mahuahua ka uku. Ina he hapa lua no ke galani ka uku, alaila, ua like ia me ke duti. E emi no ka poe kuai no ka haa-lele ana o kekahi poe i ka inu ana. Aole hiki i ke kanawai ke hoomahuahua i ke kuai; e hiki no ke hookapu. A e hiki no ke hoomalu i ke kuai, a me ka olelo kuai, he mea nui no hoi ia.

E hiki no ke hoomahuahua iki i ke kuai i ka uku ana i ka poe nana e kuai. E like me ka hana a na 'lii o Beritania i ka poe kii aila ma ka moana. Ua hana no hoi o Farani pela, a ke uku nei na 'lii o Amerika i ka poe hanai enuhe. No ke kau ana ia mau kanawai, ua nui ka aila i kuaiia ma Beritania, a ke mahuahua nei ma Farani, a pela no ke kilika ma Amerika.

Ua oleloia maluna, elua kumu o ke kuai ana.
 1. O ka makemake o na kanaka i ka waiwai o hai. 2. O ke kumukuai. Ina he kumu ko kekahi kanaka, a makemake ole, alaila, aole ia e kuai. A ina makemake kekahi kanaka e kuai, a kumu ole, alaila, aole e kuai. A ina i hui pu ia

kela mau mea eluai o ke kumu, a me ka makemake, alaila, ua kuai.

1. *No ka makemake.* Na ke Akua mai no kekahi makemake o ke kanaka, a no kakou wale no kekahi. O ka makemake i ka ai, a me ka wai, a me ka malu, a me ka mehana, na ke Akua mai ia mau mea, aole hiki ke hoopau ia makemake, ua mau loa. Aka, o kekahi makemake, aole i ikeia, a halawai ke kanaka me kela mea ana i makemake ai, alaila, ua ikeia. I ka wa mamua, aole oukou i makemake i ka moku, a ike oukou i ka moku, alaila, makemake. Aole oukou i makemake i ka pu, a ike oukou i ka pu, alaila, makemake oukou. Aole oukou i makemake i ka lole, a ike oukou i ka lole, alaila, makemake. Pela no kekahi mea ai. Aole oukou i makemake i ke ti, a me ka molakeke, a me ka palaoa, a ike oukou i ka maikai o ia mau mea, alaila makemake no oukou. O ka makemake i kela mau mea, ua pono no, a he mea ia e pono ai ke kanaka.

Ua nui wale na waiwai ma keia ao i makemake ole ia e na kanaka. Ua makemake kekahi poe, a makemake ole kekahi poe, a ua makemake uu-ku ia paha. Aole i makemake nui ia ka hale pohaku, aole i makemake nui ia na papaaina, aole i makemake nui ia na wahi moe, na hiki e hoi, aole i makemakeia ka lole ma kahi ike ole ia, aole i makemake nui ia ka bipi, a me na lio, i mea hana, aole i makemakeia ka oopalau, a me ke kaa, a me ka ookope. He mau waiwai mai-

kai keia, he mau mea e pono ai na kanaka, a he mea pono i ke kanaka kalaiaina, e imi nui i mea e nui ai ka makemake ia mau mea.

Ina i nui ka makemake o ke kanaka, alaila, hooikaika loa no oia, e loa. Ina aole i nui kona makemake, aole ia e hooikaika, e noho mowala no. Nolaila, eia ka mea mua, e hoala i ka makemake nui o na kanaka i ka waiwai e pono ai, alaila, e ike no kakou i ka ikaika.

Pehea hoi e hiki ai ke hoala i ka makemake i kela mau mea iloko o ka naau o na kanaka. Malaila kakou e olelo ai.

1. *O ka naauao*, ka mea e makemake nui ai na kanaka i na waiwai pono a pau. Ina naauao ke kanaka, aole loa e ole kona makemake i ka hale pohaku, no ka mea, oia ka hale luhi ole. Hana no a paa, o ka pau no ia, aole manao hou, a kauoha i ka hale no ke keiki. Ina naauao ke kanaka, ua makemake no oia i ka hale maemae, a nolaila, ua makemake i na waiwai a pau e pono ai. Makemake no oia i ka noho, aole noho malalo ma ka lepo. A makemake i na kiahā, a me na pa, aole ai pu na mea he nui ma ka umeki hookahi. Ina naauao ke kanaka, alaila, manao nui oia i ka malama ana i kekahi ai no ka wa pilikia. He mea nui loa ia. O ka ai ole, i kekahi manawa, he mea pono ole ia, he mea i ike pinepine ia; a nolaila kekahi emi ana o na kanaka. Pono e malama mau ia ka ai no ka manawa pilikia, a i ole ia, e malama i ka waiwai, i mea kuai i ai.

Ina naauao ke kanaka, makemake no oia i na mea e pono ai, i ka ipuhao, ipu keleawe, iputi, a me na ipu e ae. He mea pono no i ke kanaka ke makemake i keia mau mea, no ka mea, ina i nui kona makemake, alaila, hooikaika loa no oia i ka hana, i mea e loa mai ai ia ia kela mau mea, ana i makemake ai. Ina hapa kona makemake, alaila aole ikaika.

Ua nui loa no ka waiwai o ka poe naauao i makemake ai. Ina he poe hana lakou, makemake no lakou i na mea paahana. Makemake ka poe mahiai i ka aina, a me na mea kanu. Makemake kekahi poe i ka moku maoli, a makemake kekahi i ka mokuahi, a makemake kekahi i ke alanui hao, a me ke kaaahi, a nui wale na waiwai e ae a lakou e makemake ai. Pehea hoi e naauao ai na kanaka. Ua oleloia no kela mea ma na aoao mamua, Eia no hoi kekahi.

Ina e palapala ka poe noonoo i ko lakou manao, a houka aku i ke Kumu Hawaii e pai, oia kekahi mea e naauao ai na kanaka, a mahuahua ko lakou makemake i kekahi waiwai hou. Ina hooikaika aku kekahi i kekahi pela, alaila, ikaika io no kekahi. He mea nui ia ma na aina naauao, ina loa i kekahi ka manao maopopo no kekahi mea e pono ai, alaila, palapala oia i kona manao, a ike na kanaka mai o a o. Ua pono ia, a pono i ko onei poe ke hana pela. Eia hoi kekahi mea e mahuahua ai ka makemake o na kanaka i na waiwai.

2 *Ina ike lakou ua makemake na 'lii, a me na kanaka koikoi ia waiwai.* He mea nui i na kanaka ka hoomahui. Ina ike lakou i na 'lii e hana ana i kekahi mea, makemake no lakou e hana pela. Mamua, aole makemake na kanaka i ka lole, a ike lakou i na 'lii ua komo lole, alaila, makemake no lakou e komo lole. Nolaila, he mea nui loa i ke kalaiaina, e hana io na 'lii, e like me ko lakou makemake e hana'i na kanaka. Ina manao na 'lii e pono ka aina i ke ko, alaila, pono i na 'lii ke kanu i ke ko, ma ko lakou aina iho, a ike na kanaka ua waiwai na 'lii ia hana, alaila, kanu nui lakou i ke ko, i mea e waiwai ai lakou.

Aole hoi e pono i na 'lii ke hana ma na mea a lakou e manao ai e hewa na kanaka, ke hana lakou malaila. No ka mea, ina ike mai na kanaka i na 'lii e hana ana i kekahi mea, makemake no lakou e hana pela. Ina ike mai lakou, ua hoowahawaha na 'lii i ke kamana kanaka maoli, alaila, e hoowahawaha no na kanaka. Ua nui hoi na wahi e pili ai keia olelo.

3. *Eia kekahi mea e makemake nui ai na kanaka i ka waiwai pono, o na kula pono.* Ina i ao loihi ke kanaka iloko o ke kula pono, aole loa e ole kona makemake nui i na waiwai e like ai kona noho ana me ko ka poe naauao. Nolaila, he mea nui ke kumu maikai. Pono e kokuaia ke kumu, i mea e hiki ai ia ia ke noho e like me ka noho ana o ka poe naauao. Ina i noho ke kumu iloko o ka hale ino, paku ole, moena ole, alaila, manao no na haumana, oia ke ano o ka noho ana o

ka poe naauao. Aole pono pela. Pono e kokua-ia ke kumu, i mea e hiki ai ia ia ke hoike aku i na haumana i ka noho pono ana. Alaila, make-make paha na haumana i na waiwai e pono ai, a hooikaika loa e loa. O ka makemake ka mea mua, a mahope ka hooikaika ana. Alaila, kuai no lakou i ko lakou mea e makemake ai.

2. *No ke kumukuai.* Ina ikaika na kanaka i ka hoonui waiwai, alaila, ua loa no ke kumu, a hiki no ia lakou ke kuai i kela mea, keia mea a lakou e makemake ai. Ina aole ikaika na kanaka i ka hoonui waiwai, alaila, ua mau no ka ilihune, aole kumu e kuai ai i ka waiwai o ko na aina e. Ua olelo ia kela mea, o ka hoonui waiwai ma ka Buke mua.

Hookahi no, mea i koe, ua pili no i ka hoonui waiwai, aka o ka pili nui ana, ua pili i ke kuai. Nolaila, e olelo kakou no ia mea ma keia wahi. O na mea kokua i ka halihali ana i na waiwai, he mau mea nui ia i ka hooponopono ana i ke kuai. Ua nui na mea kokua i ka halihali ana i ka waiwai. I keia manawa he mea kuai nui ka wahie ma keia aina, no ka mea, aohe mea nana e kokua i ka halihali ana. A no ke kuai nui, he hapa ka poe kuai, a ua luhi nui ka poe nana e kii. Ina ma Amerika ko oukou wahie o ke kuahiwi, hiki no i na kanaka ke kua a halihali i kai a kuai, hookahi paila, elua dala. Ina loa maanei na mea kokua i ka halihali waiwai, ano okoa ke kuai ana.

Eia na mea kokua i ka halihali ana i ka waiwai,

o na ala nui maikai, o na kaa, o na bipi, a me na lio, o na alanuihao a me na muliwai i eliia, o na moku, a me na moku ahi.

Ma na aina naauao, ua nui loa ke dala i lilo i keia mau mea, he hapa nae na mea i hana ia e na 'lii, a me ke dala o ke aupuni. Aole nae e hiki i na kanaka ke hana me ke kokua ole ia o ke kanawai. He mea uku wale ko keia mau mea a pau. Ina i hanaia ke alanuihao, o ka mea hele ma ia alanui, uku no oia i ka mea nana ke ala. Ina holo ke kanaka ma na muliwai i eliia, uku no oia i ka mea nana ka muliwai. O na alanui maoli, aole uku, no ka mea, aole lakou i hanaia i mea imi waiwai. Ua hana no kela kanaka keia kanaka, mamuli o ke kanawai o ka aina.

Ua kauia no ke kanawai e hana kela kanaka keia kanaka ma ke alanui, a i ole e hana, e uku. Pela e hanaia na alanui maoli, i wahi e hele ai na kanaka, a i wahi e halihali ai ka ukana.

Eia kekahi mau mea i pili i ke aupuni.

1. *O na-kukui kuhikuhi.* Ma na lae, a ma na wahi papau, a me na wahi makau no na moku o ili ua kukuluia na hale kahi e kau ai ke kukui nui, i mea kuhikuhi i na moku i ka po. A nolaila, hiki no i ka malihini ke nana i ka palapala no ua kukui la, a holo pili aina i ka po, aole ili ka moku. Ua hanaia kela mea i mea e ola'i na moku, a i mea e makau ole ai na moku o na aina e ke holo malaila.

2. Eia ka lua o na hana i pili pono o ke aupuni. *O ka hana i na awa a maikai.* Eia kekahi hana nui ma Amerika, ina pilikia kahi komo i ke awa, e koho, a akea. Ina papau, e koho a hohonu. Ina poi mai ka nalu, e paa i ka pohaku. A hana no hoi lakou i na mea a pau e pono ai na awa, a pilikia ole na moku.

3. Eia ke kolu o na hana i pili pono i ke aupuni, o ka makaikai a ike pono i na wahi e hewa'i na moku, a me na wahi e pono ai na moku ke holo, a e kakau i kela mau mea ma ka palapala aina, i mea e nana'i na malihini, a holo pono. O keia mau hana ua pili pono i na 'lii, no ka mea, he mau mea ia e pono ai ka aina, aole hoi i pili pono ia hai.

Ua nui nae na hana pili pono i ke kanaka ke hana, ina haawi pono ia 'ku e na 'lii.

1. *O ka hana huwapu,* oia kekahi meae pono ai ke kuai ana. No ka mea, ina i maikai na huwapu, alaila, hiki no i na moku ke holo mai a pili, a hikiwawe ka hemo ana o ka ukana, a me ka hoouka ana. A ina e ae na 'lii, hiki no i ke kanaka ke hana i ka huwapu, a na ka poe i hoopili mai i ka moku, a me na waa na lakou e uku i ka mea tiana ka huwapu.

2. E hiki pono no i na kanaka ke hana i na alanui, ina e haawi na 'lii ia wahi na lakou. Eia ke ano o ka hana ana. Hui na kanaka he nui loa, a hana lakou i ke ala a maikai, alaila, o ka

hao ke dala, pono e hahai mau ke kaa bipi. i mea e halihali ai i ka hao.

3. Eia kekahi pono nui o ke dala, o ka mahele liilii. Ina aole hiki ke mahele liilii, aole pono, no ka mea, ua nui na mea liilii a ke kanaka e makemake ai. Oia kekahi hemahema ma keia aina i keia wa. Aole dala e pono ai ke kuai i na mea liilii, e like me ka peni pohaku, a me na huamoa, a me ke kuikele. Ina e hiki ke mahele liilii, alaila, pono no i ke kanaka ke kuai i kona mea liilii, a me kona waiwai nui no ke dala wale no. A loa mai ke dala, alaila, hiki no ke kuai i kela mea keia mea ana e makemake ai. Ina he mea nui, oia. Ina he mea liilii, oia no hoi.

4. Eia kekahi pono o ke dala, o ka halo ana. Ina ikea, lilo i ke kolohe, i ka aihue, a me ka powa. Nolaila, aole pono ka mea nui, e like me ka hao, a me ka lolo. No ka mea, aole hiki ke huna; ike no na kanaka a pau, a ina i manao ia kela mau mea he dala, aole e ole ka lilo nui i ke kolohe.

5. Ina i loa ke dala, alaila, ua pono ka hooli-malima ana. Hiki no i ke kanaka ke hana ma kona wahi e akamai ai, a ma kahi e loa mai ai ia ka uku nui. Aole hele a hana mamuli o ka amara, e loa'i ke kui, a mamuli o ke kamaana, e loa'i ka pahū, a ma ka mahiai e loa'i ia ia ka ai. E hana no oia ma kahi e loa mai ai ia ia ka nui o ke dala. A loa ia ia ke dala, alaila, kuai no i kela mea keia mea ana e makemake ai.

6. Ina pela ka hana ana, alaila, hiki pono ka mahele ana i ka hana. No ka mea, waiwai no ke kanaka ma ka hana ana i na kuikele, a me na poopine, a me na mea liili a pau loa. Ina aole dala, aole pono kela mahele ana i ka hana. Ina aole dala, a hana au i na poopine, aohe mea nana e kuai. Owai ka mea makemake i ke poo wale no o ke pine? A pela no na mea hana liili a pau. Aole hiki ke mahele, ke dala ole.

Ma ka olelo i oleloia maluna, ua maopopo ka pono o ka hoolilo ana i kekahi mea i dala. Aole hiki i na 'lii ke hana i keia mea ma ko lakou manao wale no. No ka mea, ina olelo lakou i ka pohaku he dala ia, aole makemake na kanaka ia mea. A ina olelo lakou, o ka leho ke dala, aole no e makemake na kanaka. Pehea hoi e hiki ai, ke hiki ole na 'lii?

Penei; o ka mea a kela kanaka keia kanaka i makemake mau ai a nui, he dala pono ia. Ina aole makemake na kanaka, aole no he dala. Aole makemake na kanaka o Nuuhiva i ke dala maoli, a me ke gula. O ka paoda ka mea i makemake nui ia i kela wa i keia wa, nolaila, o ka paoda no ke dala. Mamua aku nei, ua nui ka poe makemake i ka lole maanei, he hapa ka poe i makemake i ke dala maoli. I keia wa, ua makemake na kanaka a pau i ke dala maoli.

Mai ka wa kahiko mai ka hoolilo ana o na kanaka ma na aina a pau, i kekahi mea i dala. I ka wa kahiko ma na aina hanai bipi, o ka bipi ke da

la. Nolaila, i ko lakou hoakaka ana i ke kuai ana i ke kahikokaua, i mai lakou, ua kuaiia ke kahikokaua o Diomedea no na bipi eiwa. A ma kekahina, o ka hipa ke dala. A ina manao lakou e hai i ka nui o ka waiwai o kekahi kanaka, hoike no lakou i ka nui o na bipi, a me na hipa, a me na lio, a me na hoki. A no ko lakou manao nui ana ia waiwai, i ka wa i pai muaia'i ke dala maoli, ua paiia ke kii bipi, a me ke kii hipa. A ma ka lakou olelo, hookahi no ihoa o ke dala, a me ka hi a.

I ka wa o Aberahama, ua ikea ke dala maoli, aole nae i paiia paha. No ka mea, aole i haiia mai ka helu ana. Penei ka olelo. "Kaupauna iho la o Aberahama no Eperona i ke dala, ana i olelo ai ma ka lohe o na mamo a Heta, eha hane-ri sekela dala, he dala pono i ka poe kuai." Oia ka olelo mua no ke dala, o na olelo a pau i paiia.

Ma ia hope mai, o ka hao no ke dala ma Roma. A mahope iho, o ke keleawe no. Aka, i keia wa, o ke dala maoli a me ke gula, oia no ke dala ma na aina naauao a pau mai o a o. Ua hanaia no hoi ke keleawe i mea uku liliu. O ke gula ka mea nui i ke kuai nui ana, a o ke dala maoli ka mea nui i ke kuai liliu ana. A ua paiia no hoi ke keleawe i mea kuai i na mea liliu loa.

PAUKU II.

O KE ANO PONO O NA MEA I HOOLILOIA I DALA.

1. Eia ke ano mua e pono ai kekahi waiwai ke hooliloia i dala, o ka makemake nui ia. Ina i makemake nui ia kekahi waiwai e na kanaka a pau, alaila, aole hiki ia lakou ke hoolo i ke kuai ana. Aka, ina i makemake kekahi kanaka i ka hao, a makemake kekahi i ka lolo, a makemake kekahi i ke kala, alaila, pilikia loa ke kuai ana. Aka, ina makemake na kanaka a pau i ka waiwai hookahi, alaila, oia ke dala e pono ai ke kuai ana, aole pilikia, hikiwawe no ke kuai. Ina i like ka makemake o na kanaka, alaila, make hewa na kanawai a pau. O kela mea a na kanaka i makemake ai, oia ke dala. Ina i makemake ole na kanaka i kekahi mea, ua make hewa no hoi na kanawai, no ka mea, e mau no ka makemake ole o na kanaka.

2. Eia kekahi ano nui e pono ai kekahi waiwai ke hooliloia i dala, O ka makemake nui ia e ko na aina e. No ka mea, ina aole i makemakeia ma kahi e, alaila, pilikia ke kuai ana i ka waiwai no kahi e mai. Ina i makemake nui ia kekahi waiwai, ma na aina a pau mai o a o, oia ka waiwai pono ke hoolilo i dala, oia ka mea e pono ai ke kuai nui ana.

3. Eia kekahi ano e pono ai kekahi waiwai ke hooliloia i dala, ina he oia mau no ke ano, a me ka makemake nui o na kanaka. Nolaila, aole pono na mea ulu a pau. No ka mea, i kekahi

makahiki, ua nui loa, a i kekahi makahiki, ua uuku, he lūli wale no. Ina he oia mau ka nui o ka makemake o na kanaka, alaila, hiki no i ka mea ma kahi loihi aku ke noonoo i kona mea e kuai ai, a maopopo no.

4. Eia kekahi ano e pono ai kekahi waiwai, ke hooliloia i dala, ina he mea liilii. No ka mea, ina he mea liilii, alaila, aole kaumaha na kanaka i ka lawe ana. Ina he kaumaha, e like me ka hao o kanaka i ka wa kahiko, ina pela, pau koke ke kuai nui ana. No ka mea, aole hiki ke lawe i kela wahi i keia wahi e kuai ai,

5. Eia kekahi mea e pono ai kekahi waiwai ke hooliloia i dala, o ka mahele liilii. Ina aole hiki ke mahele, aole pono. He mea liilii ke daimana, a he mea kuai nui. Aole nae e hiki ke hoolilo ia mea, i dala, no ka mea, aole hiki ke mahele. Aole hoi i like kekahi daimana me kekahi daimana. Ina e manao kakou o ka lole ke dala, aole no e hiki ke mahele. Ina i mahele liiliiia ka lole, ua ino, ua lilo i mea waiwai ole. A ina i maheleia kela mau mea, aole hiki ke hui hou. Aole pela ke ano o ke dala maoli.

Eia kekahi ano e pono ai kekahi mea ke hooliloia i dala, ina he mea maopopo e hiki ole ai ke wahahee kekahi kanaka i kekahi kanaka. Ina o ka lole ke dala, puni loa kekahi mea, aole ike mua oia i ke ano, a loa mai, ua popo. Ina o ka pahi ke dala, aole ike mua ia ke ano, a i ka wa e loa'i, maopopo ka ino o kekahi pahi. Ina o na pohaku

nani ke dala, aole no e maopopo i kela kanaka i keia kanaka ke ano. Hiki no i kekahi ke waha-
hee i kekahi. Aole pela ke dala maoli a me ke gula.
Ua maopopo no i ka nana ana, a hikiwawe no ke
hoao.

O na ano pono a pau i oleloia maluna, ua komo
no iloko i ke dala maoli, a me ke gula. Nolaila,
ua maopopo ka pono o ia mau mea, i dala. Aohe
mea e ae a kakou e ike ai, ua pono nui e like me
ia mau mea. Pono nae ia kakou ke hoomaopopo
i keia, ua makemakeia ke dala, no ka waiwai io
maloko; aole no ka oleloia mai he dala, aole no
kona paiia, aole no ke kanawai. O ke dala ka
mea e loaia i kela kanaka i keia kanaka kona ma-
kemake, a nolaila, ua waiwai io.

Eia no kekahi, ua nui loa ka waiwai iloko o ke
dala ke hanaia i puna, i pa, i kiahā, i wati, a me na
mea like me ia. Ua mau loa no hoi ka makemake
o na kanaka ia mau mea. Aole e pau i ke ino,
aole pau ka maikai, e oia mau no. Ua makema-
keia no hoi ke dala, a me ke gula i mea e nani ai
ke kino. Oia kekahi mea nui. No keia mau
mea i makemake mau loaia i ke dala mai o a o.

Ina he waiwai io ke dala, e like me keia olelo i
oleloia mai nei, e manaoia paha, ina i nui ke kala
iloko o na kuahiwi o kekahi aina, ua waiwai loa
ia aina. Aole pono ia manao. Ua hoomaopopo-
ia ma ka buke mua, o ka hana ka mea e waiwai
ai, aole o na mea e waiho wale ana. Ina i piha
na mauna i ke dala, a molowa na kanaka i ka ha-

na, aole nui ka waiwai ma ia aina. A kahi lakou i ke kala, a hookaawale ae i ka lepo, a hana a maikai, alaila, ua waiwai ia aina, e like loa no me ka nui o ka hana i hana pono ia.

Ina hele na kanaka a pau o Peru e kahi kala iloko o na kuahiwi, a loa mai, hookahi miliona dala i ka makahiki hookahi; a ina kanu pulupulu na kanaka a pau o Hawaii nei a kuai aku i na miliona dala elua, alaila, ua nui loa aku ka waiwai o Hawaii i ko Peru. A ina hele aku na kanaka he umi e kahi kala ma Peru, a loa mai ia lakou hookahi tausani dala i ka makahiki hookahi, a ina i hooikaika na kanaka o Hawaii, he umi i ke kanu ko, a loa mai ia lakou elua tausani dala i ka makahiki hookahi, ina pela, ua oi loa ka waiwai iloko o ka lepo o Hawaii mamua o ka waiwai iloko o na mauna o Peru.

Nolaila, aole pono ia kakou ke manao ua pomaikai ka aina ma ke dala e waiho ana ma ka lepo. Eia ka aina pomaikai, a waiwai hoi, o ka aina kahi i hana nui ai na kanaka ma na hana pono.

Ua like no ke ano o ke dala me kekahi mea i oleloia ma ka buke akahi. Ina i nui ka hana i ka hana ana i kekahi mea, alaila, he mea waiwai nui kela mea i hanaia. Ina i nui ka hana i ke koha ana i ke kala, alaila, ua nui ka waiwai iloko o ia kala. A i ka wa e emi ai ka hana i ke koha ana i ke dala, alaila, emi no ka waiwai iloko o ke dala.

Mamua loa, i ka wa aole i ikeia o Amerika, ua nui loa ka hana i ke koha ana i ke kala, a nolaila,

nui loa ka waiwai iloko o ke kala. Iā wa, eha dala, make ka pahu palaoa. I keia wa, ua nui ke dala i loa ma Amerika Hema, a ua uuku iho ka hana i ke kahi ana, a nolaila, ua hapa ka waiwai iloko o ke dala hookahi. Ewalu dala, make ka pahu palaoa. Mamua umi dala, make ka bipi. I keia wa, iwakalua dala, make ka bipi. No ka mea, i kela wa, ua nui ka hana i ka hana ana i ke dala, a ua hapa ke dala. I keia wa, ua emi ka hana, a ua nui ke dala. Nolaila kela ano o ke kuai.

Eia kekahi, ina i uuku ke dala ma kekahi aina, a nui ka waiwai e ae, he waiwai kuai, alaila, lawe nui ko na aina i ke dala ma ia wahi. Aka, ina i nui ke dala ma kekahi aina, a uuku na waiwai e ae, alaila, e laweia'ku no kela dala i na aina e e kuai. Oia ka mea i hanaia ma Amerika Hema i keia wa. Ma Peru, a me Kili, ua nui ke kala, aole nui ka waiwai e ae, a nolaila, kii mai na aina a pau i kolaila kala, a laweia 'ku ia i na aina e. Aole nui ke kala iloko o na mauna o Beritania, a ua nui ka waiwai a na kanaka i hana'i, a nolaila, ua nui wale na aina e lawe aku nei i ke dala ilaila.

Ua oleloia maluna, aole hiki pono ke kuai, ke ole ke dala. Aka, e hiki no ke kuai, nui me ke dala uuku. E nana kakou i ke ano o ke kuai ana o na kanaka elima, A, E, I, O, U. He laweia paha kekahi o lakou, o A, a he mahiai kekahi, o E, he kuihao kekahi, o I, a he puhi ko kekahi, o O, a he tela kekahi o U. Ina loa ia A, ke dala hookahi, a makemake oia i ka ai, hele no oia ia

E, e kuai. Alaila, ua loa ia E ke dala; a makemake oia i mau oo, hele no oia ia I e kuai. Alaila, ua loa ia I ke dala, a makemake i ke ko, a hele no oia ia O e kuai. Alaila, ua loa ia O ke dala, a makemake oia e hanaia kona lolo i wawae, a hele no oia ia U, i ke tela e hoolimalima. Alaila, ua loa ia U ke dala; a makemake paha oia i ka ia, a hele no oia ia A e kuai. Alaila, ua loa hou ia A kana dala, a hiki no ia lakou a pau ke kuai hou me ko lakou mea e manao ai.

Nolaila, ua maopopo loa ka hiki pono o ke kuai nui me ke dala uuku. Oia ka mea i hanaia ma na aina waiwai nui a pau. Ua oleloia mamua aku nei, he umi tausani dala aie i hookaaia ma Honolulu i na haneri dala elima, i ka hebedoma hookahi.

Ma na aina naauao, ua nui loa ke kuai ana ma ka palapala, aole ma ke dala. He kanaka kuai paloa paha o A, a he kanaka kuai hao o E, a he kanaka kuai lolo o I. Hele aku o A la E, a kuai i ka hao, a haawi aku i ka palapala aie, hookahi tausani dala. Alaila, makemake o E i ka lolo, a hele aku ia ia I e kuai. Aohe ana dala, a haawi ae la oia ia I, i ka palapala aie a A. Alaila, makemake o I i ka palaoa, a hele aku oia ia A e kuai, a no ke dala ole, haawi ae la o I, ia A, i kela palapala aie a A i haawi mua ai ia E. Ua hiki pono no ia kuai ana.

Eia kekahi kuai nui ana me ke dala uuku. Hoouka mai kekahi kanaka kuai o Bosetona i ka

waiwai kuai maanei, he umi paha tausani dala maloko o ia waiwai. Lawe o Mika Lada i kela waiwai a kuai i kekahi, a loa mai elima haneri dala. Makemake mai kekahi alii o kohola i kela mau haneri dala, a haawi aku o Mika Lada, a haawi mai ua 'lii moku la i ka palapala aie.

A pau ia, alaila, kuai ua 'lii moku la me oukou, a pau hou mai kela mau haneri dala elima ia oukou, a hele hou no oukou ia Mika Lada e kuai i kekahi waiwai noloko mai o kela umi tausani i laweia mai ai. A loa hou ia Mika Lada kela mau haneri dala no kekahi alii moku, a loa mai kana palapala aie. A pela e hana mau ai, a pau mai ia waiwai ia oukou. Alaila, hooaka aku o Mika Lada i kela mau palapala aie i Bosetona, a na ka poe nona na moku e hookaa a pau. Elima haneri dala wale no maanei, a he umi tausani dala iloko o kela waiwai i lilo mai. Aohe hoi dala i hoihoia i Amerika, o ka palapala wale no.

Ma na aina kuai nui, ina ike na 'lii, ua hemahe-
ma ke kuai ana no ka uuku o ke dala, alaila, kau no lakou i kanawai kokua i kekahi poe kanaka e hana i dala pepa, i mea e pono ai ke kuai nui ana. Aole nae e pili nui kela mea ia kakou i keia wa, nolaila, aole kakou e olelo ia mea. Ua nui no ke dala e pono ai ke kuai ana ma keia aina, a ina e ikeia mai mahope aku nei, ua nui ka waiwai ma keia aina, a ua uuku ke dala, alaila, lawe nui ia mai no ke dala.

BUKE EBOLU.

PUUNAUWEWAIWAI.

Ua hoakakaia ma ka buke mua, aole hiki ke hoonuiwaiwai, ke hoopili ole ia ka hana me ke kumuwaiwai. I kekahi hana ana, hookahi kanaka nana ke kumuwaiwai, a me ka hana. Aole pela ka nui. Eia ka mea i ike pinepine ia, okoa ka mea nana ke kumuwaiwai, okoa ka mea nana e hana me ia waiwai. Okoa ka mea nona ka aina, okoa ka poe nana e hana maluna o ia aina. Okoa ka mea nona ka moku, okoa ka mea hooholo i ua moku la. Okoa ka mea nona ka hale paipalapala, okoa ka poe nana e hana i ka hana iloko o ua hale la. Okoa ka mea nona ka hale hana lole, okoa ka poe nana e hana i ka lole. Pela no na hana nui a pau. Oia ka mea i ike nui ia mai o a o. Aka, o kekahi kanaka mea kumuwaiwai, hana no oia i kana hana iho.

Ina he kumuwaiwai ko kekahi kanaka, a hana

oia i kana hana iho, alaila, nana wale no ka waiwai loa a pau. Aka, ina okoa ka mea nana ke kumuwaiwai, a okoa ka mea nana e hana me ia waiwai, alaila, aole pili ka waiwai loa i ka mea hookahi, ua pili no i ka mea nana ke kumuwaiwai, a ua pili i ka mea nana i hana ma ia kumuwaiwai.

Nolaila, ua maopopo, he mea nui ke mahele pono i ka waiwai loa, i loa i kela kanaka keia kanaka ka waiwai ku pono ia ia. O kela mahele nui ana i ka waiwai loa mai, ua kapaia ia o ka *puunauwewaiwai*. I ke kalaiaina ana, pono e hoakaka mua ia ke ano o ka puunauwe ana i ka waiwai loa. Ina pono ole ka puunauwe ana, pono ole ka aina. He hana pohihihi no hoi, he mea imi ma na aina a pau. No ka mea, okoa kekahi hana, okoa kekahi hana; a ua akamai kekahi mea hana, a ua hawawa kekahi kanaka hana. He hana ao loihi kekahi hana, a he hana ao ole kekahi hana. Nolaila, aole pono ke puunauwe like ia ka waiwai loa. Pono e oi aku ka ka mea akamai, a e emi hoi ka ka mea hawawa. Pono e oi aku ka ka mea hana i ka hana pohihihi, a emi hoi ka ka mea hana i ka hana akaka.

Okoa no hoi kekahi kumuwaiwai, okoa kekahi kumuwaiwai. O ke kumuwaiwai o ka poe lawaia, ua uuku loa: a o ke kumuwaiwai o ka poe puhi aniani, ua nui loa. Nolaila, aole pono e puunauwe like ia ka lakou loa. I ka lawaia ana, no ka uuku o ke kumuwaiwai, pono na ka mea hana ka nui o ka waiwai loa. Aole pono e mahele

pela i ka ka poe puhi aniani. No ka mea, ua nui ke kumuwaiwai, a nolaila, pono ka nui o ka waiwai loa na ka mea nana ke kumu, a uuku na ka mea nana i hana.

Okoa hoi ke kuai ana i kekahi manawa, okoa ke kuai ana i kekahi manawa. Nolaila, aole e like ka mahele ana i kekahi manawa me kekahi manawa. Ina he mea kuai nui ka aina, alaila, i ka mahele ana i ka waiwai loa, pono e nui ka ka mea aina, a uuku iho ka ka mea hana. Aka, ina he mea kuai liili ka aina, alaila, i ka mahele ana i ka waiwai loa, pono e nui ka ka mea hana, a uuku iho ka ka mea aina. Ma na aina naauao, he mea mau ke olelo pu ka poe hana, me ka mea nana ka waiwai, a holo ka lakou olelo hoolimalima, alaila, hana ka poe hana, e like me ka olelo i ka hoolimalima ana.

Ma keia aina, aole olelo pu na hoaina me na hakuaina e like me ka me hoolimalima, nolaila, pono ia kakou ke imi i ke ano pono o ka mahele ana i ka waiwai loa.

I ka mahele ana i keia buke ekolu, elua no mokuna ka i ku pono. O ka mua, no ka uku hoolimalima, a o ka lua, no ka uku hoopanee. Aka, no ka manao nui loa ia o ka aina, pono ekolu mokuna, a o ka uku aina ke kolu. Eia ke ano o ia mau hua olelo. O ka *uku hoolimalima*, oia ka uku i haawiia i ka poe hoolimalima hana.

O ka *uku hoopanee*, oia ka uku no ka waiwai hoihoi aku. Ina haawi mai oe ia'u i umi waiwai,

a hoihoi aku au ia oe i umikumamakahi, o kela waiwai hookahi i keu, oia ka uku hoopanee.

O ka *uku aina*, oia ka uku a ka hoaina i haa-wi aku i kona hakuaina, no kona noho aina ana.

Nolaila, ua maheleia keia buke, i ekolu mau mokuna,

I. No ka *uku hoolimalima*.

II. No ka *uku hoopanee*.

III. No ka *uku aina*.

MOKUNA AKAHI.

NO KA UKU HOOLIMALIMA.

Pono e maheleia keia mokuna i elua mau Pauku. 1. O ke kumu o ka uku hoolimalima. 2. O ka luli ana o ka uku hoolimalima.

PAUKU I.

O KE KUMU O KA UKU HOOLIMALIMA.

Ina i ninauia ke kumu kuai e lilo mai ai kekahi waiwai, he mea mau no i ka poe kuai ke hai mai i na dala e lilo ai ia waiwai. Aole nae lakou e manao e kuai ma ke dala wale no. Ua makemake no lakou i ka iliahi, a me ka ili bipi, a me ka ili kao, a me kela waiwai paa, keia waiwai paa.

Ina he waiwai kuai ka kakou, a ninanua ma ka kakou ke kumukuai, e lilo aku ai ia waiwai a kakou, alaila, ekolu mea a kakou e manao ai. 1. O ke kumu lilo i ka loa ana mai ia waiwai. 2. O ka makemake nui ia a me ka makemake uuku ia o kela waiwai. 3. O ka nui o ia waiwai e waiho la.

Ina i nui ke kumulilo i ka loa ana mai ia kakou, alaila, pono e nui ke kumukuai e lilo aku ai ia waiwai. Ina uuku ia waiwai e waiho la, a nui ka poe makemake mai, alaila, ua nui ke kumukuai.

I. O ke kumulilo i ka hooikaika ana i ka hana.

O kekahi hana, he hana ao ole. Lalau wale ka lima o ke kanaka a hana iho. A o kekahi hana, he hana ao nui, a loihi ke ao ana, alaila, akamai, a hiki ke hana iho.

Eia ka mua, o ka hana ao ole.

Ina maikai ke kino, na lima, na wawae, a mai ole, a pono ka manao ana, alaila, hiki i ke kanaka ke hana i na hana ao ole a pau.

Aole nae i pono ke kino o ke kanaka, aole ikaika, aole hiki ke hooikaika ma ka hana, ke loa ole ia ia ka ai, a me ka ia, a me ka hale, a me ke kapa, a me ka laau lapaau i kekahi manawa. Ina aole loa i ke kanaka ka ai i keia la, aole hiki ia ke hana apopo. Ina noho wale oia no kekahi mau la, o kona make no ia. Ina i uuku ka ai, a

he ai ono ole, e emi no kona ikaika, a e uuku iho ka hana e pau ia ia.

Ina loihi kona noho ana, a me kana hana ana pela, alaila, loa ka mai, a pau iho la ka hana ana. A i ole e loa ia ia ka mea hou e pono ai, make no. Nolaila, ua maopopo ke kumulilo a ke kana-ka hoolimalima. Eia ke kumulilo, o ka ai ana e ai ai, a me ka ia, a me ke kapa ana i komo ai, a me kau wahi o ka hale ana e noho ai i ka wa ana e hooikaika ai i ka hana.

Ua pili maopopo keia olelo i na kanaka o keia aina. O kekahi poe hooikaika i ka hana, ua uuku ka lakou ai, aohe ia, ua ino ka hale, a nolaila nawaliwali koke, a loa koke ka mai a me ka make. Oia kekahi mea nui e emi ai na kanaka o keia aina. Ina i maona pono ke kanaka, alaila, ua ikai-ka, a oia hoi kekahi mea e maimai ole ai, a e loihi ai ke ola ana. Nolaila, i ka noonoo ana i ke kumulilo i ka hooikaika ana, pono e hoomaopopo keia, o ke ola ka i lilo, ke loa ole mai i ke kana-ka ka uku hoolimalima e pono ai kona noho ana.

Aole nae oia wale no. Ua pokole no ke ola ana o ke kanaka ma keia ao. Hookahi no mea i pau ole ai na kanaka ma keia ao, o ka hanau hou ana o na keiki. Aka, ina aole e hoolaila na keiki, pau koke no na kanaka o keia ao. Nolaila, he mea nui ke ola ana o na kamalii. Ina i make na kamalii o ka hanauna hookahi wale no, ina ua pau loa ka noho ana o na kanaka ma ka honua, a waoakua wale aku no na aina a pau mai o a o.

